მსოფლიო
ისტორია
6
სახელმძღვანელო

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni

Musiqisi Üzeyir Hacıbəylinin,
sözləri Əhməd Cavadındır.

Azərbaycan! Azərbaycan!
Ey qəhrəman övladın şanlı Vətəni!
Səndən ötrü can verməyə cümlə hazırız!
Səndən ötrü qan tökməyə cümlə qadiriz!
Üçrəngli bayrağınla məsud yaşa!
Minlərlə can qurban oldu!
Sinən hərbə meydan oldu!
Hüququndan keçən əsgər,
Hərə bir qəhrəman oldu!

Sən olasan gülüstan,
Sənə hər an can qurban!
Sənə min bir məhəbbət
Sinəmdə tutmuş məkan!

Namusunu hifz etməyə,
Bayrağını yüksəltməyə
Cümlə gənclər müştaqdır!
Şanlı Vətən! Şanlı Vətən!
Azərbaycan! Azərbaycan!

ჰეიდარ ალიევი

აზერბაიჯანელი ხალხის საერთო ეროვნული ლიდერი

ველი ალიევი, ილიას ბაბაევი,
აიდა მამედოვა

მსოფლიო ისტორია 6

სახელმძღვანელო

საერთო სკოლების მე-6 კლასისთვის

ამ გამოცემასთან დაკავშირებული გამოხმაურებები, შენიშვნები და
წინადადებები გთხოვთ გამოაგზავნოთ შემდეგ ელექტრონულ
მისამართზე: aspoligraf.ltd@gmail.com და derslik@edu.gov.az
წინასწარ გიხდით მადლობას თანამშრომლობისათვის!

«ASPOLİQRAF»
ბაქო–2017 წ.

შინაარსი

პრეისტორიული პერიოდი

§ 1 პირველყოფილი თემური წყობილების შექმნა
და განვითარება 7
§ 2 პირველყოფილი თემური წყობილების დაშლა 11

ძველი ეგვიფტე და წინა აზია

§ 3 ძველი ეგვიფტეს სახელმწიფო 15
§ 4 ძველი ეგვიფტეს კულტურა.....21
§ 5 ძველი შუმერები.....25
§ 6 ბაბილონის სახელმწიფო 29
§ 7 ფინიკია 34
§ 8 ასურეთის სახელმწიფო 39
§ 9 მიდიის სახელმწიფო.....44
§ 10 აქამენიდთა სახელმწიფო 48
§ 11 პართიის სამეფო.....53

ძველი თურქები.
ძველი ჩინეთი და ინდოეთი

§ 12 ძველი თურქები 56
§ 13 საკური (სკვითური) სახელმწიფო 61
§ 14 ჰუნების დიდი სამეფო.....65
§ 15 ძველი ჩინეთი.....69
§ 16 ძველი ინდოეთი.....74

ძველი საბერძნეთი

§ 17 ძველი საბერზნეთი. ბერძნული ქალაქ-პოლისები.....80
§ 18 ბერძნულ - სპარსული ომები 86

§ 19 ძველი საბერძნეთის კულტურა.....91
§ 20 ბერძნული ქალაქ-პოლისების დაცემა.
ალექსანდრე მაკედონელი 96

ძველი რომი

§ 21 ძველი რომის სახელმწიფო 102
§ 22 რომის იმპერიის შექმნა და დაცემა.....112
§ 23 რომის კულტურა 118
ეს საინტერესოა იცოდე . ისტორიული ლეგენდები 123
გამოყენებული ლიტერატურის ჩამონათვალი 127

სახელმძღვანელოში გამოყენებული
პირობითი აღნიშვნები:

— *საშინაო დავალება*

— *ინტერნეტში საძიებო სისტემის ძირითადი სიტყვები*

პრეისტორიული პერიოდი

§ 1 პირველყოფილი თემური წყობილების შექმნა და განვითარება

ძვირფასო მოსწავლეებო!

ამ წიგნის წაკითხვის დროს თქვენ მოახდენთ მოგზაურობას შორ წარსულში და, გაიგებთ თუ როგორ ცხოვრობდნენ ძველი ხალხი, როგორ და რანაირად იცვლებოდა მათი ცხოვრება. ასევე თქვენ გაიგებთ იმ მიზეზებს თუ როგორ ვითარდებოდნენ და ეცემოდნენ ძველი აღმოსავლეთის და დასავლეთის უძლიერესი სახელმწიფოები, გაეცნობით მათ კულტურულ მიღწევებს პრეისტორიული პერიოდიდან ძვ.წ. III – V ს.

ამ სახელმძღვანელოში თქვენ ხშირად შეხვდებით გამოთქმას „ჩვენი წელთ აღრიცხვა“ანუ ძველი წელთაღრიცხვა (ძვ.წ.). ზოგ ლიტერატურაში ეს გამოთქმა შეიძლება იქნას მოცემული როგორც „შობიდან“.

რას ნიშნავს გამოთქმა „ჩვენს წელთ აღრიცხვამდე“ და „შობიდან“?

წელტ აღრიცხვა ,რომელსაც ვიყენებთ იწყება „იესოს“ ანუ იესო ქრისტეს შობიდან. იესოს შობამდე მომხდარი მოვლენების აღწერისთვის გამოიყენება გამოთქმა ჩვენს წელთ აღრიცხვამდე ანუ ძველი წელთაღრიცხვა (ძვ.წ.) მაგალითად, თუ ვსაუბრობთ 75 წელზე ძვ.წ. ეს ნიშნავს რომ ეს მოვლენა მოხდა 75 წლით ადრე იესო ქრისტეს შობამდე.

კაცობრიობამ განვლო განვითარების შემდეგი ეტაპები:

– *პირველყოფილი თემური წყობილება; მონათმფლობელობა; ფეოდალიზმი; კაპიტალისტური წყობა.*

<table>
<tr><td colspan="8">პირველყოფილი</td><td colspan="4">თემური
წყობილება</td><td colspan="9">მონათმფლობელობა
კაპიტალისტური</td><td colspan="4">ფეოდალიზმი
წყობა</td></tr>
<tr><td colspan="8">ათასწლეულები</td><td colspan="13">საუკუნეები</td></tr>
<tr><td>8</td><td>7</td><td>6</td><td>5</td><td>4</td><td>3</td><td>2</td><td>1</td><td>1</td><td>2</td><td>3</td><td>4</td><td>5</td><td>6</td><td>7</td><td>8</td><td>9</td><td>10</td><td>11</td><td>12</td><td>13</td><td>14</td><td>15</td><td>16</td><td>17</td><td>18</td><td>19</td><td>20</td><td>21</td></tr>
<tr><td colspan="8">ჩვენს წელთ
აღრიცხვამდე (ძვ.წ)</td><td colspan="13">„ჩვენი წელთ აღრიცხვა“
(ჩვ.წ.)</td></tr>
</table>

მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხეებში კაცობრიობის განვითარება მიმდინარეობდა სხვადასხვანაირად. მაგალითად ძველ ეგვიფტეში ჩვ.წ.აღ. IV ათასწლეულში ბატონობდა მონათმფლობელობა, ჩვ.წ.აღ. III ათასწლეულში ძველ აღმოსავლეთსა და წინა აზიაში უკვე არსებობდნენ ძლიერი მონათმფლობელური სახელმწიფოები. ამ პერიოდისათვის მსოფლიოს ბევრ კუთხეებში ისევ ბატონობდა პირველყოფილი თემური წყობილება.

სიცოცხლის წარმოშობა დედამიწაზე მოიცავს მილიონ წელზე მეტს. ძველი ხალხის კვალი აღმოჩენილია აღმოსავლეთ აფრიკაში და აზიაში.

1.პირველყოფილი ადამიანი

მეცნიერებმა დაადგინეს პირველყოფილი ადამიანის ფორმა მისი ნაპოვნი ჩონჩხის საფუძველზე. პირველყოფილ ადამიანს ჰქონდა ძალიან გრძელი ხელები, რომლებიც მუხლამდე წვდებოდა. მაგ ხელებით ისინი აწარმოებდნენ უბრალო სამუშაოებს. კრეფდნენ ნაყოფებს ხეებიდან. ჩიჩქნიდნენ მიწას წვეტიანი ქვებით და ჯოხებით იღებდნენ მცენარეულ ფესვებს და ამდნენ. დაწყებით პერიოდში პირველყოფილი ადამიანები ცხოვრობდნენ ჯოგებად ***(პირველყოფილი თემები)***. გამართულად ვერ მეტყველებდნენ. ერთმანეთთან ურთიერთობის დროს გამოცემდნენ წყვეტილ ბგერებს. საფრთხის დროს გამოსცემდნენ ბგერებს და ასე ატყობინებდნენ ერთმანეთს საფრთხის შესახებ და ითხოვდნენ დახმარებას.

პირველ იარაღებად პირველყოფილი ადამიანები იყენებდნენ კომბალს, წაწვეტებულ ქვებს და ჯოხებს. ნადირობა და ხილის კრეფა იყო პირველყოფილი ადამიანის ძირითადი საქმიანობა.შემდგომში მათ ისწავლეს იარაღების შექმნა ძვლებისგანაც. შრომითი იარაღების შექმნისას ისინი ყველანაირ ქვას არ იყენებდნენ. ყველაზე ხშირად ისინი იყენებდნენ ვულკანურ შუშას (ობსიდიანს), კაჟს, კირქვას. ამის აღსნა შეიძლება იმით, რომ ეს ქვები დარტყმისგან ადვილად იფრშხვნებოდნენ და ნამსხვრევები წვეტიან ფორმას იღებდნენ. ესეთ ქვებს იყენებდნენ ხორცის დასაჭრელად, ხის გასათლელად, მიწის დასამუშავებლად და სხვა.

2. ქვის იარაღები

ცეცხლის მოპოვება. პირველყოფილი ადამიანი ცეცხლს იყენებდა ჯერ კიდევ უძველესი ქვის ხანიდან – *ქვედა პალეოლითიდან.* თავიდან პირველყოფილ ადამიანს ეშინოდა ცეცხლის, რომელსაც ხვდებოდა ბუნებრივი მოვლენების დროს. ჭექა-ქუხილი, ტყის ხანძრები, ვულკანების აღმოფრქვევები აშინებდნენ მათ.მაგრამ მოგვიანებით მიხვდნენ, რომ ამ მოვლენების მეშვეობით მიღებული ცეცხლ შეუძლია მათი გადარჩენა როგორც სიცივისგან ასევე გარეული ცხოველებისგან. ქვედა პალეოლითის ეპოქაში.

ძირითადში იყენებდნენ ცეცხლს რომელიც წარმოიშვებოდა ტყის ხანძრის შედეგად. ხორცის ნაჭრის გაშინჯვის შემდგომ, რომელიც ჩავარდა ცეცხლში მიხვდნენ რომ შემწვარი ხორცი უფრო გემრიელია.მას შემდეგ დაიწყეს ხორცის შეწვა ცეცხლზე. ამ სარგებლების მიღების შემდგომ პირველყოფილი ადამიანები აღარ აქრობდნენ ცეცხლს და მორიგეობით იცავდნენ ჩაქრობისგან, ვინაიდან თვითონ ჯერ არ შეეძლოთ მისი მიღება.

3. ცეცხლის მოპოვება

შუა პალეოლითის ეპოქაში (ნეანდერტალელები) ადამიანმა შესძლო ცეცხლის მოპოვება კაჟის ქვის მეშვეობით.

პირველყოფილი ადამიანის ყოფა. „გონივრული ადამიანებ“- მა (Homo sapiens) შეიძინეს სამუშაო გამოცდილება, გააუნჯობეს შრომის იარაღები. *ზედა პალეოლითის* დროს დაიწყო თემური წყობილების ჩამოყალიბება.თემები ყალიბდებოდა სისხლიტ ნათესავობის საფუძველზე, ყალიბდება *მატრიარქატი* (ქალების ბატონობა).

მეზოლითის ეპოქაში (შუა ქვის ხანა) გამოირჩევა სიახლით ნადირობაში, ანუ შეიქმნა მშვილდ-ისარი, რამაც ხორცის მოთხოვნების დაკმაყოფილება შესაძლო გახადა.ნადირობისას ადამიანი იჭერდა დიდი ცხოველების ნაშიერებს და შემოფარგლულში ჰყავდა. ესე აშინაურებდნენ გარეულ ცხოველებს. ესე დაიწყო მესაქონლეობის ჩამოყალიბება.

4. ძველი მონადირეები

ქალებმა დაკვირვების შედეგად შეამჩნიეს რომ მიწაში ჩავარდნილი თესლი შემდგომში იზრდება შესძლეს მიწის დამუშავება და დაიწყეს ხორბლის დათესვა და მოსავლის მიღება.

პირველად ხორბალს წყვეტდნენ ხელით ხოლო შემდგომში გამოიგონეს – ნამგალი. პირველი ნამგლები მზადდებოდა ძვლებისგან.ნეოლითის ეპოქაში – ახალი ქვის ხანაში გადავიდნენ *თოხვნით მიწათმოქმედიბაზე* ისეთ ნაკვეთებზე, რომელნიც წყალსაცავებთან ახლოს მდებარეობდნენ. მიწათმოქმედების პირველი დასახ-

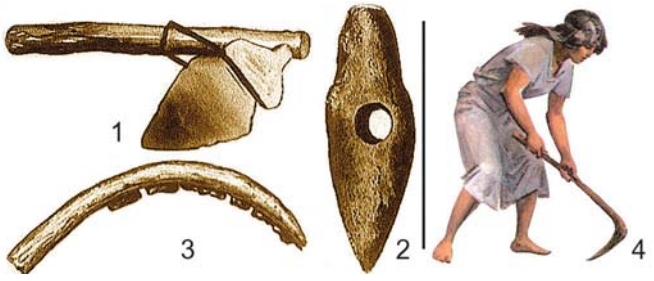

5. თიხის და ქვის შრომის იარაღები. 1,2 -ქვის თოხები; 3 - ძვლის ნამგალი; 4 - ძვლის თოხი

ლებები აღმოცენდნენ წინა აზიაში, სადაც უფრო უკეთესი ბუნებრივი პირობები იყო. აქ მოყავდათ ქერი და ხორბალი.

სურსათ-სანოვაგის ისეთების როგორც არის ხორბალი, ხორცი, რძე და ა.შ., საჭირო

6. ნეოლითის ხანის ჭურჭელი

გახდა ჭურჭლის წარმოება.ადამიანმა შეამჩნია, რომ თიხის ნაჭრები როცა ვარდებოდა ცეცხლში მაგრდებოდნენ მან დაიწყო თიხის ჭურჭლის გაკეთება.

თიხის წარმოების გარდა*, ასევე მნიშვნელოვან საქმიანობად იქცა – ტყავის დამზადება. ასე რომ თანდათანობით თემებში ყალიბდებოდა სხვადასხვა სახის ხელოსნობა.პირველი რკინის აღმოჩენამდე ადამიანმა განვლო განვითარების შემდეგი სტადიები *ძველი, შუა და ახალი ქვის ხანები.*

ქვის ხანა ჩაანაცვლა ენეოლითმა (ქვა-სპილენძის) ბრინჯაოსა და რკინის.

კითხვები და დავალებები

1. შეადგინეთ სქემა, რომელზეც აღნიშნავთ ქვის ხანის სტადიებს.
2. სად იქნა აღმოჩენილი პივანდელი ადამიანის კვალი?
3. თავდაპირველად რა საქმიანობას ეწეოდა პირველყოფილი ადამიანი?
4. პირველად როდის შეიცნო ცეცხლი პირველყოფილმა ადამიანმა?
5. როგორ ჩამოყალიბდა პირველი მესაქონლეობა და მიწათმოქმედება?
6. ხელობის რა დარგები ჩამოყალიბდა?

შეადგინეთ მოთხრობა თემაზე „ერთი დღე პირველყოფილი ადამიანის ცხოვრებიდან“

უძველესი მსოფლიო, პირველყოფილი ადამიანი, ცეცხლის მოპოვება, უძველესი შრომის იარაღები, „გონივრული ადამიანი“, მატრიარქატი, ცხოველების სადგომი.

* ***თიხის ხელობა*** *– თიხის ჭურჭლის წარმოება*

§ 2. პირველყოფილი თემური წყობილების დაშლა

მეტალის აღმოჩენა. გუთნური მიწათმოქმედება. ენეოლითის ეპოქაში მეტალი (სპილენძი). ვინაიდან სპილენძი იყო რბილი მეტალი მისი გამოყენება ყველაფერში შეუძლებელი იყო და გარკვეული შენაერთების დამატებით ადამიანმა შექმნა ბრინჯაო. იარაღი რომელიც მზადდებოდა ბრინჯაოდან იყო უფრო გამძლე. ადამიანი ბრინჯაოდან ქმნიდა არა მხოლოდ საბრძოლო იარაღს არამედ საყოფაცხოვრებო ნივთებსაც და ორნამენტებს.

1. სპილენძის უნაგირი, **ლაგამი***.

ბრინჯაოს ხანაში თოხი შეიცვალა გუთნით. გუტნით გახდა შესაძლებელი დამუშავებულიყო უფრო მეტი მიწის ფართობი ვიდრე თოხით და ამის შედეგად მოსავლიანობაც გაიზარდა.გუთანი ხისგან მზადდებობდა.

მეტალის დამუშავებით და გუთნურ ხვნაზე გადასვლის შედეგად ადამიანის შრომა უფრო ნაყოფიერად იქცა.

ამ მძიმე შრომით დაკავებულები იყვნენ კაცები. ამიტომაც მათი როლი გაიზარდა საზოგადოებაში. ამის შედეგად მატრიარქატს ცაენაცვლა *პატრიარქატი* (კაცების ბატონობა). სათესი მიწები იზრდებოდა ასევე იზრდებოდა საქონლის რაოდენობა.

2. სპილენძის ჩუქურთმიანი საგნები

თანდათანობით ჩამოყალიბდნენ მიწათმოქმედებები და მესაქონლეები.ისინი ცვლიდნენ ნაწარმებს.

ბრინჯაოს პერიოდში მესაქონლეობა და მიწ-ათმოქმედება გაიყო.შემდგომში ჩამოყალიბდნენ ხელოსნები. წარმოიშვა პირველი და მეორე მნიშვ-ნელოვანი შრომის გადანაწილება.

ამ პერიოდში ჩამოყალიბდა საზოგადოებრივი კლასები მდიდრები, ღარიბები, არისტოკრატია თემის გლეხები და მონები.

შრომითი იარაღების გაუნჯობესობამ გამოიწვია სახნავ-სათესი მიწების გაზრდა.მიწის ნაკვეთები და პირუტყვი განაწილებული იქნა თემის წარმომადგენლებს შორის. თემური წყობა შეიცვალა *მეზობლურ წყობაზე*. თემის წევრებს ეწოდებოდათ *თემის გლეხები*.

* **ლაგამი** – *უნაგირის ნაწილი, რომელიც თავზე უკეთდება შესაბმელ ცხოველს*

3. თემური წყობილება

4. მეზობლური წყობილება

5. რკინის შრომითი იარაღები აღმოჩენილი წინა აზიაში

თიხის ჭურჭლის დამზადებისას ხელოსნები იყენებდნენ თიხის წრეს. უბრალო ნაკეთობებთან ერტად ხელოსნები ამზადებდნენ ორნამენტებით მოხათულ ჭურჭელსაც.

ქსოვილების შესაქმნელად იყენებოდა პრიმიტიული მოწყობილობები.

ხელოსნობის განვითარებამ საფუძველი ჩაუყარა კულტურულ-ეკონომიკურ ურთიერთობებს სხვადასხვა ტომებს შორის წინა აზიის, უძველეს აღმოსავლეთსა, კავკასიასა და მათ შორის აზერბაიჯანისაც.

რელიგია. პირველყოფილ ადამიანს უყალიბდებოდა რელიგიური შეხედულებები რაც დაკავშირებული იყო ყოველდღიურ არსებობასთან. მონადირეები ეთაყვანებოდნენ და თხოვდნენ ზებუნებრივ ძალებს ბარაკიან ნადავლზე, მიწათმოქმედები თხოვდნენ კარგ ამინდს და წვიმას.ისინი ქმნიდნენ ***იდოლებს*** – კერპებს და ეთაყვანებოდნენ მათ.

პირველყოფილ ადამიანებს სჯეროდათ რომ სიცოცხლე სიკვდილის მერეც გრძელდებოდა. მაგიტომაც დაკრძალვისას მიცვალებულს ატანდნენ სხვადასხვა საყოფაცხოვრებო ნივთებს და იარაღს.

გარდაცვლილებს სხვადასხვანაირად კრძალავდნენ. მათ **ამუმიფიცირებდნენ***, უღებდნენ შიგნეულობას, ხელუხლებლად კრძალავდნენ, ან წვამდნენ და სამარეში დებდნენ მის ფერფლს.

სამარეებიც სხვადასხვანაირები ჯქონდათ. მეფის დიდების საჩვენებლად მათ უშენედნენ სხვადასხვა სახის ნაგებობებს, კვეთდნენ კლეში ქანდაკებებს, უშენებდნენ ***აკლდამებს*** .ბელადების დაკრძალვის ადგილებში აშენებდნენ **ყურღანებს*** გარდაცვლილებს მარხავდნენ **ქვის ყუთებში***, ასევე **კატაკომბებში*.**

* ***მუმია*** *– სხვადასხვა ნივთიერებებით ადამიანის ან ცხოველის ბალზამირებული გვამი.*

* ***ყურღანი*** *– მიწის ყრილი ბორცვის სახით.*

* ***ქვის ყუთი*** *– სამარე, რომელიც ყველა მხრიდან შეკრულია ქვის ფილებით*

* ***კატაკომბები*** *– თხრიდნენ ორმოს კედლებს შორის მარხავდნენ მიცვალებულს და სხვადასხვა ნივთებს, ხოლო შემდგომ შესასვლელს ავსებდნენ ქვებით.*

თემების მმართველობა. უთანასწორობის წარმოქმნა. ბრინჯაოს ეპოქაში თემის ხელმძღვა-ნელები ნელ-ნელლა მდიდრდებოდნენ. ისინი ითვისებდნენ მიწის დიდ ნაკვეთებს. დასახლებების გარშემო

აღმართავდნენ ციხის კედლებს და ქმნიდნენ საგუშაგოებს. როდესაც ბელადები, მხედართმთავრები, **ქურუმები*** მდიდრდებოდნენ საზოგადოებაში გაქრა თანასწორობა.ეს ხდებოდა ადრინდელი რკინის პერიოდში.შეიწმნენ მდიდრები – თავადები, არისტოკრატია და ღარიბები – გლეხები და მონები.ესე დაიშალა პირველყოფილი თემური წყობილება და დაიწყო სახელმწიფოს ჩამოყალიბება. თანდათანობით თემის ბელადები გარდაიქმნენ მბრძანებლებათ.რაიმე საკითხის გადასაჭრელად ისინი უხმობდნენ ბერიკაცებს და მხედართმთავრებს მაგრამ გადაწყვეტილებას მაინც ერთპიროვნულად იღებდნენ.

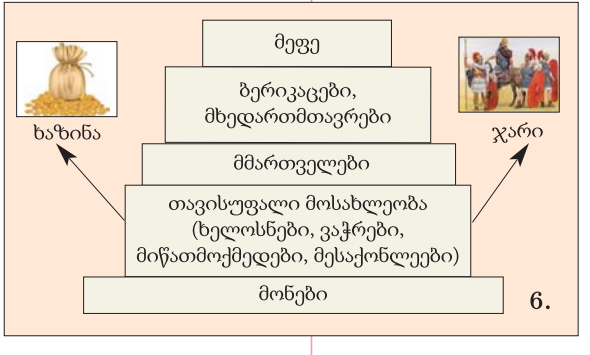

6.

სახელმწიფოს ნიშნები. სახელმწიფოს სათავეში იდგა მეფე.ყველა მიწები, რომელზეც ცხოვრობდნენ თემები და ემორჩილებოდნენ მეფეს ითვლებოდა იმ მეფის ანუ სამეფოს ტერიტორიათ.

ძირითადად ძველი სახელმწიფოები ყალიბდებოდნენ დიდ დასახლებებში და ქალაქციხესიმაგრები ხდებოდნენ დედაქალაქად.მტრის მიერ დედაქალაქის აღება ნიშნავდა სახელმწიფოს მოსპობას.

იქმნებოდა სახელმწიფო ჯარი. ჯარი შესდგებოდა ფეხოსანთა და ცხენოსანთაგან.ფეხოსნები ყალიბდებოდნენ გლეხებისგან.

მთელი სახელმწიფოს განძი – ფული, ოქროულობა და ა.შ., ინახებოდა ხაზინაში. ხაზინა ივსებოდა გადასახადებიდან რომელსაც იხდიდნენ გლეხები.

7. ძველებური წარწერა თიხაზე

დამწერლობა. სახელმწიფოს შექმნას თან სდევს დამწერლობის შექმნაც.სახელმწიფოს სჭირდებოდა დამწერლობა რათა ეწარმოებინა აღრიცხვიანობა

* ***ქურუმი*** *- პირი, რომელიც მმარტავს რელიგიურ საქმეებს.*

და ვაჭრობა.ამ საქმიანობით დაკავებული ხალხი აღრიცხავდნენ მოსახლეობასდა აწარმოებდნენ აღწერას.აღრიცხვაზე აყავდათ მიწები, საქონელიხ-ეხილიდა ყველა გლეხის დავალიანება.წერდნენ პაპირუსზე, თიხაზე, ქვებზე, პერგამენტზე და სხვა.

პირველყოფილი თემური წყობილების პერიოდები

4.		რკინის ეპოქა	II ათასწლეულის ბოლო ძვ.წ. – I ათასწლეული ძვ.წ.
3.		ბრინჯაოს ეპოქა	IV ათასწლეულის ნახევარი ძვ.წ. – II ათასწლეულის ბოლო ძვ.წ.
2.		ენეოლითის ეპოქა (სპილენძ -ქვის პერიოდი)	VI ათასწლეული ძვ.წ. – IV ათასწლეულის მეორე ნახევარი ძვ.წ.
1.		ქვის ხანა	ადამიანის ახალი ტიპის გაჩენიდან – VI ათასწლეული ძვ.წ.
	ბ	ნეოლითი (ახალი ქვის ხანა)	VII ათასწლეული ძვ.წ.
	ბ	მეზოლითი (შუა ქვის ხანა)	XII – VIII ათასწლეულები ძვ.წ.
	ა	პალეოლითი (ძველი ქვის ხანა) *3. ზემო პალეოლითის* *2. შუა პალეოლითის* *1. ქვედა პალეოლითის*	პირველი ადამიანის ტიპის შექმნიდან – XII ათასწლეული ძვ.წ.

კითხვები და დავალებები

1. რა ცვლილებები განხორციელდა საზოგადოებაში მეტალის გამოყენების გამო?
2. როგორ შეიქმნა მეზობლური თემი?
3. რა წარმატებეი იწნა მიღწეული თიხის წარმოებაში?
4. როგორ ჩამოუყალიბდა რელიგიური შეხედულებები პირველყოფილ ადამიანს?
5. რისთვის იყო საჭირო სამხედრო და საგუშაგო რაზმები?
6. რაზე წერდნენ?

შეავსეთ სქემა რომელიც გამოსახავს სახელმწიფო ნიშნებს

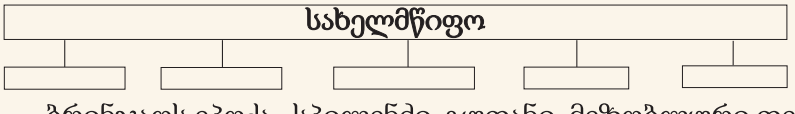

ბრინჯაოს ეპოქა , სპილენძი, გუთანი, მეზობლური თემი, კერპი, თემი, უძველესი აკლდამის ფილები, მეფე, სახელმწიფო

§ 3. ძველი ეგვიფტე

პირველყოფილი წესწყობილების დაშლის შემდგომ დაიწყო სახელმწიფოების ჩამოყალიბება.პირველი სახელმწიფოები ჩამოყალიბდნენ აღმოსავლეთში. ერთ-ერთი მათგანი არის - ეგვიფტე.

ეგვიფტეს გეოგრაფიული განლაგება.ეგვიფტე განლაგებულია აფრიკის ჩრდილო-დასავლეთში.ამ ქვეყნის ტერიტორიაზე ჩამოედინება მსოფლიოს ყველაზე გრძელი მდინარე – *ნილოსი*.ძველი ეგვიფტელები უწოდებდნენ მას „უდიდეს მდინარეს“. ნილოსი ჩაედინება ხმელთაშუა ზღვაში.

ეგვიფტეს გეოგრაფიული განლაგება ხელსაყრელი იყო ვაჭრობისათვის. სხვა სახელმწიფოებთან ეგვიფტე ახორციელებდა როგორც სახმელეთო ასევე საზღვაო ურთიერთობებს. სახელმწიფოს მთიან ტერიტორიებზე მოიპოვებოდა სამშენებლო მასალებიც და ძვირფასი ქვებიც (ზურმუხტები, ფირუზი და სხვა.)

ნილოსის წყალუხვობა. წელიწადში ერთხელ ნილოსი გადმოდიოდა თავისი კალაპოტიდან. მინერალებით მდიდარი ნაყოფიერი მიწა მოყვებოდა ნილოსის გადმოსვლას, რაც უხვი მოსავლის წინაპირობა იყო.ამიტომაც ძველი ეგვიფტელები უძახდნენ თავის სახელმწიფოს „შავ მიწას“. დასახლებული პუნქტების დასაცავად აშენებდნენ ჯებირებს.ესენი იყო გორაკის მსგავსი ნაგებობები რომელიც თიხისგან და ჩალისგან შენდებოდა.

ეგვიფტეში განვითარებული იყო ხელოვნური რწყვა. მთიან და ამაღლებული ადგილების მოსარწყავად გამოიყენებოდენ – **შადუფს***.

ნილოსის ხეობაში იზრდებოდა მრავალი მცენარე. ყველაზე მნისვნელოვანი კი იყო პაპირუსის ძველი ეგვიფტეს ყოველდრიური ცხოვრება ლერწამი.

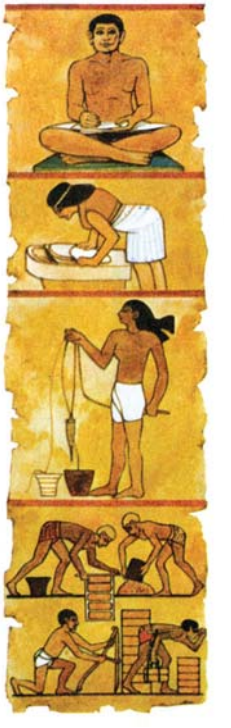

1. ძველი ეგვიფტეს ყოველდრიური ცხოვრება

2. შადუფი

* **შადუფი** – *შადუფი შესდგებოდა მიწაში ჩარჭობილი სვეტიდან და მოძრავი ღერძით , რომელზეც მიმაგრებული იყო ცხვრის ან თიკნის ტიკი.*

ძველი ეგვიპტე

პაპირუსისგან ძველი ეგვიფტელები აკეთებდნენ ტაბულებს, რომელზეც წერდნენ.

სახელმწიფოს ჩამოყალიბება ძველ ეგვიფტეში. ნილოსის ხეობაში ცხოვრობდნენ როგორც მიწათმოქმედები ასევე მესაქონლეებიც. ისინი ერთიანდებოდნენ ე.წ. – **„ნომებში“***.

პირველად ეგვიფტეს ტერიტორიაზე ბევრი ნომი არსებობდა.ნომების ცენტრები გარშემორტყმული იყო თავდაცვითი კედლებით. ნომების გაერთიანებებით მათი რიცხვი თანდათან მცირდებოდა და მე- ძვ.წ. მე – *IV ათასწლეულის მეორე ნახევარში* ეგვიფტეში შეიქმნა ორი დამოუკიდებელი სახელმწიფო - ზედა და ქვედა ეგვიფტე.

ამ ორ სახელმწიფოს შორის მიმდინარეობდა გრძელვადიანი ომები. ძვ.წ. მე – IV ათასწლეულის ბოლოს ეს ბრძოლა დამთავრდა უფრო ძლიერი ზედა ეგვიფტის გამარჯვებით და მოხდა გაერთიანება.გაერთიანებული სამეფოს დედაქალაქად გახდა მემფისი. ძვ.წ. მე – *II ათასწლეულს კი დედაქალაქი* გახდა ფივები.

ეგვიფტეში კარგად იყო განვითარებული ისეთი ხელოსნობა, როგორიცაა – ტიხის წარმოება, მეტალის დამუშავება, საიუველირო საქმიანობა, ქვის დამუსავება, ძვლის და ა.შ. ეგვიფტელების ქარავნები აღწევდნენ წინა აზიის სახელმწიფოებს.

მენაოსნობის განვითარებამ კი ხელი შეუწყო ვაჭრობის უფრო განვითარებას. ამ საქმეში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა ნილოსი.

ფარაონები. ძველი ეგვიფტეს მეფეებს ფარაონებს უწოდებდნენ. ყველა მნიშვნელოვანი სამხედრო, რელიგიური თუ სამშენებლო ღონისძიებები ტარდებოდა ფარაონის სახელით.

უმაღლესი ქურუმი ითვლებოდაფარაონის დამხმარედ და ეწოდებოდა ჩათი.ძირითადად ფარაონი ამ თანამდებობაზე თავის შვილს ნიშნავდა.ჩათები მმართავდნენ საყოფაცხოვრებო და

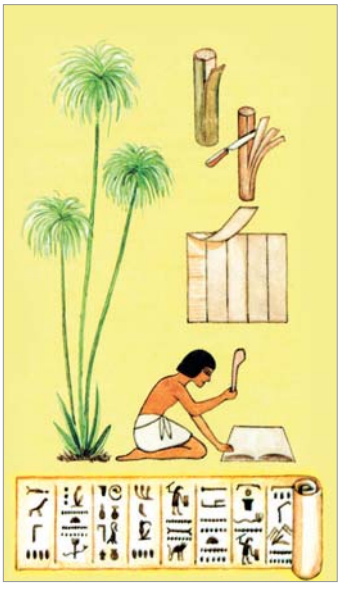

3. პაპირუსის ფირფიტის დამზადება

4. ზემო და ქვემო ეგვიფტის მეფეების გვირგვინები

* ***ნომი*** *– ბერძნულიდან თარგმანში ნიშნავს „ოლწს“.*

5. ძველეგვიფტური ხომალდი

სასამართლო სისტემას ასევე ხაზინასაც ისინი განკარგავდნენ.

ეგვიფტეში იყო ფეხოსანთა არმია. ჯარისკაცები შეიარაღებულნი იყვნენ შვილდ - ისარით და მოკლე ხანჯლით.

ეგვიფტეში დიდი გავლენით სარგებლობდნენ ქურუმები.ისინი უწოდებდნენ ფარაონს ღმერთს და აცხადებდნენ რომ იგი „მზის შვილია“, და თაყვანს სცემდნენ მას.ფარაონებისათვის აშენებდნენ **პირამიდებს***, სადაც სიკვდილის შემდეგ მმარხავდნენ მათ.

6. ძველი ეგვიფტეს ფეხოსანი მეომრები

ეგვიფტის სოციალური ფენები. ეგვიფტის მოსახლეობა დაყოფილი იყო სხვადასხვა ფენებად. პირველ ფენას წარმოადგენდნენ მდიდარი თავადები, ქურუმები, თემის დამოუკიდებელი წევრები.მეორე ფენას – მიწადმოქმედები. მესამეში – ძირითადად მონები.ძველ ეგვიფტეში ომის დროს დაფყრობილი მეომრები ხდებოდნენ მონებად, მათ უზახდნენ „ცოცხალ გვამებს“. მონების შრომას იყენებდნენ როგორც რელიგიურ მშენებლობებზე ასევე მონათმფლობელების სახლში. მონათმფლობელს შეეძლო მონა გაეყიდა, ეცემა და მოეკლა კიდევაც.

7. თუთმოს III სამხედრო ეტლზე

ხელოსნები თავისუფალნი იყვნენ. მცირე მიწათმოქმედები და მესაქონლეებს ეძახდნენ – „მცირეებს“.

ფარაონების სამხედრო მხედრობები. *თუთმოს I* მოსვლის შემდგომ მან დაიწყო სამხედრო საქმიანობის განვითარება. მან დალაშქრა ხმელთაშუ ზღვის აღმოსავლეთის ქვეყნები და მიაღწია ევფრატს.

მის შემდეგ ფარაონი გახდა *თუთმოს III* მისი შვილისშვილი.მისი მმართველობის წლებში წინა აზიას მმართავდნენ მის მიერ დანისნული მმართველები.

პირამიდა *– უზარმაზარი ქვებით აშენებული ფარაონის აკლდამა.*

ეს ქვეყნები აწვდიდნენ ეგვიფტეს სხვადასხვა სახის ბუნებრივ რესურსებს. ნუბია აწვდიდა ოქროს, სირია და პალესტინა სპილენძსეთიოპიიდან და ფინიკეთიდან ხის მასალა.

ფარაონ *რამზეს II* დროს ეგვიფტე კვლავ აწარმოებდა ფართომასშტაბიან ბრძოლებს ძვ.წ. XIII საუკუნეში მან დაამარცხა ხეთების ტომები და დადო ზავი.პალესტინა, სირია და ფინიკეთინ კვლავ დაემორჩილა ეგვიფტეს.

რამზეს II აწარმოებდა მშენებლობებს. მისი ბრძანებით ეგვიფტეში და ნუბიაში აღიმართა არაერთი აკლდამა, სასახლე და ტაძარი.მისი ბრძანებით ნუბიაში კლდეში გამოიჭრა ტაძარი თავისი 24- მეტრიანი ქანდაკებით.რამზეს II გარდაცვალების შემდგომ ეგვიფტეს გავლენა წინა აზიაში შემცირდა.

8. ძველი ეგვიფტეს სოციალური ფენები

9. ფარაონ რამზეს II და მისი ცოლი (ნუბია)

ქრონოლოგია

* ძვ.წ. მე-IV ათასწლეულის მეორე ნახევარი	ზემო და ქვემო ეგვიფტეების ჩამოყალიბება
* ძვ.წ. მე-IV ათასწლეულის ბოლო	ეგვიფტეს ერთიანი სამეფოს ჩამოყალიბება
* ძვ.წ. მე-IV ათასწლეულის ბოლო	მემფისი – ერთიანი სამეფოს დედაქალაქი
* ძვ.წ. მე-II ათასწლეული	ფივები – გახდა ერთიანი სამეფოს დედაქალაქი
* ძვ.წ. XIII საუკუნეში	რამზეს II დაამარცხა ხეთების ტომები და დადო ზავი

კითხვები და დავალებები

1. სად განლაგდება ეგვიფტე?
2. რა სახის ნედლეული მოიპოვებოდა ეგვიფტეში? რის განვიტარებას შეუწყო ხელი?
3. რა მნიშვნელობა ჰქონდა ნილოსის წყალუხვობას?
4. რატომ ეზახდნენ ეგვიფტეს „შავ მიწას“?
5. რა არის ჯებირი?
6. რა არის შადუფი?
7. რა არის ნომი?
8. როდის გაიმარჯვა ზემო ეგვიფტემ ქვემო ეგვიფტეს?
9. რა დამოკიდებულება იყო ფარაონისადმი?
10. როგორ იზრდებოდა მონების რაოდენობა?
11. ვის უზახდნენ „მცირეს“?
12. რა მშენებლობები აწარმოა რამზეს II?

მოამზადეთ პრეზენტაცია ეგვიფტეს ფარაონებზე და მათ ლაშქრობებზე.

ძველი ეგვიფტე, ნილოსის წყალუხვობა, ჯებირები, შადუფი, ნომები, მემფისი, ფივები, ეგვიფტეს ფარაონები, ერთიანი სახელმწიფო, ჩათი,“ცოცხალი გვამები“

§ 4. ძველი ეგვიფტეს კულტურა

რელიგია. ძველ ეგვიფტეში იყო მრავალღმერთიანობა.ისინი თაყვანს სცემდნენ მზეს, მთვარეს, ნილოსს, ცხოველებს, სხვადასხვა ნივთებს.

ფარაონის მფარველად და ღმერთების მეფედ მიიჩნეოდა – ამონი. ღმერთებს გამოსახავდნენ ადამიანის სხეულით ცხოველის ან მფრინველის თავით.

ეგვიფტელების რწმენით ადამიანი სიკვდილის შემდგომ აგრძელებდა ცხოვრებას სხვა სამყაროსი. ამ მიზნით გარდაცვლილებს აკლდამაში ატანდნენ სურსათს, იარაღს ცხოველის გამოსახულებებს.

ადამიანს აჭრიდნენ შინაგან ორგანოებს, რომელსაც ცალკე ინახავდნენ ხოლო მის სხეულს მუმიფიცირებას უკეთებდნენ.

1. ფარაონის მუმიფიცირება

პირამიდები. ძველ ეგვიფტეში ფარაონს აღმერთებდნენ. მას თაყვანს სცემდნენ როგორც მიწიერ ღმერთს.

ფარაონების ძალაუფლების ასასახად ასენებდნენ პირამიდებს. ეს პირამიდები, რომელთა

2. ეგვიფტეს ღმერთები

3. ხეოფსის პირამიდა და სფინქსი
(ეგვიფტე, გიზა. თანამედროვე გამოსახულება)

წლოვანებაც ათასწლეულებს მოიცავს, დღემდე არიან შემონახულები. ყველაზე ძველი პირამიდა მიეკუთვნება ფარაონ ჯოსერს. მისი სიმაღლე 60 მეტრია. ყველაზე მაღალი კი - ხეოფსის პირამიდაა. მისი სიმაღლე – 147 მეტრია.ეგვიფტური პირამიდები შენდებოდა მჩატე მასალებისგან, ამიტომაც მათი ატანა შედარებით ადვილი იყო.პირამიდეფთან ერთად შენარჩუნდა 20 მეტრიანი **სფინქსის*** ქანდაკება. ძველი ეგვიფტელები სპინქს უძახოდნენ „საშინელების მამას“.

თუთმოს I – დან დაწყებული ფარაონებს მარხავდნენ არა პირამიდებში არამედ მალულ აკლდამებში.

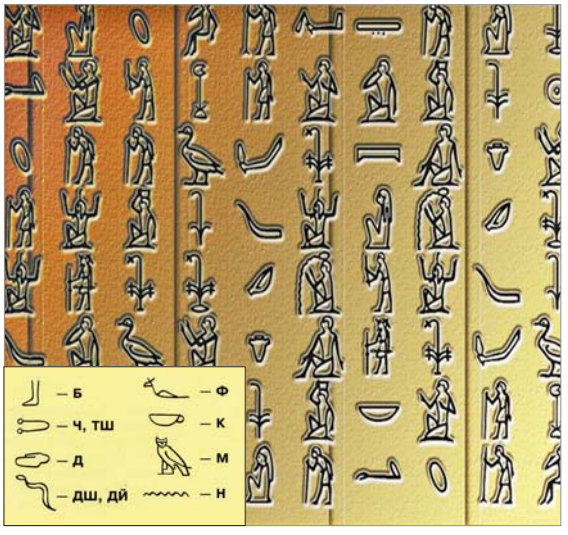

4. ძველეგვიფტური იეროგლიფები

დამწერლობა. ძველეგვიფტური დამწერლობა წარმოიშვა ძვ.წ. 4 ათასწლეულის ბოლოს. ეს იყო მხატვრული წერა.შემდგომ გაჩნდა იეროგლიფები.

იეროგლიფებს უწოდებდნენ *„წმინდა ნიშნებს“*. მათი რიცხვი შეადგენდა 700-დან - 750 -მდე.

იეროგლიფებს წერდნენ ქვებზე, ხეზე, პერგამენტზე, პაპირუსის ფილებზე.

მითები. ძველეგვიფტურ ზეპირსიტყვიერებასი დიდი როლი ეკავა მითებს.მითებში

* ***სფინქსი*** *– მითიური არსება ადამიანის თავით და ლომის სხეულით.*

გადმოიცემოდა ძველი ეგვიფტეს ყოფა და ცხოვრება ღმერთების სიძლიერე.

ძველეგვიფტურ მითში სამყაროს შექმნაზე მზის ღმერთი რა ითვლება სამყაროს შემქმნელად.მითის მიხედვით რამ შექმნა დედამიწა, ცა, ბალახები და ცხოველები.

5. ტუტანხამონის კუთვნილი ნიღაბი

ხელოვნება. ხელოვნება ძირითადად ემსახურებოდა ფარაონის ხელისუფლების სიძლიერის შექმნას.ფარაონების სადიდებლად იქმნენოდა ურიცხვი ტაძარი, სასახლე, შენდებოდა პირამიდები, აღიმართებოდა ძეგლები.ტაძრების კედლებს ამშვენებდა ფარაონის სადიდებელი სცენები.

ზველი ეგვიფტელებიკვეთდნენ მთებს და აშენებდნენ აკლდამებს.ისინი რამოდენიმე ოთახებისგან შესდგებოდნენ.შიგნიტ თავსდებოდა ღმერთების ქანდაკებები.მათ შორის ყველაზე გამორჩეულია ფარაონ ტუტანხამონის აკლდამა. გამოიყენებოდა.

მეცნიერება. ძველი ეგვიფტელები იცნობდნენ მათემატიკასაც და გეომეტრიასაც. პირამიდების ასაშენებლად მათ უნდა სცოდნოდად ვინაიდან მათი მშენებლობა ითხოვდა გეომეტრიის და მათემატიკის სრულყოფილად ცოდნას. ყველაზე დიდ მიღწევად უნდა ჩაითვალოს მათ მიერ ათობითი ათვლის სისტემის გამოგონება – 1,10,100,1000,10000, 100000. ასევე არსებობდა მილიონის აღმნისვნელი ნიშანი.ეს ნისანი გამოიხატებოდა როგორც გაკვირვებული ადამიანის გამოსახულება ცაში აწეული ხელებით.

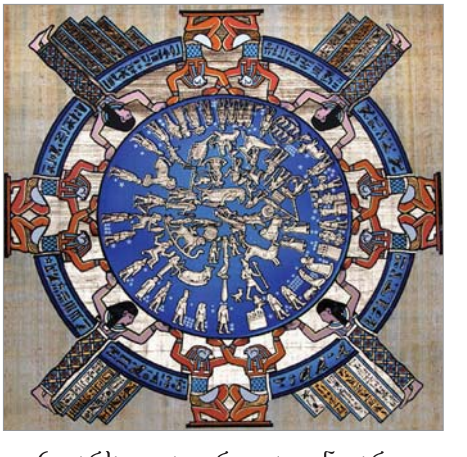

6. ვარსკვლავური კალენდარი, რომელიც ეგვიფტეში

ძველ ეგვიფტელებს შეეძლოთ მართკუთხედის,სამკუთხედის, ტრაპეციის და წრის ფართობის გამოთვლა.ისინი ფლობდნენ ასტრონომიულ ცოდნას. ისინი არჩევდნენ პლანეტებს ვარსკვლავებისგან და შექმნეს ცის სხეულების რუქა. მათ ასევე შექმნეს მზის და წყლის

7. ბრინჯაოს ქირურგიული იარაღები

საათი.მათ შექმნეს კალენდარი, რომელიც გაყეს 12 თვეთ, დღე-ღამე კი – 24 საათად.

კალენდრის ყოველი თვე შესდგებოდა 30 დღისგან. წლის ბოლოს ემატებოდა 5 დღე. სულ წელი შესდგებოდა 365 დღიდან.ძველ ეგვიფტეში მედიცინაც იყო განვითარებული. მათ შეეზლოთ კბილების მკურნალობა, თვალის დაავადებების და ქირურგიული ოპერაციების ჩატარებაც.

ქრონოლოგია

* ძვ.წ. 4 ათასწლეულის ბოლო — დამწერლობის წარმოშობა

კითხვები და დავალებები

1. როგორ მარხავდნენ მიცვალებულებს ძველ ეგვიფტეში?
2. ვის ეკუთვნოდა ყველაზე პირველი პირამიდა?
3. რა არის სფინქსი და რას უწოდებდნენ მას ეგვიფტელები?
4. რა არის იეროგლიფები?
5. რაზე წერდნენ ძველი ეგვიფტელები?
6. რას გვიამბობენ ძველეგვიფტური მითები?
7. როგორ შენდებოდნენ აკლდამები?
8. როდის შეიქმნა ძველეგვიფტური დამწერლობა?
9. რა სახის ცოდნას ფლობდნენ ასტრონომიაში?
10. რომელ ღმერთებს ეთაყვანებოდნენ ძველ ეგვიფტეში?

შეადგინეთ პატარა მოთხრობა „რა წვლილი შეიტანეს ძველმა ეგვიფტელებმა მსოფლიო კულტურაში“?

ძველი ეგვიფტე, კულტურა, პირამიდები, სფინქსი, იეროგლიფები, კალენდარი, ქირურგია

§ 5. ძველი შუმერები

მესოპოტამიის ბუნება და მოსახლეობა. ძველ დროს მდელო, ორ *მდინარეს ტიგროსსა და ევფრატს* შორის ეწოდებოდა მესოპოტამია. ბერძნულიდან „მესოპოტამია“ ნიშნავს „შუამდინარეთს“.

ეს მიწები გამოირჩეოდნენ თავისი უხვმოსავლიანობით. *ძვ.წ. VII-VI ათასწლეულებში* თურქულენოვანი შუმერები გადმოსახლდნენ ცენტრალური აზიიდან და ალთაიდან.

ქალაქ-სახელმწიფოები. მესოპოტამიის სამხრეთ ნაწილს ეწოდებოდა შუმერები. ძვ.წ. *მე-III ათასწლეულის* დასაწყისში ამ ტერიტორიაზე შემიქმნენ ისეთი ქალაქ- სახელმწიფოები როგორებიცაა ური, ურუკი, ქიში, ერედუ, ლაგაში, უმმა, ნიპური და სხვა.

ადრინდელ შუმერულ ქალაქ სახელმწიფოებს მართავდნენ ქურუმები რონლებსაც უწოდებდნენ „ენებს“, იგი მართავდა სახელმწიფო და სატაძრო საქმეებს, ირიგაციულ სისტემებს სახელმწიფო ყოფით საკითხებს და ასევე სამხედრო საქმეებს.

თანდათანობით შუმერულ სახელმწიფოებში ყალიბდებოდა სამეფო ხელისუფლება. მეფეს უწოდებდნენ „ენსის“ ან „ლუგალს“.

კულტურა. მესოპოტამიაში წარმოქმნილი დამწერლობა ასევე მხატვრული იყო. ძვ.წ. *მე-III ათასწლეულის* დასაწყისში შუმერებმა შექმნეს დამწერლობითი სისტემა, რომელსაც დაერქვა ლურსმული დამწერლობა. მოგვიანებით აკადელებმა, ბაბილონელებმა და ასურიელებმა რომელიც ცხოვრობდნენ მესოპოტამიის ტერიტორიაზე ასევე გადაიღეს ლურსმული დამწერლობა.

1. ლურსმული დამწერლობა

შუმერებში განვითარებული იყო ხელოსნობის სხვადასხვა დარგები. ძირითადათ კი არქიტექტურა და თიხის ნაკეთობების წარმოება.

მესოპოტამიისთვის დამახასიათებელი ტაძრები-ზიქურათები წარმოადგენდნენ 3, 5, 7 საფეხურიან ტაძრებს. ზიქურათის უკანასკნელ საფეხურზე განლაგებული იყო პატარა სამლოცველო, ზიკკუ-

ძველი მესოპოტამია

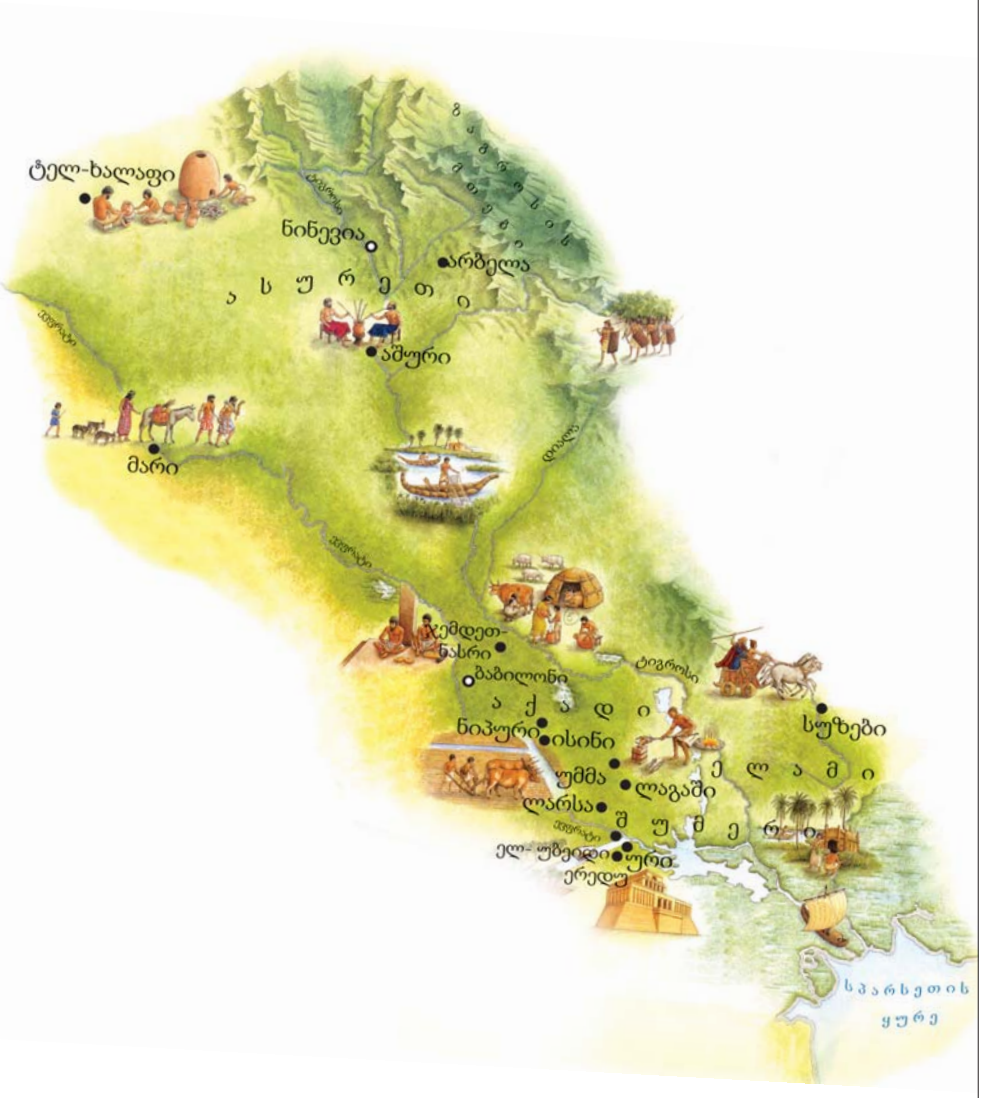

	მდელო
აქადი	სახელმწიფოები
○	დედაქალაქები
●	ქალაქები

რატები ასევე გამოიყენებოდნენ როგორც აბსერვატორიები ციური სხეულების დასაკვირვებლად.

არქიტექტორები აშენებდნენ ლამაზ ტაძრებს და სასახლეებს. მშენებლობაში გამოიყენებოდა-გამოუმწვარი აგური.

ტაძრები შენდებოდა ამაღლებულ ადგილებზე, კედლები მოხატული იყო სხვადასხვა ნახატებით, ქანდაკებები კეთდებოდა ქვისგან და მარმარილოსაგან.

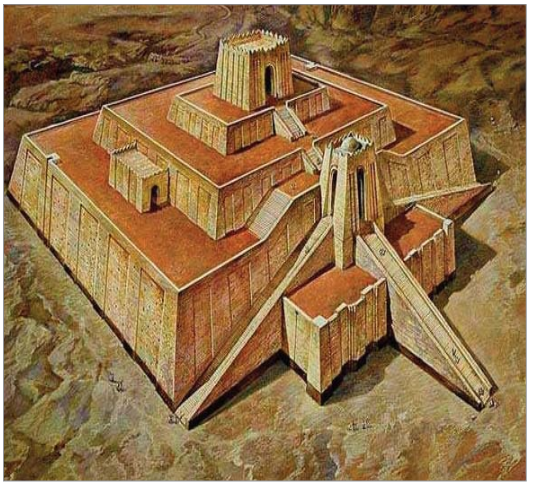

2. ზიქურათი *(თანამედროვე ნახატი)*

მოქანდაკეები ქმნიდნენ არც ისე მაღალ, მაგრამ მძიმე ფიგურებს. აქ ასევე იყო განვითარებული საიუველირო ხელობა, იარაღის საქმე და სხვა ხელობების დარგები. ხელოსნები ამზადებდნენ ქვისგან და თიხისგან საყვავილეებს, ასევე სხვადსხვა ქვებისგან ამზადებდნენ ბეჭდებს. ამ ბეჭდებზე იყო გამოსახული სხვადასხვა ხალხი და ცხოველები. შუმერსი ასევე სეიქმნა პირველი სათამაშო დაფა, რომელმაც შემდგომ მიიღო „დომინოს“ სახე.

შუმერების მიერ შექმნილი იქნა საინტერესო მითები და თქმულებები. ამ მითებში მოთხრობილია მსოფლიოს და ადამიანის შექმნაზე, ასევე ღმერთების ქმედებებზე.

3. ძველებური თამაში, რომლითაც თამაშობდნენ ძვ.წ. მე-III ათასწლეულს *(„დომინოს “ წინაპარი).*

ქრონოლოგია

* ძვ.წ. VII-VI ათასწლეულებში	შუმერები, რომელნიც გადმოსახლდნენ ცენტრალური აზიიდან და ალთაიდან ჩასახლდნენ მესოპოტამიაში.
* ძვ.წ. მე-III ათასწლეულის დასაწყისი	მესოპოტამიაში გაჩნდნენ ქალაქ-სახელმწიფოები
* ძვ.წ. მე-III ათასწლეულის დასაწყისი	ლურმული დამწერლობის შექმნა

კითხვები და დავალებები

1. საიდან გაჩდნენ შუმერები მესოპოტამიაში?
2. რომელი ქალაქ-სახელმწიფოები ჩამოყალიბდა სამხრეთ მესოპოტამიაში?
3. ვინ მმართავდა ქალაქ-სახელმწიფოებს?
4. როგორ წარმოიქმნა დამწერლობა მესოპოტამიაში?
5. რა მიზნით შენდებოდნენ ზიქურათები?
6. როგორ ვითარდებოდა არქიტექტურა?
7. გვაჩვენეთ რუქაზე მესოპოტამიის ქალაქ-სახელმწიფოები.
8. რის შესახებ იყო მოთხრობილი მითებში და თქმულებებში?

მოამზადეთ პრეზენტაცია შუმერულ კულტურაზე

მესოპოტამია, ქალაქ-სახელმწიფოები, შუმერი, ენსი (ლუგალი), ლურსმული დამწერლობა, ზიქურათი, ბეჭედი, დომინო, კულტურა, არქიტექტურა.

§ 6. ბაბილონის სამეფო

ბაბილონის სამეფოს ჩამოყალიბება. *ძვ.წ.II ათასწლეულის დასაწყისში* მესოპოტამიაში შეიქმნა ქალაქ-სახელმწიფო ბაბილო.

ძველ ბერძნული ავტორები თავის ნაშრომებში ამ ქალაქს უწოდებდნენ ბაბილონს. აქადურ ენაზე ქალაქის დასახელება წარმოითქმეოდა როგორც ბაბი ანუ „ღმერთის კარიბჭე“.

ქალაქი ბაბილონი განლაგდებოდა იმ ადგილას სადაც ერთმანეთს უახლოვდებოდა ორი მდინარე ტიგროსი და ევფრატი. ეს იყო ისეთი ადგილი სადაც საქარავნო გზები კვეთდნენ ერთმანეთს. თავისი ადგილმდებარეობის გამო ბაბილონი სწრაფად ვითარდებოდა და მალე გარდაიქმნა სავაჭრო ცენტრად. შემდგომში ერთმა მეფემ ამ ქალაქის გარშემო შექმნა სახელმწიფო. ამ ძველ სახელმწიფოს დაერქვა ბაბილონია.

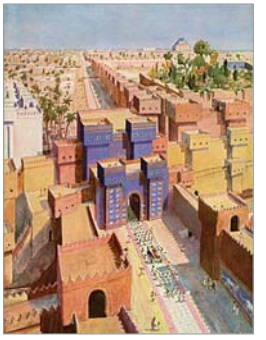

1. ქალაქი ბაბილონი

ხამურაბი და მისი კანონები. ბაბილონის ყველაზე ძლიერ მეფედ ითვლება ხამურაბი (ძვ.წ. 1792–1750 წწ.).

ა)

ბ)

2. ხამურაბის კანონები: ა)ღმერთი მარდუქი გადასცემს ხამურაბის კანონებს; ბ) ხამურაბის კანონები.

3. ბაბილონის
გოდოლი

4. ხამურაბი
(ბრინჯაოს ბიუსტი)

ხამურაბი დიდ მნიშვნელობას უთმობდა არხებს გზებს ახალი შენობების მშენებლობას, სახნავ-სათესების გაზრდას, მებაღჩეობის განვითარებას, პირუტყვის გამრავლებას, ხელობისა და ვაჭრობის აღორძინებას. ხამურაბიმ შქმნა ერთიანი კანონმდებლობა მთელი ქვეყნისთვის. მისი კანონები დატანილ იქნა შავი **ბაზალტის*** ქვაზე. ეს კანონები შედგებოდა 282 მუხლისგან და დაწერილი იყო ლურსმული დამწერლობით.

კანონებში იყო მუხლები რომელიც არეგულირებდა ვაჭრობას, მევახშეობას, დანაშაულებებს და ა.შ.

ხამურაბის კანონებში მოხსენებული იყვნენ ძველი ბაბილონიის მონათმფლობელები მონები, თავისუფალი ხალხი და მეომრები. ყველა მუხლი იცავდა მდიდარი ხალხის და მონათმფლობელების ინტერესებს და ქონებას. კანონები აწესებდნენ მკვეთრ განსხვავებას მონებსა და თავისუფალ ხალხს შორის. თავისუფალი ადამიანი, რომელიც ვერ შეძლებდა დროულად დაეფარა ვალი ხდებოდა მონა.

* **ბაზალტი** – *ფართოდ გავრცელებული საღი (კაინოტიპური) მუქი ფერის ფუძე ვულკანური ქანი.*

ძველი ბაბილონის სახელმწიფო

- მდელო
- დედაქალაქები
- ქალაქები

5. ნაყოფიერების ქალ-ღმერთი იშტარი.

ხამურაბის კანონების მიხედვით მონების ბავშვები დაბადებიდან ითვლებოდნენ მონებად. მონის ქონებაც და ოჯახიც ითვლებოდა მისი მეპატრონის საკუთრებად. ის ვისაც ერთი მშობელი მაინც ყავდა თავისუფალი ითვლებოდა თავისუფალ ადამიანად.

მონების მდგომარეობა უკიდურესად მძიმე იყო. მონა ითვლებოდა საგნად. მონების დიდი რაოდენობა შრომობდა სახელმწიფო და სატაძრო მეურნეობაში.

მონებს ასმევდნენ დამღებს როგორც ცხოველებს. ხამურაბის კანონების მიხედვით ადამიანს რომელიც დაუბრუნებდა მესაკუთრეს თავის გაქცეულ მონას ერგებოდა გასამსჯელო. ადამიანი რომელიც შეიფარებდა გაქცეულ მონას ისჯებოდა.

ბაბილონის კულტურა. არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აღმოჩენილი იყო ძველი ციხის კედლების ტაძრრების და სასახლეების ნარჩენები, რომელიც ამტკიცებდა ძველი ბაბილონის განვითარებულ არქიტექტურას. აქ ასევე ნაპოვნი იყო ნაწერები თიხაზე შესრულებით. თიხის დაფებზე ლურსმული დამწერლობით იყო აღბეჭდილი მითები და კანონები. ძველ ბაბილონელებს ასევე ჰქონდათ თავისი კალენდარი.

6. ბაბილონის კარიბჭე *(თანამედროვე ფოტო)*

ქრონოლოგია

* ძვ.წ. II ათასწლეულის დასაწყისი	ბაბილონის ქალაქ-სახელმწიფოდ ჩამოყალიბება
* ძვ.წ 1792-1750 წწ.	ხამურაბის მმართველობის წლები

კითხვები და დავალებები

1. ძვ.წ. II ათასწლეულის დასაწყისი რომელი ქალაქ-სახელმწიფო ჩამოყალიბდა მესოპოტამიაში?
2. რას ნიშნავს სიტყვა „ბაბილონი“?
3. როგორ შეიქმნა ბაბილონის სახელმწიფო?
4. რა კავშირი ჰქონდა ბაბილონის გეოგრაფიულ განლაგებას და მასში ვაჭრობის განვითარებას?
5. როგორ კლასებად იყოფოდა ბაბილონის მოსახლეობა?
6. როგორ ხდებოდა თავისუფალი ადამიანი მონად?

წაიკითხეთ ამონაკვეთი „მეფე ხამურაბის კანონებიდან“. აღნიშნეთ ამ კანონების ძლიერი და სუსტი მხარეები.

ბაბილონი, ხამურაბი, კანონი, ბაბილონის კულტურა.

ეს საინტერესოა

ხამურაბის კანონებიდან. „მე, ხამურაბი, ბელადი, ღმერთების მიერ დაყენებული, პირველი მეფეთა შორის, რომელმაც დაიპყრო ევფრატის დასახლება, ჩაუდე ჭეშმარიტება სახელმწიფოს

თუ ადამიანი მოიპარავს მეფის ან ტაძრის საკუთრებას ის უნდა მოკვდეს

თუ ადამიანი დამალავს გაქცეულ მონას იგი უნდა მოკვდეს.

ის ვინც მოაჩრის მონას დამღას დაისჯება თითების მოჩრით.

თუ ვინმე მოკლავს სხვის მონას ვალდებულია მისცეს თავის მონა

თუ ვინმე მოკლავს სხვის ხარს ვალდებულია მისცეს თავისი ხარი

თუ ადამიანს აქვს ვალი მისი ცოლი, შვილი ან ქალიშვილი უნდა იყვნენ მევალის მონებად სამი წლის განმავლობაში; მეოთხე წელს ისინი გაშვებულ უნდა იქნენ.

თუ ადამიანი გარტყავს თანასწორს ლოყაში მან უნდა გადაიხადოს ჯარიმა.

თუ ადამიანი გაარტყავს მასზე ზემდგომ ადამიანს (მაგ. ქურუმს), იგი უნდა იყოს დასჯილი 60 -ჯერ მათრახის დარტყმით.

მე, ხამურაბი, მეფე სამართლიანი, რომელსაც კანონები გადასცა მზის ღმერთმა“.

§ 7. ფინიკია

1. შუშის დოქი

2. ზღვის მოლუსკი, რომლისგანაც ამზადებდნენ საღებავს

ფინიკიის ბუნება. მოსახლეობის საქმიანობა. ხმელთაშუა ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე სახლობდნენ ფინიკიელები. სახელმწიფოს ძირითად საქმიანობას წარმოადგენდა მებახჩეობა.გლეხებს ძირითადად მოყავდათ ყურძენი, ფინიკები და ზეითუნი.ყურძნიდან ამზადებდნენ ღვინოს, ზეითუნისგან ზეთს, რომელსაც ცვლიდნენ ხორბალზე სხვა ქვეყნებში.

გარშემო მთები კი დაფარული იყო მუხით და **კედარით***. კედარი, როგორც ძვირფასი სამშენებლო ხე გადიოდა ეგვიფტეში. კედარი ითვლებოდა წმინდა ხეთ.

ფინიკიაში შეიქმნა გამჭვირვალე შუშა. ფინიკიელების მიერ შექმნილი საღებავები მუქიწითელი ფერის (მეწამული), რომელსაქ ქმნიდნენ ზღვის მოლუსკებისგან ძალიან ძვირფასი იყო.ამ ქვეყნის დასახელებაც ამ საღებავთანაა დაკავსირებული. ძველი ბერძნები უწოდებდნენ ფინიკიას ფოინიკეს , რაც ნიშნავს „მეწამულის ქვეყანა“.

ფინიკიური ქალაქები და ზღვაოსნობა. ფინიკიური დასახლებები იმყოფებოდნენ გეოგრაფიულად ხელსაყრელ ადგილას. აქ იკვეთებოდა გზები, როგორც ეგვიფტედან ასევე სამხრეთ მესოპოტამიიდან . ფინიკიაში არსებობდნენ ისეთი ქალაქსახელმწიფოები როგორიცაა: ბაბილო, სიდონი, ტირი და სხვა.

ძვ.წ. II ათასწლეულში ფინიკიელები განთქმული ზღვაოსნები იყვნენ.ფინიკიელები ორი სახის გემებს აშენებდნენ: საომარს და სავაროს.საომარი გემების რკინის წვეტიანი პირები ბრძოლის დროს ფშხვიდნენ მოწინააღმდეგის გემის ბორტებს. გემები ძირითადად ხმელთაშუა ზღვაში დაცურავებდნენ, მაგრამ ატლანტის ოკეანშიც კი გადიოდნენ. ხმელთაშუა ზღვის მოსახლეობიდან ფინიკიელები პირველები გავიდნენ ღია ზღვაში.ფინიკიელი მეკობრეები თავს ესხმოდნენ ახლომდებარე

---

* ***კედარი*** *– მარადმწვანე წიწვოვანი ხე.*

დასახლებებს და დატყვევებულ ხალხს მონებად ყიდდნენ.

ვაჭრები. ფინიკიის ქალაქებში დიდი რაოდენობით ბერძენი ვაჭრები ჩამოდიოდნენ.ფინიკიელები ახორციელებდნენ ვაჭრობას ძირითადად ზვაოსნობით. მათ მიჰქონდათ ფინიკიური, ბაბილონური და ეგვიფტური საქონელი საბერძნეთში, ხოლო ბერზნული აღმოსავლეთში ჩამოჰქონდათ.

ხმელთაშუა ზღვის სანაპიროებზე და კუნძულებზე ფინიკიელები აშენებდნენ თავიანთ დასახლებებს – **კოლონიებს***.

ძვ.წXVI საუკუნეში ესპანეთში, ჩრდილო აფრიკაში, ასევე ისეთ კუნძულებზე, როგორიცაა: სიცილიაზე, კვიპროსზე და სარდინიაზე ფინიკიელებმა შექმნეს კოლონიები. ტირის მოსახლეობის მიერ ჩრდილო აფრიკაში შეიქმნა კოლონია – კართაგენი.

ხელოსნები. ფინიკიის ქალაქებში ხელოსნები ამზადებდნენ სხვადასხვა სახის ჭურჭელს, შრომის იარაღებს და მეტალის ნაკეთობებს. ფინიკიის მიწები უხვმოსავლიანობით გამოირჩეოდა. სანაპიროს ქალაქების მოსახლეობა ძირითადად ვაჭრობით და ზღვაოსნობით იყო დაკავებული. ქალაქები გარშემორტყმული იყო კედლებით.

3. სამხედრო და სავაჭრო ფინიკიის ხომალდები

* ***კოლონია*** – *სხვა ქვეყნიდან გადმოსახლებული ხალხის დასახლება.*

ფინიკია

ფინიკიელების კოლონიები

ფინიკიური ხომალდების მოზრაობის მიმართულება

დედაქალაქები

ქალაქები

საბერძნეთი
ანატოლია
იონიკური ზღვა
ეგეოსის ზღვა
ათენი
ანტიოქია
მალტა
ზღვა
კრეტა
კვიპროსი
ფინიკია
არვადი
ბაბილო
ბერითი
სიდონია
ტიროსი
იოპე
იერუსალემი
კირენა
ალექსანდრია
მემფისი
ეგვიპტე
ნილოსი
წითელი ზღვა

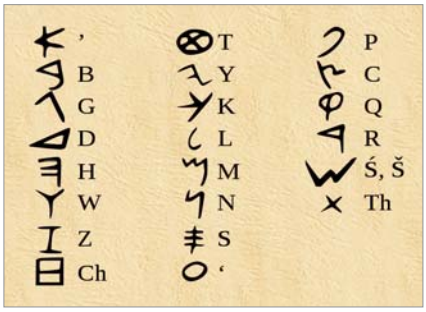

4. ძველი ფინიკიური ანბანი

ყველაზე ძველი ანბანი. ფინიკიელებმა შექმნეს 22 თანხმოვან ასოიანი ანბანი.

მოგვიანებით ბერძნული ანბანიცამოყალიბდა ფინიკიურის ფუძეზე. ბერძნებმა ანბანს დაამატეს ხმოვანი ასოები. თითქმის ყველა თანამედროვე ანბანი შექმნილია ფინიკიური და ბერძნული ანბანისაგან.

ქრონოლოგია

* ძვ.წ. II ათასწლეული	ფინიკიელები მიიჩნიეს ყველაზე საუკეთესო მეზღვაურებად
* ძვ.წ. XVI საუკუნეში	ფინიკიური კოლონიების შექმნა ჩრდილო აფრიკაში, კუნძულ კვიპროსზე, სარდინიაზე, სიცილიაზე და სხვა ადგილებში.

კითხვები და დავალებები

1. სად განლაგდებოდა ფინიკია?
2. რას საქმიანობდა ფინიკიის მოსახლეობა?
3. რატომ ეწოდა სახელმწიფოს ფინიკია?
4. მოგვითხრეთ ხელობების განვითარებაზე ფინიკიაში.
5. რომელი ქალაქები არსებობდა ფინიკიაში?
6. რომელ ქვეყნებთან ვაჭრობდა ფინიკია?
7. რაში მდებარეობს ფინიკიელების მიერ ანბანის შექმნის არსი?

სახელმძღვანელოს მიხედვით შეადგინეთ ტექსტი „ფინიკიელი ვაჭრები“

ფინიკია, კედარი,შუშა,მეწამული, მეკობრეები, კოლონიები, ანბანი, ტიროსი - სიდონი - ბაბილო

§ 8. ასურეთის სახელმწიფო

ასურეთის სახელმწიფოს შექმნა. ბაბილონის ჩრდილოეთ მხარეს ტიგროსის მიდამოებში ჩამოყალიბდა ასურეთის სახელმწიფო. *ძვ.წ. IX–VIII საუკუნეებში* ასურეთი გარდაიქმნა ყველაზე ძლიერ სახელმწიფოდ. პირველ დედაქალაქს დაერქვა აშური უზენაესი ღმერთის საპატივსაცემოდ. შემდგომში დედაქალაქი გადატანილი იქნა ნინევა (ნინევიაში), რომელიც განლაგებულია ტიგროსის სანაპიროზე.

1. ქალაქი ნინევია
(თანამედროვე ნახატი)

ასურეთის მეფეებმა შექმნეს ძლიერი არმია. ჯარი შედგებოდა ფეხოსნებისგან, მხედრებისგან,საბრძოლო ეტლებისგან, მზვერავებისგან და დამხმარე ჯარისგან. ფეხოსნები შეიარაღებულნი იყვნენ ხმლით, და საბრძოლო ნაჯახით, მხედრები კი – გრძელი შუბებით მშვილდ-ისრებით.

ასურეთის დაბყრობები. *ძვ.წ. VIII–VII საუკუნეებში* ასურეთის მეფეებმა დაიფყრეს ბაბილონი ,სირია და პალესტინა.მათ მიაყენეს უმძიმესი დამარცხებები ურარტუსა და ეგვიფტეს.

2. სამეფო სასახლე ასურეთში *(თანამედროვე ნახატი)*

ასურეთის იმპერია

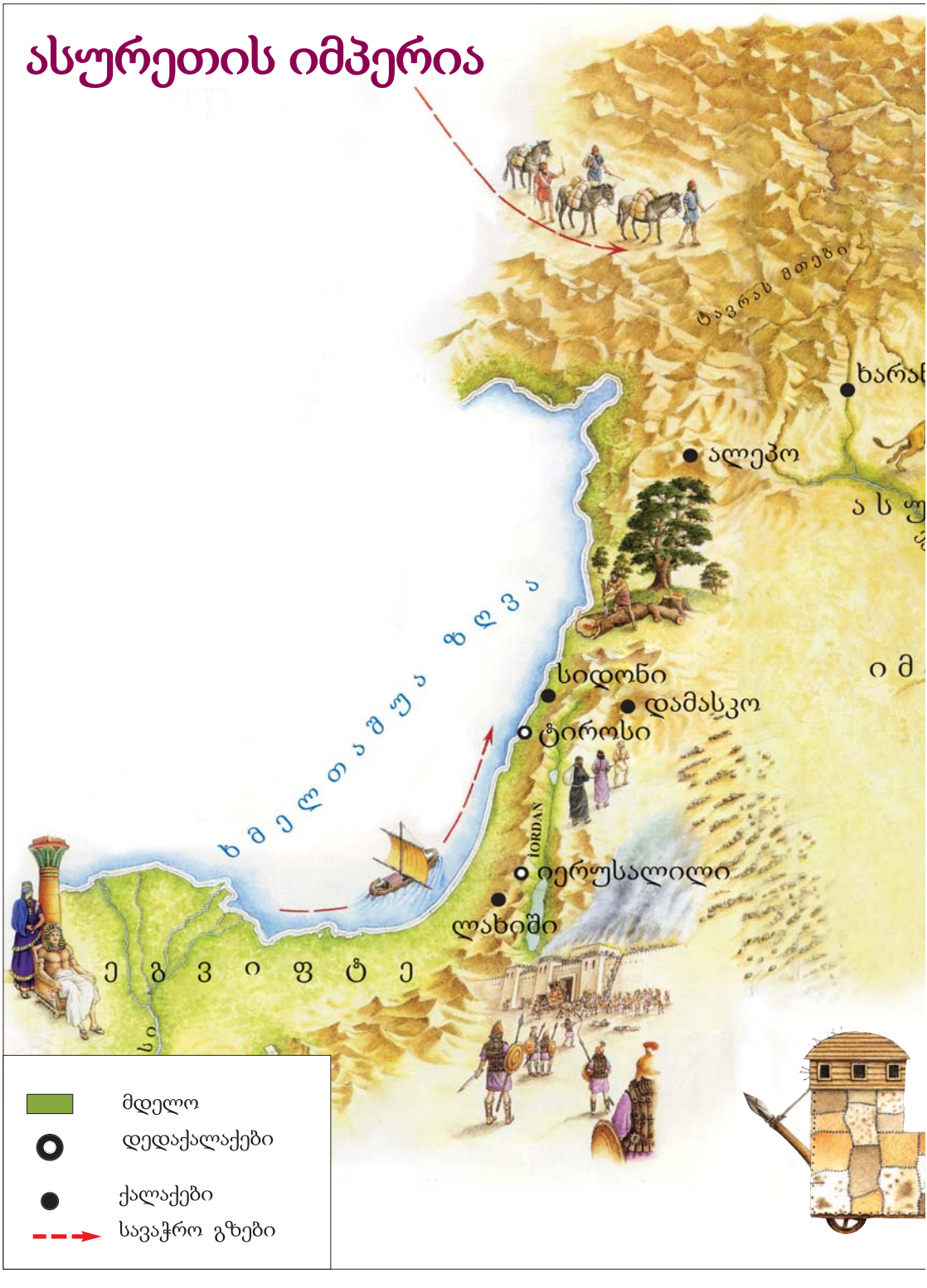

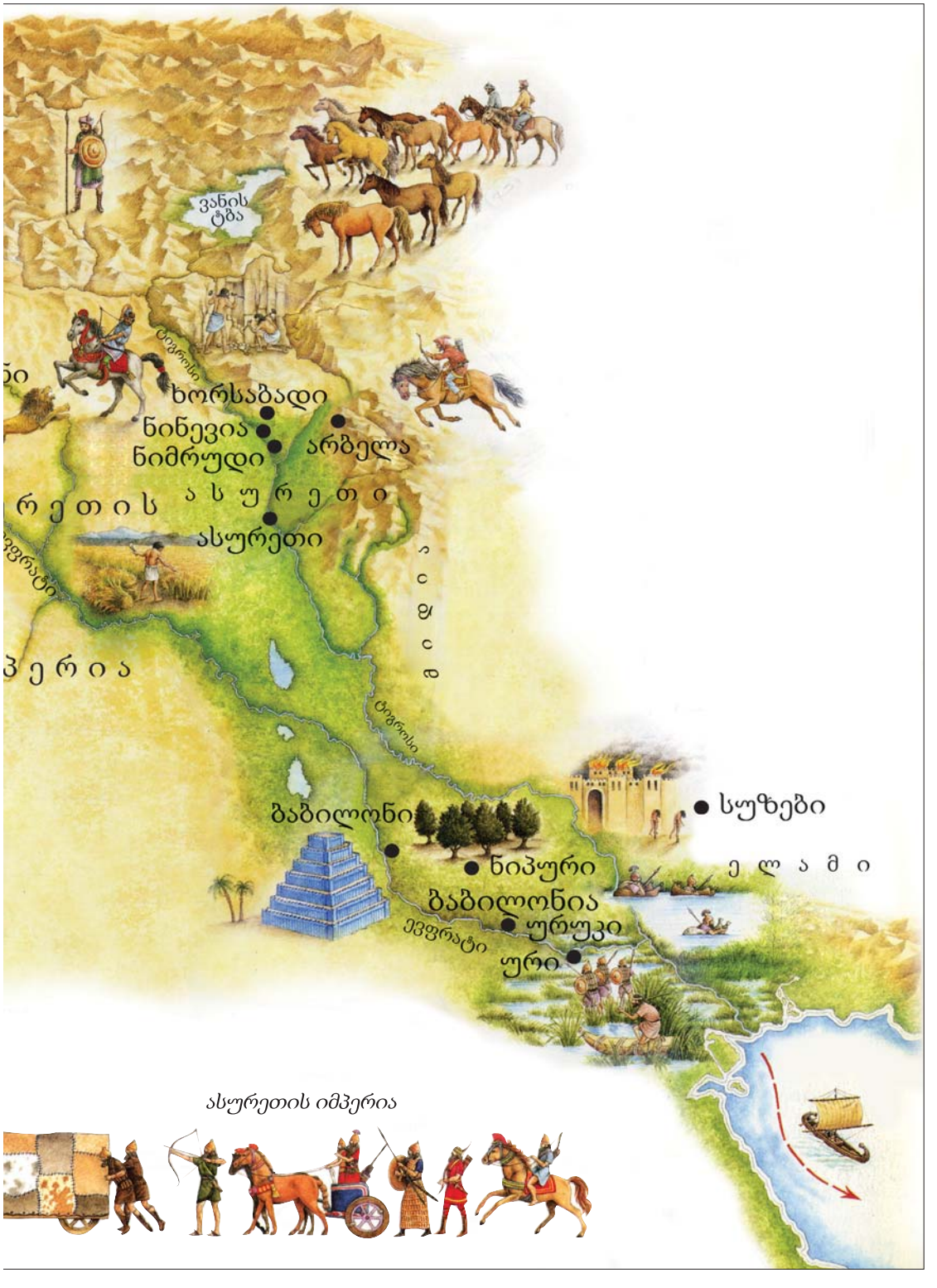

ასურეთის იმპერია

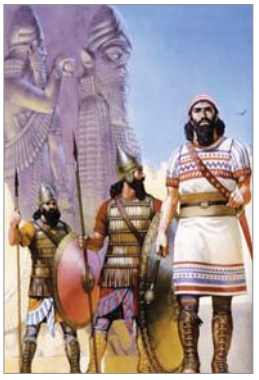

3. ასურელი მეომრები

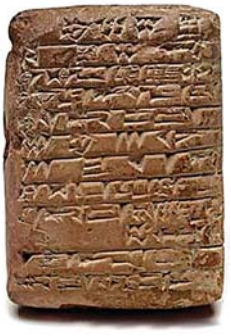

4. ასურული ლურსმული დამწერლობა

5. აშურბანიფალი ნადირობის დროს (ძველებური გამოსახულება)

ასურეთის დედაქალაქ ნინევიას „ლომების სადგომს“ და „სისხლიან ქალაქს“. ასურეთის მეფეები არაერთხელ აწარმოებდნენ ლაშქრობებს მიდიის სახელმწიფოზე, რომელიც სამხრეთ აზერბაიჯანის ტერიტორიას მოიცავდა. ასურეთი ასევე გაერთიანდა მიდიასთან ურარტუსთან ბრძოლაში.

ასურეთის კულტურა. ასურეთს ჯქონდა განვითარებული კულტურა.ასურელების მიერ შექმნილი იქნა არაერთი ლამაზი ქალაქი. ასურეთის მეფეების სასახლის კედლებზე გამოსახული იყო ბარელიეფები ასურეთის მეფეების გამარჯვებებს. ასურელი არქიტექტორების მიერ აშენებული სასახლეები, მშვენიერი ჭურჭელი ამტკიცებენ მატ განვითარებულ კულტურაზე.

ასურული კულტურის ნაკვალები აღინიშნება აზერბაიჯანის ტერიტორიაზეც. ნახიცჰევანში აღმოჩენილია ასურული ციხესიმაგრეების ნარჩენები, ყარაბაღში კი ასურული ჭურჭელი, რომელზეც იპოვნეს წარწერები ასურეთის მეფის ადადნირარის სახელით. ეს მოწმობს ასურულ – აზერბაიჯანულ ურთიერთობებზე.

თიხის დაფების ბიბლიოთეკა. ასუღეთის მეფე აშურბანიფალი იყო განათლებული ადამიანი. მას უყვარდა შუმერული, ასურული და ბაბილონური ლიტერატურა. მის მიერ შეგროვდა უამრავი ძველებური დაფები. თავისი ბიბლიოთეკის შესაქმნელად მან უბრძანა გადაეწერათ ეს ნიმუშები. ათასობით ძველებური ხის დაფები იქნა გათათარგმნილი და მოტანილი იქნა აშურბანიფალის სასახლეში. ესე იქნა შექმნილი ნინევიის („აშურბანიფალის ბიბლიოთეკა“) – ერთ-ერთი ყველაზე ძველებური ბიბლიოთეკა. აქ იყო შეგროვილი ასურული, ბაბილონური მითები და ლეგენდები, სხვადასხვა მეცნიერული ხელნაწერები.

ასურული სახელმწიფოს დაცემა. ასურეთის წინააღმდეგ შეიქმნა კავშირი მიდიასა და ბაბილონს შორის.

იმის მიუხედავად, რომ მანუს სახელმწიფო ეხმარებოდა ასურეთს სამხედრო ძალებით ძვ.წ. 612 წ. „ლომების სადგომი“ – ნინევია დაიფყრეს და დაანგრიეს მოკავშირეებმა.სამეფო სასახლე დანგრეულ იქნა და გადამწვარი. ასურეთის ბოლო მეპე არ დანებდა და ცეცხლში შევიდა. ძვ.წ. 605 წ. ასურეთის სახელმწიფოებრიობა მოისპო და მისი მიწები დაიყო ბაბილონის და მიდიის მიერ.

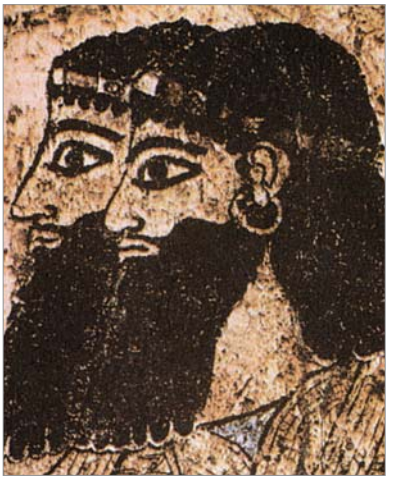

6. ასირიელთა დიდგვაროვნები
(ძველი გამოსახულება)

ქრონოლოგია

* ძვ.წ. IX- VIII საუკუნეებში	ასურეთი გახდა ყველაზე ძლიერ სახელმწიფოდ
* ძვ.წ. VIII-VII საუკუნეებში	ასურეთის მეფეებმა დაიფყრეს ბაბილონი ,სირია და პალესტინა
* ძვ.წ. 612 წ.	„ლომების სადგომი“ – ნინევია დაიფყრეს და დაანგრიეს მოკავშირეებმა
* ძვ.წ. 605 წ.	ასურეთის სახელმწიფოებრიობა მოისპო

კითხვები და დავალებები

1. სად შეიქმნა ასურეთის სახელმწიფო?
2. რომელი ქვეყნები დაიმორჩილა ასურეთმა?
3. რა შეგიძლიათ თქვათ ასურელების საქმიანობაზე?
4. როდის იქნა შექმნილი „აშურბანიფალის ბიბლიოთეკა“?
5. როდის და ვის მიერ იქნა დანგრეული ნინევია - „ლომების სადგომი“ ?

შექმენით ტექსტი ასურეთის დედაქალაქ ნინევია – „ლომების სადგომ“– ზე

ასურეთი, ნინევია, „აშურბანიფალის ბიბლიოთეკა“

§ 9. მიდიის სახელმწიფო

სახელმწიფოს ჩამოყალიბება. დასაწყისში მიდია შესდგებოდა პატარ-პატარა ოლქებისგან, რომლებიც განლაგებული იყო თანამედროვე ირანის ტერიტორიაზე. ოლქებს მმართავდნენ მამასახლისები. ძვ.წ VIII საუკუნეშიმიდიის მამასახლისი სახელად დეიოკმა განისძრახა ერთიანი სახელმწიფოს შექმნა. მან დაარსა ქალაქი ექბატანუ (ქამადანი) , რომელიც მიდიის სახელმწიფოს დედაქალაქად ჩამოყალიბდა.

ასურეთის მეფეები ხშირად ესხმებოდნენ მიდიას, ისინი ძარცვამდნენ მოსახლეობას და ახდევინებდნენ ხარკს.მოსახლეობა ეწინააღმდეგებოდა ასურელებს.

ძვ.წ. 672წ. მიდიელებს სათავეში ჩაუდგა ქაშთარიტი, რომელმაც შესძლო ასურელებზე გამარჯვების მოტანა .

კიაქსარი. *ძვ.წ VII საუკუნის 50 წლებში* ასურეთსა და მიდიას შორის ისევ გაცაღდა ომი. ქაშთარიტმა მოახდინა სამხედრო ლაშქრობა ასურეთში. ყიმირიული,ისკითური და საქური ტომები, რომელნიც მანამდე მიდიელების მოკავშირეები იყვნენ ეხლა ასურეთის მხარეს გადავიდნენ. ქაშთარიტი დამარცხდა და დაიღუპა. მიდია ისკითთა გავლენის ქვეშ მოექცა.

1. მიდიელები ასურულ რელიეფზე

კიაქსარ მეფის მმართველობის პერიოდში მიდიამ შესძლო დამოუკიდებლობის მიღწევა. ჯარში გატარდა სამხედრო რეფორმა. კიაქსარმა მოახდინა მიდიელთა ჯარის რეორგანიზაცია.ჯარი იყო დაყოფილი

შუბოსნების რაზმებად და მშვილდოსნებად. ცხენოსანი ჯარი ცალკე გამოიყო. სეიქმნა რეგულარული ჯარი.

მიდიის დაბყრობები. მიდიამ შექმნა კავშირი ბაბილონის მეფესთან ასურეთის წინააღმდეგ.

ძვ.წ 616-612 წწ. მიდიურ-ბაბილონურმა ჯარმა დაიბყრეს და გაანადგურეს ასურეთის ისეთი ქალაქები როგორიცაა: აშური, არბელუ, კალათი და დედაქალაქი ნინევია.ძვ.წ 605წ. ასურეთის სახელმწიფო განადგურდა. მისი მიწები გაიყვეს მიდიამ და ბაბილონმა.

2. მიდიელები ბრძოლის დროს

ამის შემდეგ მიდიამ დაიფყრო მანუ და ურარტუ. კიაქსარის სიკვდილის შემდგომ ხელისუფლებაში მოდის მისი შვილი ასტიაგე. იგი მიდიის უკანასკნელი მეფე იყო.

მიდიის მეურნეობა. მიდიის ძირითადი საქმიანობა მიწადმოქმედება და მესაქონლეობა იყო.ასევე განვითარებული იყო ხელოსნობა და მეტალის დამუშავება. ეს იყო დაკავშირებული სახელმწიფოში ოქროს, რკინის და სხვა სახის მეტალების მოპოვებასთან. მიდიის სახელმწიფოსი ასევე მოიპოვებოდა ნავთობი. ნავთობს „მიდიურ ზეთს“ ეძახდნენ. მას ძირიტადად ომებში იყენებდნენ. მშვილდოსნები ახვევდნენ ნავთობით გაჟღენთილ ტილოებს ისარზე და ესროდნენ მოწინა-აღმდეგის სახურავებს, რომ მათ ცეცხლი მოჰკიდებოდათ და ამიტ გამოეწვიათ ხანძარი.

3. ოქროს რიტონი

მიდიის დაცემა. ძველბერძენი ისტორიკოსი ჰეროდოტე წერდა, რომ ასტიაგეს ყოველთვის ეშინოდა ხელისუფლების დაკარგვის ვინაიდან მან ნახა სიზმარი, რომელშიც მაგისმა შვილისვილმა წაართვა სამეფო. ვაზირებმა აუხსნეს რომ მიდიის კანონების მიხედვიტ სპარსელებს არ ჰქონდათ

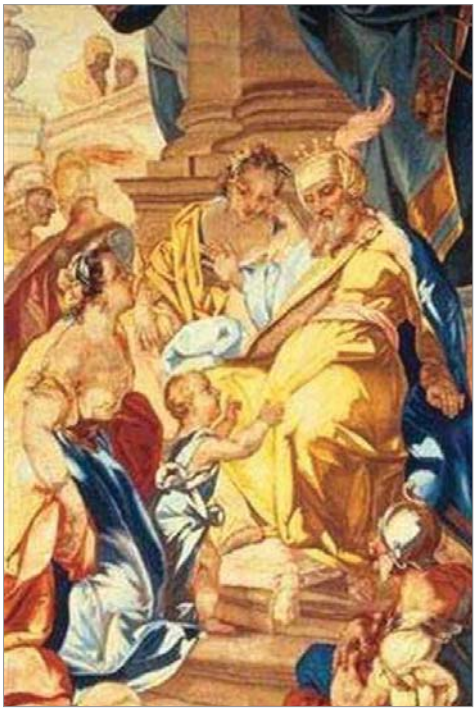

4. ასტიაგე და პატარა კიროსი

5. მაგალითი „ავესტიდან“

უფლება მიდიის ტახტზე. აქედან გამომდინარე მან გაათხოვა თავისი ქალისვილი სპარსეთის ოლქის მმართველზე კამბიზა I, რომელიც აქამენიანთა დინასტიიდან იყო. თქმულების მიხედვით, როდესაც დაიბადა ასტიაგეს შვილიშვილი კიროს II, მან საიდუმლოდ უბრძანა მისი მოკვლა. ბავშვი გადარჩა და როცა გაიზარდა ბაბუის წინააღმდეგ ილაშქრა.

ასტიაგეს სასახლეში ძლიერდებოდა სპარსული ორიენტაცია. ისინი სცდილობდნენ კიროს II ხელისუფლებაში მოყვანას. სამი წელი დასჭირდა შვილიშვილს ბაბუის დასამარცხებლად. ძვ.წ. 550 წელს კიროს II დაიბყრო ქალაქი ექბატანი და ამით დასაბამი დაუდო აქამენიდთა დინასტიის დაარსებას.

მიდიის კულტურა. მიდიის ისტორიის შესწავლისას დიდი მნისვნელობა აქვს მის დაწერილ ლეგენდებსა და თქმულებებს.

მიდიაში იყო განვითარებული არქიტექტურა.სასახლეები სუზებში, ციხის გალავნის შვიდი რიგი ექბატანში, მეფის სასახლე წითელი აგურისგან აგებული ასკარად ამის მაგალითია.

რელიგია. ასტიაგეს მმართველობის დროს სახელმწიფო სარწმუნოებად აღიარებული იყო ზოროასტრიზმი. ზოროასტრიზმი წარმოიშვა ძვ.წ. VII საუკუნეში. ზოროასტრიზმის წმინდა წიგნად ითვლება „ავესრა“. ზოროასტრის – ამ სარწმუნოების შემქმნელის სწავლებით სიკეთესა (ახურამასდა)

და ბოროტების (ахრიმანი), სიმართლისა და სიცრუის შორის მიმდინარეობს მუდმივი ბრძოლა. ამ ბრზოლაში სიკეთე იმარძვებს ბოროტებაზე, ხოლო სიმართლე სიცრუეზე.

ქრონოლოგია

* ძვ.წ. VIIIსაუკუნის ბოლო	დეიოკის მიერ მცდელობა სახელმწიფოს ჩამოსაყალიბებლად
* ძვ.წ. VII საუკუნე	ზოროასტრიზმის წარმოშობა
* ძვ.წ. 672 წ.	მიდიელები განთავისუფლდნენ ასურელებისგან
* ძვ.წ. VIII საუკუნის 50 -ანი წ.	მიდიელებისა და ასურელების შებრძოლებები
* ძვ.წ 616-612 წწ.	მიდიურ-ბაბილონურმა ჯარმა დაიფყრეს და გაანადგურეს ასურეთის ისეთი ქალაქები როგორიცაა: აშური, არბელუ, კალათი და დედაქალაქი ნინევია
* ძვ.წ 605წ.	ასურეთის სახელმწიფო განადგურდა.
* ძვ.წ. 550 წელს	კიროს II დაიფყრო ქალაქი ექბატანი

კითხვები და დავალებები

1. სად განლაგდებოდა მიდია?
2. როდის და ვის მიერ იყო გამოვლენილი ინიციატივა ერთიანი სახელმწიფოს მიდიის აცმოსაყალიბებლად?
3. როგორ განთავისუფლდნენ მიდიელები ასურეთისგან?
4. როგორ შეიქმნა რეგულარული ჯარი მიდიაში?
5. ვინ იყო მიდიის ბოლო მეფე?
6. როგორ მოვიდა კიროს II ხელისუფლებაში?
7. რა სახელმწიფო სარწმუნოება იყო მიდიაში?
8. რა ვისწავლეთ ზოროასტრიზმის შესახებ?

აღნიშნეთ საერთო მიზეზები ასურეთისა და მიდიის დაცემისა

მიდია, „ავესტა“, კიაქსარი, ასტიაგე

§ 10. აქამენიდთა სახელმწიფო

ირანული პლატოს ძველი მოსახლეობა. ძველ დროს ირანის პლატოს მოსახლეობა სახვადასხვა ხალხებით იყო დასახლებული. ამ ტერიტორიის უზველეს მოსახლეობას წარმოადგენდნენ ელამები. მოგვიანებიტ აქ გამოჩნდნენ არიელები.მანამდე არიელები ცხოვრობდნე აღმოსავლეთ ევროპაში, სადაც ეწეოდნენ მესაქონლეობას.

ძვ.წ. II ათასწლეულში არიელების ერთი ნაწილი შენმოვიდა ირანში კავკასიიდან - კასპიის ზღვის დასავლეთიდან, ხოლო მეორე ნაწილი ცენტრალური აზიიდან.

შემოსული არიელები აითქვიფნენ ადგილობრივ მოსახლეობასტან, რომელმაც მიიღო მათი ენა.*ძვ.წ. VIII საუკუნის* მეორე ნახევრიდა ირანული ენის მატარებელი მოსახლეობა უკვე უმრავლესობას წარმოადგენდა დასავლეთ ირანში.

1. კიროს II

აქამენიდური სახელმწიფოს დაარსება. კიროს II დაბყრობები. კიროს II-ემ ტახტიდან ჩამოაგდო თავისი ბაბუა ასტიაგე – მიდიის მეფე. ამის შედეგად კიროს II, რომელიც წარმოშობით აქამენიდი იყო გახდა მიდიის მეფე. ქალაქი ექტაბანი გახდა აქამენიდთა დედაქალაქი.

კიროს II მმართველობის პერიოდში აქამენიდთა დინასტიამ დაიფყრო მიდია, ლიდია და ყველა ქვეყნები ეგვიფტემდე.კიროს II ასევე გაილაშქრა მასაგეთურ ტომებზე.მაგ დროს მათ მართავდა გმირი ქალი თომირისი.მათი ბრზოლა შესდგა მდინარე არაზთან.

კამბისე II მიერ ეგვიფტეს დაბყრობა. კიროს II სიკვდილის შემდეგ მისმა შვილმა *კამბისე II* დიდი ჯარით გაილაშქრა ეგვიფტეზე.

ძვ.წ. 525 წ. აქამინიდებმა, გაიმარჯვეს გადამწყვეტ ბრძოლაში და დაიმორჩილეს ეგვიფტე.

ეგვიფტელი ქურუმები კამბისე II აღიარეს ფარაონად. ესე ამ ლაშქრობის შემდგომ აქამენიდების იმპერია გაიზარდა ეგვიფტედან ინდოეთამდე, სპარსეთის ყურიდან ინდოეთის ოკეანამდე და კავკასიის დიდ მთებამდე.

ძვ.წ. 522 წელს სანამ კამბისე II იმყოფებოდა ეგვიფტეში მიდიელი **მაგი*** გაუმათამ ჩაიგდო ძალაუფლება აქამენიდურ სახელმწიფოში. ამ ამბის გაგებისტანავე კამბისე II გამოემგზავრა სახლისკენ, მაგრამ გზაში გაურკვეველ ვითარებაში გარდაიცვალა. გაუმათამ 3 წლით განმავლობაში გაანთავისუფლა ყველა ხალხი, რომლებიც აქამენიდთა დაქვემდებარებაში იყვნენ ყველანაირი მოსაკრებლიდან და ჯარსი მსახურობისგან. სანამ ის იყო მმართველი იმპერიაში არც ერთი აჯანყება არ მომხდარა.

2. დარიუს I

მაგრამ, თავდასხმის შედეგად გაუმათა მოკლეს და ხელისუფლებაში მოვიდა დარიუს I. მან ჩაატარა რეფორმები. სახელმწიფო დაიყო ოლქებად სატრაპიებად (სამამასახლისოებად). ამ ოლქის მმართველს ეწოდებოდა სატრაპი.სატრაპები ვალდებულნი იყვნენ მიეწოდებინათ ჯარი და მუშა ხელი სამშენებლო სამუშაოებისათვის.დარიუს I შექმნა ძლიერი ჯარი და შემოიღო ერთიანი სავალუტო სისტემა.ყველა მონეტა იბეჭდებოდა ოქროდან და ვერცხლიდან.

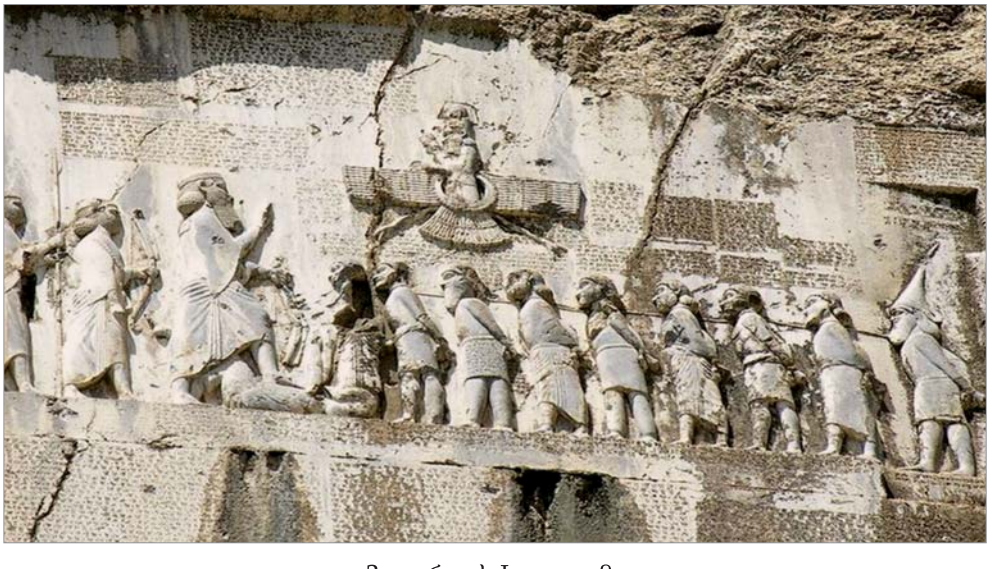

3. დარიუს I აკლდამა

მაგი *– ქურუმი*

აქამენიდთა სახელმწიფო

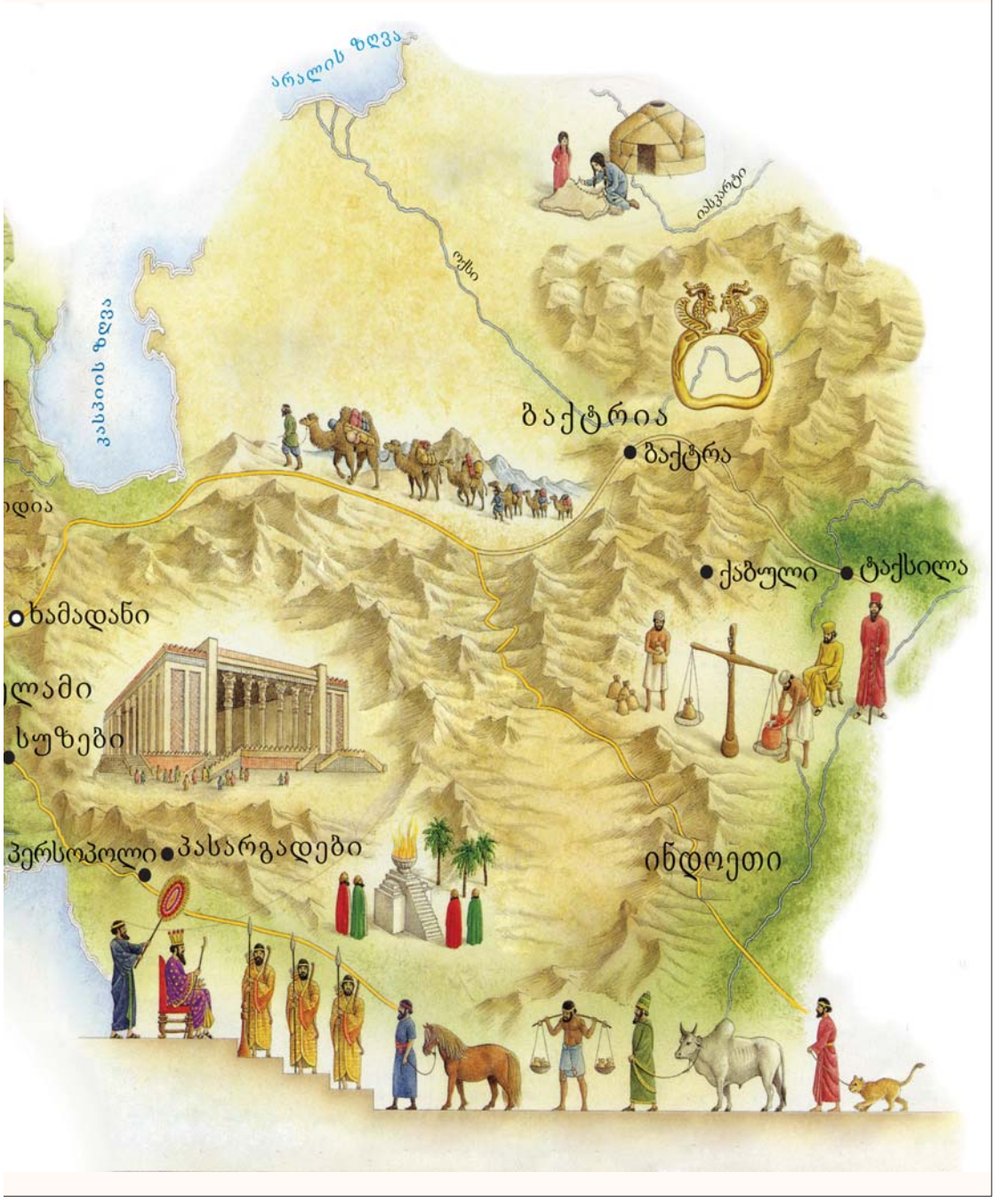
არალის ზღვა
იასარტი
ოქსი
კასპიის ზღვა
ბაქტრია
ბაქტრა
ქაბული
ტაქსილა
ხამადანი
სუზები
პერსიპოლი
პასარგადები
ინდოეთი

4. დარიუს I ოქროს მონეტა - „დარიქი“

დარიუს I მიერ გამოცემულ ოქროს მონეტებს „დარიქებს“ უწოდებდნენ.

აქამენიდთა სახელმწიფოს გასადიდებლად დარიუს I აწარმოებდა ომებს როგორც ზღვაზე ასევე ხმელეთზეც. მის მიერ დაფყრობილი სახელმწიფოები იძარცვებოდნენ და მათი ხაზინიდან ნადავლი მოჰქონდა.

ძვ.წ. 330 წ. დარიუს III დროს ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობის შედეგად აქამენიდთა სახელმწიფომ შეწყვიტა არსებობა.

ქრონოლოგია

* ძვ.წ. II ათასწლეულის ბოლოს	არიული ტომები გამოჩნდნენ ირანში
* ძვ.წ. 550 წ.	შეიქმნა აქამენიდთა სახელმწიფო
* ძვ.წ. 525 წ.	ეგვიფტეს დამორჩილება
* ძვ.წ. 522 წ.	მიდიელი მაგის – გაუმათას მიერ ხელისუფლების უზურპაცია
* ძვ.წ. 330 წ.	აქამენიდთა იმპერიის დაცემა

კითხვები და დავალებები

1. როგორ დასახლდნენ არიელები ირანსი?
2. როგორ შეიქმნა აქამენიდური სახელმწიფო?
3. რომელ ტერიტორიებს ფლობდა აქამენიდთა იმპერია?
4. ვინ იყო გაუმატა?
5. რა სახის რეფორმები შემოიღო დარიუს I?
6. რა შემოდიოდა დამორჩილებული სახელმწიფოებიდან ხარკის სახით?

მოამზადეთ პრეზენტაცია სხვადასხვა წყაროების გამოყენებითაქამენიდთა დაფყრობებზე

აქამენიდთა იმპერია, კიროს II, კამბისე II, გაუმათა, დარიუს I, სატრაპეთი, დარიქი

§ 11. პართიის სამეფო

სახელმწიფოს შექმნა. პართიის სახელმწიფო შეიქმნა პართიული ტომებისგან.თავდაპირველად ეს ტომები მომთაბარეობით იყვნენ დაკავებულები კასპიის ზღვიდან ამუდარიამდე.ძირითადად ცხენების გამოყვანით იყვნენ დაკავებულნი. შემდგომში კი გადავიდნენ მიწათმოქმედებაზე.

ალექსანდრე მაკედონელის სიკვდილის შემდეგ მისი იმპერია დაიყო და თვითეულ ნაწილს მმართავდა მისი მხედართმთავრები.ერთ-ერთი მათგანი იყო სელევკი- რომლის გავლენის ქვეშ აღმოჩნდა სირია და ბაბილონი. მან დაიმორჩილა დიდი ტერიტორიები, მაგრამ თანდათანობით სელევკიდთა დინასტია შესუსტდა.ამის შედეგად დაიყო ორ სახელმწიფოდ. ერთი იყო პართიის მეორე ბერზნულ-ბაქტრიული.ძვ.წ. 270 წ. პართიის ბელადმა არსაქმა თავისი თავი გამოაცხადა მეფედ. მან შემოიერთა დიდი მიწები. ისტორიულ ლიტერატურაში პართიის სახელმწიფოს არშაკის საპატივსაცემოდ არშაკიდთა სახელმწიფოდ მოიხსენებენ. არშაკიდთა დინასტიის მეფემ მითრიდატ I, ისარგებლა რა სეფევიდების შესუსტებით დაიფყრო მიდია და მესოპოტამეთი.

1. მითრიდატ II

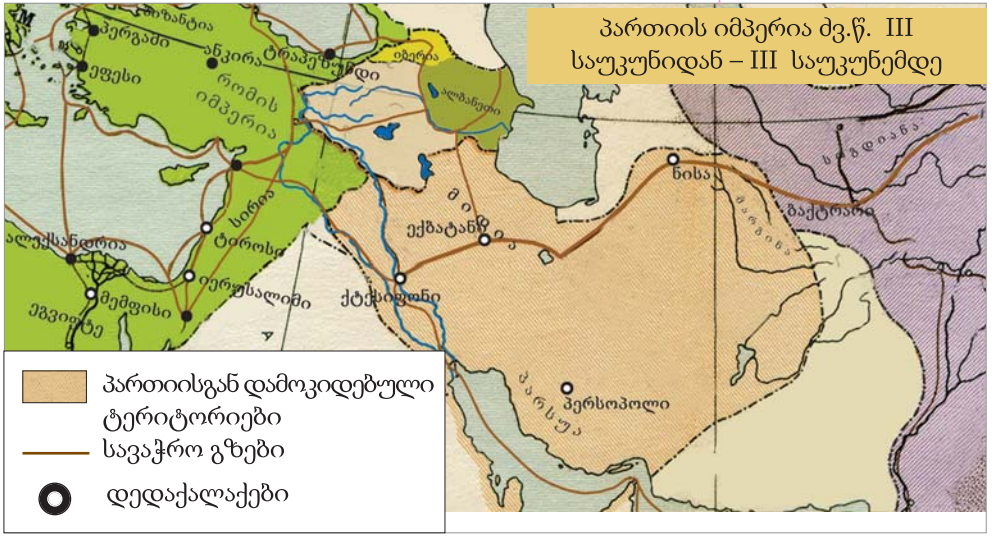

პართიის იმპერია ძვ.წ. III საუკუნიდან – III საუკუნემდე

2. პარფიის
მონეტები
(ძვ.წ. I საუკუნე)

პართიულ-რომაული ურთიერთობები. მითრიდატ II მმართველობის დროს მან მიიღო ტიტული „მეფეთ მეფე“ და „დიდი“. პართია აგრზელებდა დასავლეთ საღვრების გადიდებას. მაგ დროს რომის იმპერიაც ზრდიდა თავის საზღვრებს აღმოსავლეთის მიმართულებით. რომის დაფყრობებს ხელს უშლიდა პართია.ამის გამოც მათ შორის მოხდა შეტაკება.

რომმა ძვ.წ. 53 წ. გააგზავნა დიდი ჯარი კრაასის ხელმძღვანელობით. პართელებმა გაანადგურეს რომის ჯარი ჩრდილოეთ მესოპოტამიაში.ძვ.წ. 38 წელს კი რომაელებმა სძლიეს პარტიის ჯარს.

რომაულ-პართიულ ბრძოლებში,რომელნიც 200 წელზე მეტი გრძელდებოდა ვერც ერთმა მხარემ ვერ მიაღწია სასურველ სედეგს.მთელი თავისი არსებობის განმავლობაში პართია ახორციელებდა ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ურთიერთობებს ძველაზერბაიჯანულ სახელმწიფოებთან როგორიც იყვნენ ატროპატენი და ალბანეთი. ეს სახელმწიფოები ერთად ებრძოდნენ რომს. ამასთან ერთად დაუმთავრებელმა ომებმა შეასუსტეს პართია და ცალკეულმა ოლქებმა მოინდომეს დამოუკიფებლობა.

3. სპილოს ძვლის რითონი
(ნისა. თურქმენეთი)

პართიის კულტურა. პართიაში განვითარებული იყო ქალაქ-მშენებლობა, ხელოსნობა და ვაწრობა. პართიამ დიდი როლი შეასრულა აბრეშუმის გზის ჩამოყალიბებაში. პარტიის სახელმწიფო იცავდა ქარავანებს და უკრზალავდა ჩინელებს პირდაპირ ვაჭრობას რომაელებთან.

პართიის კულტურაში დიდი გავლენა ჰქონდა ბერძნულს, რაზეც მონეტაზე გაკეთებული წარწერებიც მეტყველებენ.

ქრონოლოგია

* ძვ.წ. 247 წ.	პართიის სახელმწიფოს ჩამოყალიბება
* ძვ.წ. 53 წ.	ჩრდილო მესოპოტამიაში პართელებმა დაამარცხეს რომაელები კრაასის მეთაურობით
* ძვ.წ. 38 წ.	რომაელებმა დაამარცხეს პართიის ჯარი

კითხვები და დავალებები

1. რომელ ტერიტორიაზე ცხოვრობდნენ პართიის ტომები?
2. რას საქმიანობდნენ?
3. როდის შეიქმნა პართიის სახელმწიფო?
4. რატომ ეძახიან პართიას ასევე აშაკიდთა სახელმწიფოს?
5. რომელი მეფის მმართველობის დროს პართიამ შემოიერთა ირანი და მესოპოტამია?
6. რა იყო მიზეზი პართიის და რომის შუღლისა?
7. ვინ გაიმარჯვა ძვ.წ. 53 და 38 წლების ბრძოლებში?
8. რითი დამტავრდა რომაულ-პართიის ბრძოლები?
9. როგორი იყო პართიისა და აზერბაიჯანის ურთიერთობები?

შეადგინეთ ტექსტი რომაულ-პართიული ურთიერთობებზე

სელევქიდები, პართული ტომები, არშაკიდები, მითრიდატ II, კრაასი, პართია და აბრეშუმის გზა

1. ოქონური
დამწერლობის
ნიმუში

§ 12. ძველი თურქები

ძველი თურქების პირველი დასახლებები. თურქული ტომების განლაგება იწყება ციმბირი–დანჩრდილოეთით, ჰიმალაებით სამხრეთით, ჰინგანის მთებიდან აღმოსავლეთით და კასპიის ზღვით დასავლეთით. ამ მიწებს უწოდებენ დიდ თურქესტანს.

ძველი თურქები დაიძრნენ ალთაის მთებიდან აღმოსავლეთსა და სამხრეთისკენ. მათ გადმოლახეს მდინარეები ურალი და ვოლგა და ასე გამოჩნდნენ დასავლეთ მხარეებში.მათი ნაწილი გადმოსახლდა ჩრდილო კავკასიაში, ხოლო ნაწილი შავიზღ-ვისპირეთში. ჩრდილო კავკასიიდან დარუბანდის გავლით თურქები შემოიჭრნენ აზერბაიჯანსი და წინა აზიაში.

ძველი თურქების ისტორია შესწავლილ იქნა არქეოლოგიური კვლევების სედეგად. უზბეკეთსა და თურქმენეთში არქეოლოგიურმა გათხრებმა ცხადყო რომ თურქები აქ ჯერ კიდევქვისა და ბრინჯაოს ხანიდან სახლობდნენ.ერთ-ერთი ასეთი დასახლება ცნობილია როგორც ნამაზგანის დასახლება. აქ აღმოჩენილია: მეტალის გადამამუსავებელი ფეჩები, ბრინჯაოს ცელები, ნამგლები, დანების პირები ისრის პირები, თიხის ჭურჭელი და სხვა.

ციმბირის სამხრეთსა და ყაზახეთში შესწავლილ იქნენ ძველი თურქების ყურგანები.

ისიკ-კულის მიმდებარედ ესიკთან აღმოჩენილ იქნა მდიდარი სამარხი. საფლავსი აღმოჩენილ იქნა (23 ასოიანი) ოქონური დამწერლობის ნიმუში, რომელიც ძვბ.წ. V საუკუნეს მიეკუტვნება.

ძველთურქული ტომები. ძველი თურქების ცხოვრებაში მესაქონლეობა იკავებდა ძირითად ადგილს. ახალი საძოვრებისა და უცხოელი დამფყრ-ობლებისგან თავის დასაცავცად თურქული

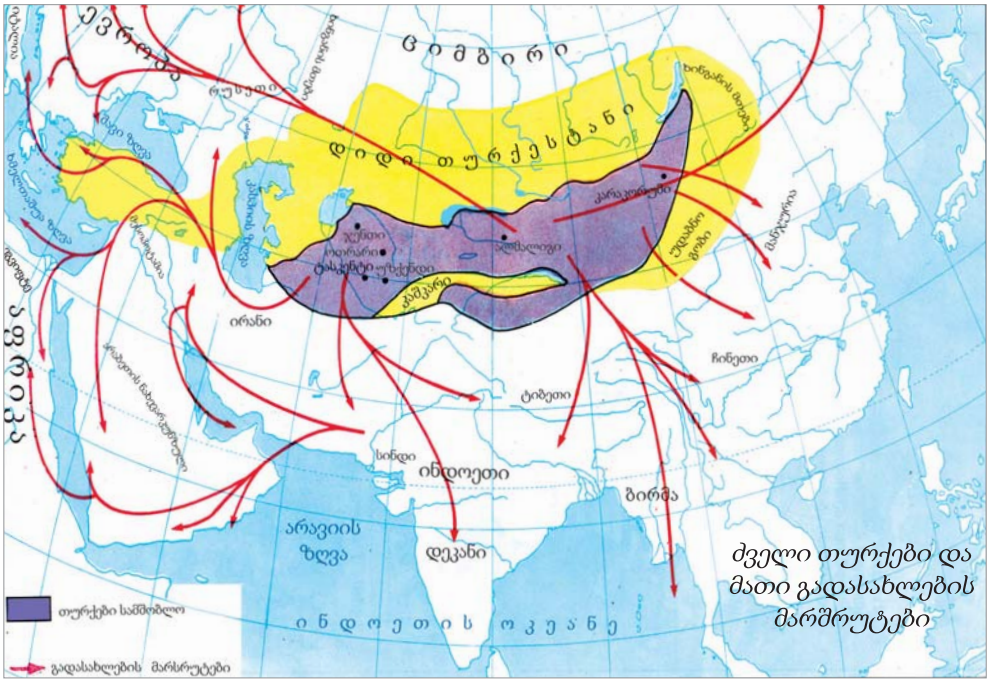
ევროპა
ციმბირი
დიდი თურქესტანი
ირანი
ინდოეთი
ტიბეთი
ჩინეთი
ინდოეთის ოკეანე
ეგვიპტე
ლიბია
ალბანეთი
ბულგარეთი
ბალკანეთი
ბალტიკა
ბალტიკა
ბალტიკა

2. ალექსანდრე მაკედონელის ბრძოლა აქამენიდელებთან *(ბარელიეფი)*

შესთავაზა ალექსანდრეს მოკავსირეობა. იმის და მიუხედავად რომ ალექსანდრემ დაიფყრო სამარყანდი და მდინარე სირდარიაზე აღმართა თავდაცვითიო ნაგებობები, ბაქტრიელები და სოგდიელები მაინც არ ემორჩილებოდნენ მას.

საქური ტომები განლაგდნენ სირდარიას მარჯვენა სანაპიროზე და ემზადებოდნენ ალექსანდრეს საწინააღმდეგოდ გამოლაშქრებას. მათ ხელმზღვანელობდა სპითამეთნი. სპითამეთნის მოწოდებაზე ებრძოლათ უცხოური დამფყრობლების წინააღმდეგ გამოეხმაურა მტელი მოსახლეობა.

ალექსანდრე აღარ დაელოდა მოწინააღმდეგე ძალების მოძლიერებას და თვითონ გადავიდა შეტევაზე.

სპითამეთმა რომ გაიგო ამ მანიოვრზედაიხია დასავლეთით.ალექსანდრე დაედევნა მას.იმის მიუხედავად, რომ ალექსანდრემ რამდენიმეჯერ დაამარცხა ისინი და სპითამეთი იქნა მოკლული ბრძოლის დროს მოსახლეობა მაინც აგრზელებდა ბრძოლას.სპითამეთი კი დარჩა ხალხის მეხსიერებაში როგორც სახალხო გმირი.

ალექსანდრე დიდის იმპერია მისი სიკვდილის შემდეგ დაიშალა და განაწილდა მის მხედართმთავრებს შორის.ცენტრალური აზია შევიდა სელევკიდთა სახელმწიფოში, რომელიც შექმნა მხედართმტავარ სელევკიდმა.სელევკიდებმა ამ ტერიტორიაზე შექმნეს უამრავი ქ1ალაქი. მოსახლეობის ნაწილი შესდგებოდა ადგილობრივი მოსახლეობისგან, ხოლო მეორე ნაწილი ბერძნებისგან.მაგრამ, როგორც ყველა იმპერია სელევკიდური იმპერიაც დაიშალა. ბაქტრიაც და პართიაც გახდნენ დამოუკიდებლები.

კულტურა. არქეოლოგიურმა გათხრებმა მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს ძველი თურქების

მდიდარი კულტურის აღმოჩენაში. ძველი თურქების დასახლების ადგილებში შესწავლილი იქნა ქალაქების არქიტექტურა. ქალაქური კულტურის ნიშნები აღინიშნება თიხის წარმოებაში, მეტალის დამუშავებაში, ტაძრების და ციხესიმაგრეების მშენებლობაში.

3. ძველი თურქები ბრძოლის დროს

ცენტრალური აზიის კულტურაზე გავლენას ახდენდა ირანული, ინდურ, ძირითადად კი ბერძნული კულტურა. აქ აღმოჩენილ მონეტების რევერსებზე აღინისნებიან ბერძნული ღმერთების გამოსახულებები (ზევსის, პოსეიდონის) ასევე ჰერაკლესი.

ცენტრალური აზიის მოსახლეობა ზოროასტრიზმის მიმდევრები იყვნენ. ისინი სთვლიდნენ წმინდათ მზეს, მთვარეს და ცეცხლს.

4. დასაკრზალი ხალიცა
(პაზირიგი,ძვ.წ. V საუკუნე)

5. მხედარი ღმერთის წინაშე
(ხალიჩა, პაზირიგი, ძვ.წ. IV – III საუკუნე)

ქრონოლოგია

* ძვ.წ. VI – V საუკუნეებში	ცენტრალურ აზიას აქამენიდელებმა შემოუტიეს
* ძვ.წ. VI – IV საუკუნეებში	ცენტრალური აზიის დასავლეთში გაჩნდნენ ისეთი ოაზისური* სახელმწიფოები როგორიცაა ბაქტრია, პართია, ხორეზმი, მარგიანა და საგდიანა.
* ძვ.წ. IV საუკუნის 30 -ან წ.	ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობის შედეგად აქამენიდთა სახელმწიფო დაიშალა

კითხვები და დავალებები

1. გვაჩვენეთ რუქაზე ძველი თურქების განსახლება.
2. სად იყო არმოჩენილი თურქების დასახლებები?
3. რა იყო თურქების ძირითადი საქმიანობა?
4. რომელი ოაზისური სახელმწიფოები არსებობდნენ ცენტრალურ აზიაში?
5. როგორ დაიშალა ალექსანდრე მაკედონელის იმპერია?
6. როგორ შეიქმნა სელევკიდების სახელმწიფო?
7. სოგდიანა და მაკდიანა რომელ სახელმწიფოს შემადგენლობაში შვიდნენ?
8. რა რელიგიური მიმდევრობა იყო ცენტრალურ აზიაში?

შეაგროვეთ სხვადასხვა ისტორიული წყაროებიდან დამატებითი ინფორმაცია თურქულ სახელმწიფოებზე ცენტრალურ აზიაში.

ორქონული დამწერლობა, ოაზისური სახელმწიფოები, ბაქტრია, ხორეზმი, მარგიანა და სოგდიანა, სპითამენი

§ 13. საკური (სკვითური) სახელმწიფო

ყიმერიული, ისკითური და საკური ტომები. ყირიმის ნახევარკუნძული დასახლებული იყო ყიმირიული, ისკითური (სკვითური) და საკური ტომებით. ძვ.წ. VII საუკუნის დასაწყისში მათ დაიწყეს გადასახლება. ისინი დასახლდნენ სამხრეთ კავკასიაში და წინა აზიაში.

ძვ.წ. VII საუკუნის შუას ვანის ტბისა და ურმიის ტბის შორის მათ შექმნეს ყიმერიულ – სკვითურ – საკური სახელმწიფო. ამ სამეფოს ყველაზე ძლიერი მეფე იყო ტუგდამე.

ყიმერიულ – სკვითურ – საკური ტომების ნაწილი აზერბაიჯანის ტერიტორიაზეც დასახლდნენ. მათ დადეს კავშირი მანუს სახელმწიფოსთან. ამ ტომების აქ დასახლებამ დიდი ზიანი მიაყენა ასურეთს.მანუმ დაარღვია კავშირი ასურეთთან. მის მაგალითს მიბაძა მიდიამაც. ჯერ ყიმერიულ - სკვითურ- საკური ტომები ეხმარებოდნენ მათ, მაგრამ მოგვიუანებით ისინი უკვე ასურეთს ეხმარებოდნენ. ასე მიდია დაემორჩილა ისკითებს.

1. ისკითური მეომრები *(თანამედროვე ნახატი)*

2. ისკითური მეომრები*(ნიმუში დამზადებული ოქროსგან)*

3. ყიმირიელები
ნადირობის დროს.
(ძველი გამოსახულება)

ისკითური ტომები გარკვეული პერიოდი ბატონობდნენ მიდიაში. ძვ.წ. VI საუკუნის დასაწყისში მიდიის მეფემ განდევნა ისინი წინა აზიაში. და ასე ყიმერიულ - სკვითურ – საკური სახელმწიფო დაიშალა.

ისკითური (სკვითური) სახელმწიფო. ძვ.წ. IV საუკუნის ნახევარში აშმოსავლეთ ევროპის ტერიტორიაზე მდინარე დონისა და დუნაის შორის ისკითებმა შექმნეს ახალი სახელმწიფო. დედაქალაქი გახდა ნეაპოლი. ისკითები სცდილობდნენ დასავლეთისკენ გაფართოებას. დასავლეთში მათ დახვდათ მაკედონიის მეფე ფილიპე II . ძვ.წ. 339 წელს შემსდგარ ბრძოლაში ისკვითების მეფე ათეოსი იქნა მოკლული. მაგრამ 8 წლის შემდეგ ისკვითებმა დაამარცხეს მაკედონიის ჯარი და დაიფყრეს დასავლეთის მიწები.

4. დასაკრძალი ისკითური ეტლი

ძვ.წ. II საუკუნე არის ისკვითური კულტურის აღმოცენების პერიოდია. ისკვითებმა დაიბყრეს ბერძნული ქალაქ-სახელმწიფოები. ისინი ასევე სცდილობდნენ ხელთ ეგდოთ სავაჭრო გზები, რომლებიც ამ ტერიტორიებზე გადიოდნენ.

დამფყრობელმა ომებმა და უცხოურმა თავდასხმებმა შეასუსტეს ისკითური სახელმწიფო. ძვ.წ. III საუკუნის მეორე ნახევარში გოთური ტომების თავდასხმების შედეგად

5. ისკითური ყურგანი

ისკითური სახელმწიფო განადგურდა. გადარჩენილმა ისკითებმა დაკარგეს თავიანთი ენა და კულტურა.

ისკითთა ყოფა. დამწერლობითი და არქეოლოგიური წყაროები საშუალებას გვაძლევენ გავეცნოთ სკვითთა ყოფას.

ისკითები ეწეოდნენ მესაქონლეობას, მიწადმოქმედებას და ხელოსნობას. ისკითი მიწადმოქმედები თესავდნენ ხორბალს. ხორბლის ნაწილს ისინი ბერძნებზე ყიდნენ. ისვითები პირუტყვის გარდა ასევე ცხვრებს, თხებსა და ცხენებსაც აშენებდნენ.

6. ისკითთა ქალები

ისკითთა ისტორიულ ადგილებზე ნაპოვნია მათი ყურღანები. მათ ქვეშ ნაპოვნი იყო უამრავი სპილენძის ნაკეთობები, ვერცხლისა და ოქროს ნაკეთობები, იარაღი.

ისკითთა კულტურა. შავი ზღვისპირეთის ისკითთა კულტურაზე დიდი გავლენა იქონია ბერძნულმა კულტურამ.ისკითთებმა შექმნეს უამრავი ხელოვნების ნიმუში. ისკითთა ხელოვნების ძეგლებში ბევრი ხელოვნების ზოომორფული ფიგურაა (ფიგურები ცხოველების გამოსახულებით), რომელნიც გამოთლილია ქვისგან. დაკრძალვის კულტურაში, და რელიგიურ შეხედულებებში ყიმირიელებს, ისკითებს და საკებს ბევრი რამ აქვთ საერთო.

7. ოქროს ჭურჭელი

ისკითებს სწამდათ მრავალღმერთიანობა. განსაკუთრებით დიდ თაყვანს სცემდნენ ცეცხლს, წყალს და სხვა ბუნებრივ სტიქიებს.

8. ოქროს ყელსაბამი

9. ოქროს საგანი *(ისკითური მხედარი)*

10. ბრინჯაოს სარკეები

ქრონოლოგია

* ძვ.წ. VII საუკუნის დასაწყისში	ყიმირიელების, ისკითთთები და საკები გადმოსახლ-დნენ სამხრეთ კავკასიაში და წინა აზიასი
* ძვ.წ. VII საუკუნის შუას	ვანის ტბისა და ურმიის ტბის შორის შეიქმნა ყიმერიულ - სკვითურ- საკური სახელმწიფო
* ძვ.წ. VI საუკუნის დასაწყისში	ყიმერიულ - სკვითურ- საკური სახელმწიფო დაიშალა
* ძვ.წ. IV საუკუნის ნახევარში	აღმოსავლეთ ევროპის ტერიტორიაზე მდინარე დონისა და დუნაის შორის ისკითებმა შექმნეს ახალი სახელმწიფო
* ძვ.წ. 339 წელს	ბრძოლაში ფილიპე II გაიმარჯვა ისკიტელაბის ჯარზე
* ძვ.წ. III საუკუნის მე-2 ნახევარში	ისკითური სახელმწიფო დაეცა

კითხვები და დავალებები

1. როგორ შეიქმნა ისკითთა სახელმწიფო?
2. როდის ჩამოყალიბდა ისკითური სახელმწიფო დედაქა-ლაქიტ ნეაპოლში?
3. რა შეგიძლიათ მოგვითხროთ ისკითთა საქმიანობებზე?
4. რა მატერიალური სახის მოწმობები არსებობს ისკითთა კულთურის შესახებ?
5. რა იცით ისკითთა რელიგიურ შეხედულებებზე?
6. არნიშნეთ რუქაზე ისკითთა დასახლებები.

დაწერეთ ესსე ყიმერიულ - სკვითურ- საკური ტომებზე აზერბაიჯანში

ყიმირიელები, სკვითები, საკები, ტუგდამე, ათეოსი, ნეაპოლი, ისკითური ყურგანები, ისკითთა იარაღი, მრავალ-ღმერთიანობა

§ 14. ჰუნების დიდი სამეფო

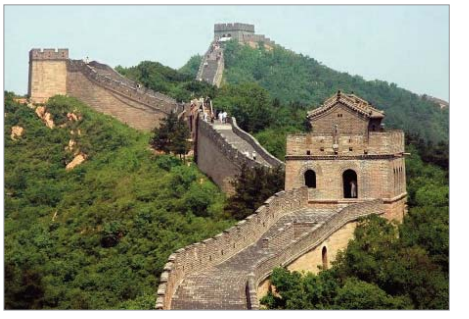

1. დიდი ჩინური კედელი

ძველი ჰუნების ტერიტორია და საქმიანობა. ჰუნები იყვნენ ძველი თურქული წარმოსობის ტომები. ისინი ცხოვრობდნენ მდინარეების ორქონისა და სელენგას შორის.

მათი ძირითად საქმიანობას წარმოადგენდა ნადირობა, შემდგომ კი მესაქონლეობა. ამის გამო ისინი იძულებულნი იყვნენ სულ ახალი და ახალი მიწები დაებყროთ.

პირველი ჰუნური სახელმწიფოს ცამოყალიბება. ჰუნების დიდი სახელმწიფო პირველი თურქული სახელმწიფო იყო ცენტრალურ აზიაში. ერთიანი ჰუნური სახელმწიფო ჩამოყალიბდა ძვ.წ. 220 წელს 21 ტომის გაერთიანების შედეგად. ჰუნური ტომების გაერთიანების სათავეში იდგა თანჰუ ტოუმანი.

შემდგომში სიტყვა „თანჰუ“ გამოიყენებოდა როგორც „იაფჰუ“, „კაგანი“, „ხაგანი“.

ტოუმანი დიდი არმიით თავს დაესხა ჩინეთს.

2. თანჰუ მეთე *(თანამედროვე ნახატი)*

ძვ.წ. 214 წ. ჩინელებმა დაიწყეს დიდი ჩინური კედლის აღმართვა რათა თავი დაეცვათ ჰუნებისაგან.

ჰუნებმა დაიპყრეს ჩინეთის მიწები და დაუნათესავდნენ ჩინეთის იმპერატორს. ჩინელებმა გამოიყენეს ეს სიახლოვე და შეისწავლეს ჰუნების სამხედრო ილეთები. თეომანის მმართველობის შემდეგ სათავეში მოვიდა მისი შვილი მეთე. მეთეს მმართველობის პერიოდში ჰუნებმა შექმნეს რეგულარული ლაშქარი. ეს ჯარი თავისი სამხედრო ილეთებით ითვლებოდა დაუმარცხებლად.

ჰუნების იმპერიის დაშლა. ჰუნებსა და ჩინელებს შორის მიდიოდა ბრძოლა აბრეშუმის გზის კონტროლზე, რომელიც იწეოდა ჩინეთიდან და ცენტრალური აზიის გავლით აღწევდა ევროპას. ძვ. წ. 58 წელს პრინცი რომლის დედაც იყო ჩინელი, არჩეული იყო თანხუთ. მან გადაწყვიტა ჩინეთის სახელმწიფოს მფარველობა მიეღო. მაგრამ მისმა ძმა ჩიჩიმ, რომელსაც დედა ჰყავდა თურქული წარმოშობის, დალაშქრა დედაქალაქი და გახდა თანჰუ. ჰუნების დიდი იმპერია გაიყო ორ ნაწილად, აღმოსავლეთ და დასავლეთ ჰუნებად. ძვ. წ. 36 წელს ჰუნებმა დაიპყრეს მთები თანრის ჩრდილო ნაწილი, ისიკკულის მიმდებარე ტერიტორიები და ცენტრალური აზია. ამის შედეგად გააფართოვეს ტერიტორია დასავლეთისკენ.

3. მეთე ლაშქრობაში *(თანამედროვე ნახატი)*

იმავე წელს ჩინელებმა დაიპყრეს დასავლეთ ჰუნების სახელმწიფოს დედაქალაქი. ქალაქები რომლებიც იყვნენ განლაგებული აბრეშუმის დიდი გზაზე იყვნენ დანგრეულები და გაძარცვულები. დასავლელმა ჰუნებმა დაიხიეს ურალის მთებისაკენ. აღმოსავლეთის ჰუნები გახდნენ ჩინეთის ქვეშევდგომები. 18 წლის შემდეგ მათ მოიპოვეს დამოუკიდებლობა. მათი ნაწილი

გადასახლდა დასავლეთში და აირივნენ დასავლურ ჰუნებში, ხოლო მეორე ნაწილი კვლავ დარჩა ჩინეთის გავლენის ქვეშ. ამ ტომებმა შეინარჩუნეს თავისი თვითყოფადობა ჩინელებში, რამაც დიდი წვრილი შეიტანა გექთურქების სახელმწიფოს ჩამოყალიბებაში.

4. შამანი ჯადოქრობის დროს *(თანამედროვე ნახატი)*

რელიგია და კულტურა. ჰუნებს სწამდათ ცის, მიწის და ქვესკნეთის ღმერთებისა და სულების. ყველაზე ძველ ღვთაებებად ითვლებოდნენ მზე და მთვარე.

ჰუნების რწმენით ბოროტი სულები ექვემდებარებოდნენ ქვესკნეთის ღმერთს-მეფე ერლიკს.

ადამიანს, რომელიც უზრუნველყოფდა კავშირს ხალხსა და სულებს შორის-უწოდებდნენ შამანს.

დაკრძალვის დროს საფლავში მიცვალებულს აყოლებდნენ მის კუთვნილ ძვირფას ნივთებს. არქეოლოგიური გათხრების შედეგად ჰუნურ ძეგლებში აღმოჩენილია ბევრი მატერიალურ – კულტურული ნიმუშები – ქამრები, ცხენის უნაგირები, იარაღები, ცხოველის იერსახიანი მოსართავები.

5. თურქების საცხოვრებლის – იურტის გამოსახულება

6. ა) ისრის თავები; ბ)ოქროს სარტყელი ; გ) ოქროს სახელურიანი ხმალი; დ) ოქროს სახელურიანი ხანჯალი; ე) მშვილდისარი.

ქრონოლოგია

* ძვ.წ. 220 წელი.	დიდი ჰუნური იმპერიის წარმოქმნა
* ძვ.წ. 214 წელი.	დიდი ჩინური კედლის მშენებლობის დაწყება
* ძვ.წ.36 წელი.	ჰუნებმა დაიპყრეს მთები თანრის ჩრდილო ნაწილი, ისიკ-კულის მიმდებარე ტერიტორიები და ცენტრალური აზია

კითხვები და დავალებები

1. რომელ ტერიტორიებზე ცხოვრობდნენ ჰუნები?
2. რა იყო ჰუნების ძირითადი საქმიანობა?
3. ვინ იდგა ჰუნური ტომების სათავეში?
4. როგორ მოხდა ჰუნებისა და ჩინელების დაახლოვება?
5. როდის და რატომ შეიქმნა ჩინეთის კედელი?
6. რის გამო დაიშალა ჰუნების დიდი იმპერია?

შეაგროვეთ დამატებითი იმფორმაცია სხვადასხვა წყაროებიდან, ჩინელებისა და ჰუნების ურთიერთობაზე

დიდი ჩინეთის კედელი, თანჰუ, მეთე, ჩიჩი, შამანი

§ 15. ძველი ჩინეთი

ბუნება და მოსახლეობა. ჩინეთის აზერბაიჯანული სახელწოდება – „ჩინ“ დაკავშირებულია ცინის დინასტიასთან. ამ სახელმწიფოს ტერიტორიაზე ჩამოედინება ორი უდიდესი მდინარე ხუანხე და იანძი. იმის გამო რომ მდინარე ხუანხის კალაპოტში არის ნაყოფიერი მიწები, ეს ადგილები იყო ჭარბად დასახლებული.

მდინარე ხუანხეზე ხდებოდა ხშირი წყალდიდობები. ამ დროს ინგრეოდა ბევრი ქალაქები და სახლებული პუნქტები, იღუპებოდა უამრავი მოსახლეობა. ამიტომაც ჩინელები ეძახდნენ მდინარეს „ჩინეთის უბედურება“, „ათასი ჭირის მდინარეს“, „მოხეტიალე მდინარეს“.

მდინარის ქვედა ნაწილის მოსახლეობა დაკავებული იყო მიწათმოქმედებით, მესაქონლეობით და ხელოსნობით. ხელოსნები ამზადებდნენ აბრეშუმის ნაჭრებს, თეთრი თიხისგან ამზადებდნენ ლამაზ ფაიფურის ნაკეთობებს. ჩინეთის პირველი სახელმწიფო შექმნეს შანის ტომებმა, რომელნიც ცხოვრობდნენ მდინარე ხუანხეს დაბლობში ძვ.წ. II ათასწლეულში.

ჩინეთის გაერთიანება. ძვ.წ. VI საუკუნეში ჩინელებმა დაიწყეს რკინის დამუშავება. ძვ.წ IV–III საუკუნეებში ჩინეთში უკვე არსებობდა რამდენიმე მონათმფლობელური სახელმწიფო. ამ სახელმწიფოებს შორის ხშირად მიმდინარეობდა საომარი მოქმედებები. ამ პერიოდს ჩინეთში უწოდებენ „მებრძოლი სამეფოების ხანას“.

1. ჩინეთის პირველი იმპერატორი ცინ ში-ხუანძი *(თანამედროვე ნახატი)*

2. ცხენის და მეომრის თიხის ფიგურა რომელიც ნაპოვნია ცინ ში-ხუანძის აკლდამაში *(სან იანი ძვ.წ. III საუკუნე)*

ჩინური სახელმწიფოების ბრძოლაში გამარჯვება ხვდა წილად სამეფო ცინს. ცინის მეფემ გააერთიანა მთელი ჩინეთის მიწები. ძვ.წ 221 წელს ცინის მეფემ მიიღო ტიტული **იმპერატორი***.

მან უწოდა თავის თავს ცინ ში-ხუანძი (ჩინეთის პირველი იმპერატორი)

დიდი ჩინეთის კედელი. ჩინეთის ჩრდილოეთით ცხოვრობდნენ ჰუნების ტომები, რომლებიც ხშირად ესხმოდნენ ჩინეთს.

3. დიდი ჩინური კედლის მშენებლობა *(თანამედროვე ნახატი)*

* ***იმპერატორი*** – *წარმოიშვა ლათინური სიტყვისგან „imperium“ და ნიშნავს „მთლიანი ძალაუფლების მქონე“*

4. ბრინჯაოს მონეტები: ა) ცინის დინასტია; ბ)ხანის დინასტია;

5. ა) ბრინჯაოს კომპასი *(ხანის ეპოქა)*; ბ) თანამედროვე კომპასი;

ამ თავდასხმების ასაცილებლად ჩინეთის იმპერატორის ცინ ში-ხუანძის ბრძანებით დაიწყო დიდი ჩინეთის კედლის მშენებლობა.

ამ კედლის თავზე ერთდროულად შეეძლო გაეარა 5–6 ცხენოსანს.

ცინ ში – ხუანძიმ ჩაატარა ადმინისტრაციული რეფორმები.

მან დაჰყო სახელმწიფო 36 პროვინციად.

ძვ.წ. 206 წ ცინის იმპერია დაეცა . ჩინეთის სათავეში მოვიდა დინასტია ხანი, რომელმაც შექმნა ხანის სახელმწიფო.

დიდი აბრეშუმის გზა. სავაჭრო გზები აერთიანებდნენ იმ დროისთვის არსებულ ყველა სახელმწიფოს. ლექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობის შემდგომ აღმოსავლეთის სახელმწიფოებს შორის ურთიერთობა უფრო განვითარდა. ძვ. წ.II ათასწლეულში მსოფლიო სავაჭრო გზებს ასევე შეუერთდა სავაჭრო გზა რომელიც ჩინეთიდან მოდიოდა. ამ გზით ჩინეთიდან ახლო აღმოსავლეთის და ხმელთაშუა ზღვის ქვეყნებში შემოდიოდა აბრეშუმი. ამიტომაც საქარავნო გზას რომელიც მოდიოდა ჩინეთიდან დაარქვეს „დიდი აბრეშუმის გზა“.

ძვ. წ.II საუკუნეში დიდი აბრეშუმის გზა აერთიანებდა ბევრ სახელმწიფოს და ხალხს რომლებიც განლაგდებოდნენ ჩრდილო აფრიკამდე და ესპანეთამდე. ამ სავაჭრო გზის ერთ-ერთი ყველაზე განვითარებული შტო გადიოდა აზერბაიჯანზე.

დიდი აბრეშუმის გზაზე ჩინელი ჯარები თავს ესხმოდნენ ვაჭრებს.

6. აჯანყებულები ბრძოლის დროს *(თანამედროვე ნახატი)*

სახალხო აჯანყებები ჩინეთში. ძვ.წ I საუკუნეში ჩინეთში მოხდა ძლიერი სახალხო აჯანყება. რაც გამოწვეული იყო გაუსაძლისი გადასახადებით და მიწის იჯარის მძიმე პირობებით. ისტორიაში ეს აჯანყება შევიდა როგორც „წითელ წარბიანების“ აჯანყება. აჯანყებულები იღებავდნენ წარბებს წითელი ფერით რომ გამორჩეულიყვნენ სხვებისგან.

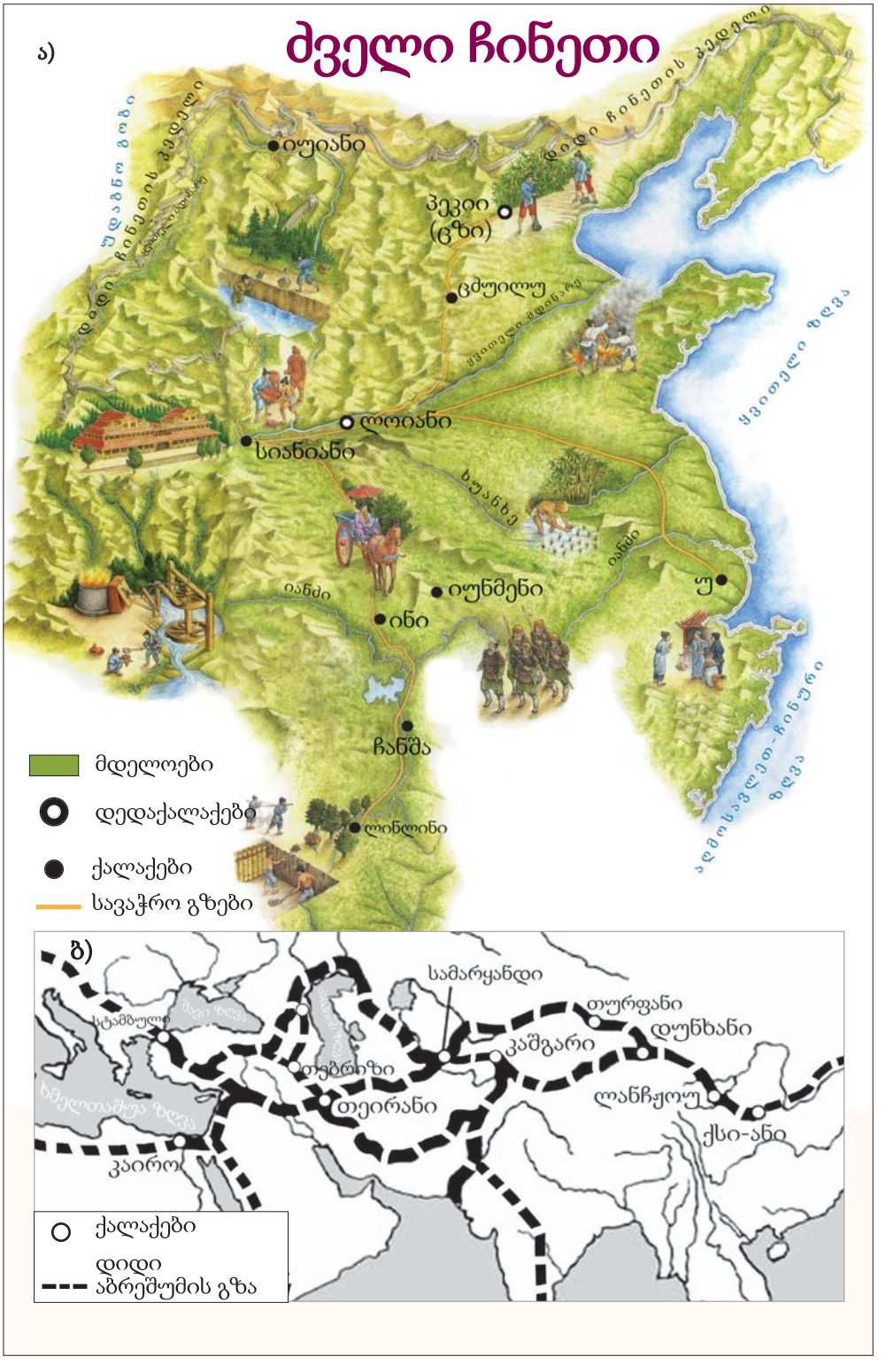
ა)
ძველი ჩინეთი
დიდი ჩინეთის კედელი
ულაბნო ბოგი
ბეიჯინგ-ტიანჯინი
იუიანი
პეკინი
(ცზი)
ცძუილუ
ყვითელ-მდინარე
ყვითელი ზღვა
ლოიანი
სიანიანი
ხუანხე
იანძი
იანბი
ინი
ჩანშა
ლინლინი
ჩრდილოეთ-ჩინური ზღვა
მდელოები
დედაქალაქები
ქალაქები
სავაჭრო გზები
ბ)
სამარყანდი
თურფანი
დუნხანი
კაშგარი
ლანჩჟოუ
ქსი-ანი
ტოებრიზი
თეირანი
ხმელთაშუა ზღვა
კაირო
ქალაქები
დიდი აბრეშუმის გზა

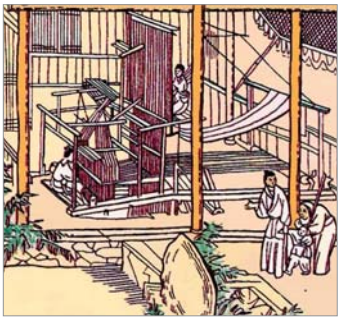

7. აბრეშუმის წარმოება ჩინეთში

184 წელს კი ძმები ჯანების ხელმძღვანელობით მოხდა „ყვითელი სახვევები“. აჯანყებულები თავზე იხვევდნენ ყვითელი ფერის სახვევებს. ეს აჯანყება 20 წელზე მეტი გაგრძელდა და ძლივს იქნა ჩახშული. ამან შეასუსტა ჩინეთის სახელმწიფო. რამდენიმე წლის შემდეგ იმპერატორი იქნა მოკლული. მე-III საუკუნის დასაწყისში ხანთა დინასტია ჩამოგდებული იქნა. ჩინური სახელმწიფო კვლავ დაიშალა წვრილ-წვრილ სახელმწიფოებად.

8. იეროგლიფები კუს ჯავშანზე *(ძვ.წ. II ათასწლეული)*

ძველი ჩინეთის კულტურა. ძველ ჩინეთში განვითარებული იყო მეცნიერება,ხელოვნება, არქიტექტურა. დამწერლობაში გამოიყენებოდა იეროგლიფები.

ტექსტებს წერდნენ ბამბუკის დაფებზე. იმპერატორის ბრძანებები კი აბრეშუმის ნაჭრებზწ იწერებოდა.

ბუნების მოვლენებზე დაკვირვებებით ჩინელებმა სექმნეს ზუსტი კალენდარი.

მეზრვაურების დაკვირვებებით სეიქმნა ნაშრომი „წიგნი მთებზე და ზღვებზე“. ჩინელებმა გამოიგონეს კომპასი. ქაღალდის გამოგონებაც ჩინელებთან არის დაკავსირებული.

9. კონფუცის ტაძარი *(პეკინი)*

ჩინეთში ფართედ იყო გავრცელებული მეცნიერ-**ფილოსოფოს*** -კონფუძის სწავლება. კონფუძი გამოთქვამდა ღირსეულ იდეებს, ის ამბობდა:“ შენი ხარვეზის დამალვა ან დაფარვა – არ არის გმირობა, გმირობაა – დაუშვებელი საქმის ჩადენა“. კონფუცი სწავლების მიხედვით უმცროსები უნდა ემორჩილებოდენ უფროსებს, შვილი-მამას,

10. საბავშო გასართობი ცენტრი ძველ ჩინეთში

* ***ფილოსოფოსი*** *– მოაზროვნე-მეცნიერი, ის ვინც მსოფლმხედველობით საკითხებს განმარტავს.*

ხალხი-მეფეს, უფროსები უნდა ზრუნავდნენ უმცროსებზე, მამა-შვილზე, მეფე თავის ხალხზე.

ჩინელ მეცნიერს იმისათვის რომ მიეღოთ ტიტული „ბრძენი“ უნდა ჩაებარებინა გამოცდა კონფუციის სწავლებაში.

კონფუციის სწავლება ქადაგებდა წინაპრების თაყვანისმცემლობას და აძლიერებდა რწმენას საიქიო ცხოვრებაზე.

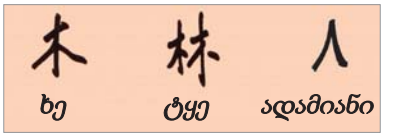

11. ჩინური იეროგლიფები

ქრონოლოგია

* ძვ.წ. II ათასწლეული	ჩინეთში ცამოყალიბდა პირველი სახელმწიფო
* ძვ.წ IV–III საუკუნეები	ჩინეთის ისტორიაში მოიხსენება როგორც „მებრძოლი სამეფოების ხანას“.
* ძვ.წ 221 წელს	ცინის მეფემ მიიღო ტიტული იმპერატორი
* ძვ.წ. 206 წ	ცინის იმპერია დაეცა
* ძვ.წ I საუკუნეში	ჩინეთში მოხდა ძლიერი სახალხო აჯანყება. ეს აჯანყება შევიდა როგორც „წითელ წარბიანების“ აჯანყება
* 184 წელს	მოხდა „ყვითელი სახვევები“აჯანყება
* მე-III საუკუნის დასაწყისში	ხანთა დინასტია ჩამოგდებული იქნა

კითხვები და დავალებები

1. სად და როდის შეიქმნა პირველი ჩინური სახელმწიფო?
2. რომელმა ტომებმა შექმნეს პირველი ჩინური სახელმწიფო?
3. როდის მიიღო ცინის მეფემ იმპერატორის ტიტული?
4. ჩინეთის რომელ პერიოდს მიეკუთვნება „მებრძოლი სამეფოების ხანა“?
5. როდის შეუერთდა ჩინეთი მსოფლიოს სავაჭრო სისტემას?
6. რა მოვლენის შემდეგ იქნა ჩამოგდებული ხანის დინასტია?
7. მოგვითხრეთ კონფუცის სწავლების მნიშვნელობაზე.
8. განსაზღვრეთ ჩინეთის გეოგრაფიული მდებარეობა გვაჩვენეთ კონტურულ რუქაზე დიდი ჩინეთის კედელი და დიდი აბრეშუმის გზა.

განსაზღვრეთ რა წვრილი შეიტანა ჩინეთმა მსოფლიო კულტურაში

„ჩინეთის უბედურება“, ცინ ში-ხუანდი, დიდი ჩინეთის კედელი, დიდი აბრეშუმის გზა, სახალხო აჯანყებები, იეროგლიფები, კონფუცი

§ 16. ძველი ინდოეთი

1. ძველი ბეჭედი *(ძვ.წ. III ათასწლეული)*

ბუნება. მოსახლეობა. ინდოსტანის ნახევარკუნძული განლაგებულია აზიის კონტინენტის სამხრეთ ნაწილში. ნახევარკუნძულის ჩრდილოეთით აღიმართება ჰიმალაის მთები. ნახევარკუნძული ინდოსტანი ძირითადათ შედგება პლატოსგან. პლატოსა და ჰიმალაის მთებს შორის განლაგებულია დაბლობი. დაბლობის დასავლეთ მხარეს ჩამოდის მდინარე ინდი, ხოლო აღმოსავლეთის მხრიდან განგი. ინდოეთი მდიდარია რკინითა და სპილენძით.

ინდოეთი დასახლებული იყო ჯერ კიდევ ძველი ხანიდან. აქ იქნა აღმოჩენილი ისეთი ქალაქების ნანგრევები როგორიცაა (მახენჯო-დარო და ხარაპა) რომლებიც მიეკუთვნებიან ძვ.წ. III ათასწლეულს. მათი დაცემის მიზეზი უცნობია.

ძვ.წ. II ათასწლეულში მომთაბარე არიული ტომები დასახლდნენ ინდოეთში და აირივნენ ადგილობრივ მოსახლეობასთან. ინდოსტანის მოსახლეობა ცამოყალიბდა ამ ტომების აღრევით. ისინი საქმიანობდნენ მიწათმოქმედებით და მესაქონლეობით.

2. სპეციალურად აღზრდილი მეომარი სპილოები

ინდოელებმა ისწავლეს რკინის მოპოვება. აქ მოჰყავდათ ხორბალი, შაქრიანი ლერწამი, ბამბა. ბამბისგან ქსოვდნენ თხელ ნაჭრებს. ინდოელები იშინაურებდნენ სპილოებს, რომლებსაც გამოიყენებდნე როგორც ომში ასევე მეურნეობაში.

ინდოეთის ძველი სახელმწიფოები. წარმოების განვითარებამ მოიტანა უთანასწორობა. საპატიო ხალხი გახდნენ მონათმფლობელები. ისინი ექსპლუატაციას უწევდნენ გლეხებს და მონებს. მონებს უძახდნენ „უცხოებს“ და „მტრებს“. თემის ბელადები – რაჯები თანდათანობით ხდებოდნენ მეფეები. აქედან გამომდინარე ძვ.წ. I ათასწლეულში ინდოეთში ჩამოყალიბდნენ პირველი სახელმწიფოები.

ძველი ინდოეთი

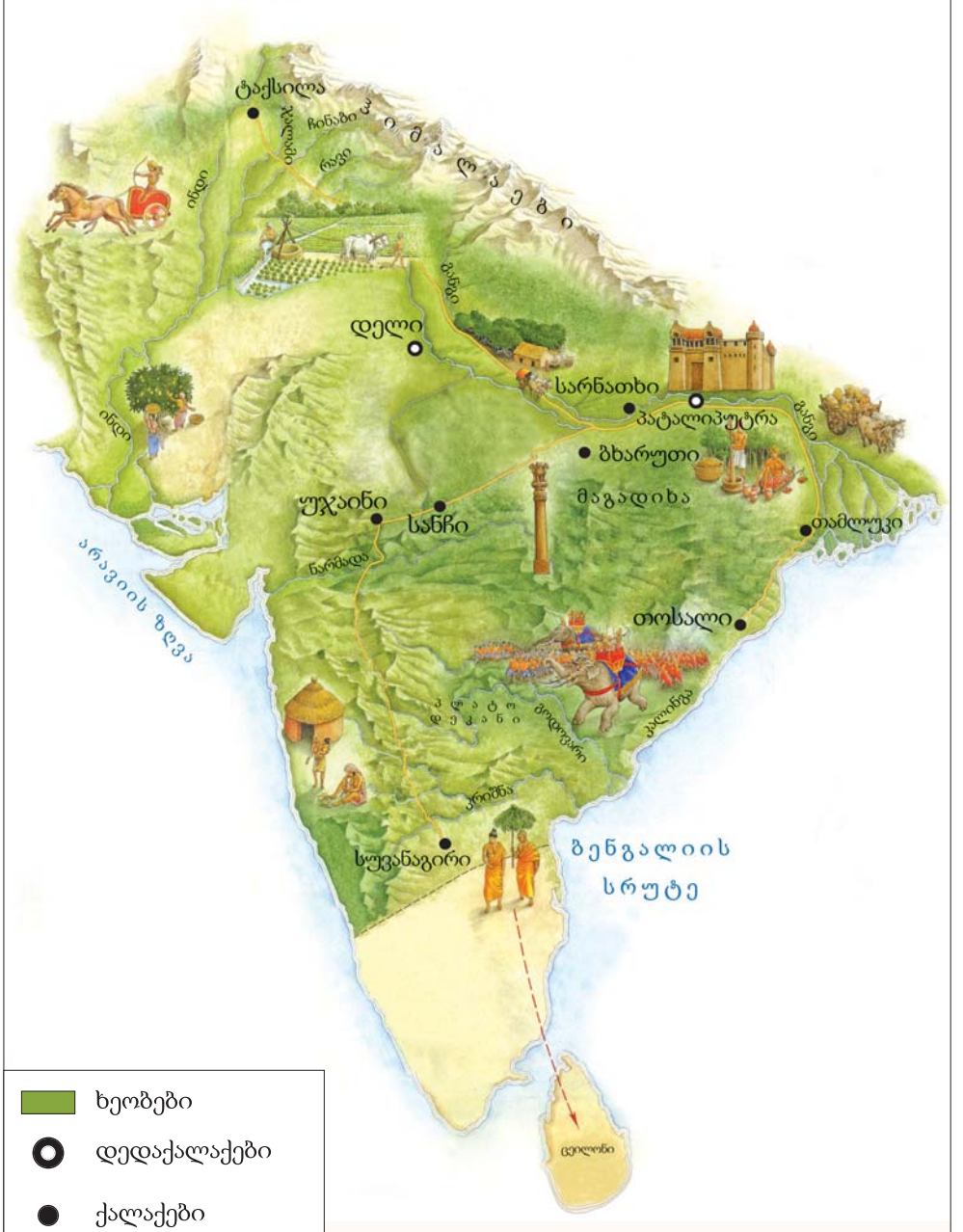
ტაქსილა
ჩინაბი
ინდი
ინდი
ინდი
ინდი
ინდუ
ინდუ
ინდუ

3. მეფე აშოკა

ძვ.წ . IV საუკუნის 20- იან წლებში ალექსანდრე მაკედონელი დაესხა ინდოეთის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილს. მაკედონელები შეეჯახნენ ძლიერ წინააღმდეგობას მოსახლეობის მხრიდან. ალექსანდრე დაღლილი მეომრების დაჟინებული მოთხოვნით, იძულებული გახდა დაბრუნებულიყო უკან.

ძვ.წ III საუკუნის II ნახევარში მაურის დინასტიის წარმომადგენელმა -აშოკამ შესძლო გაეერთიანებინა ინდოეთის სახელმწიფოები. მაგრამ მისი სიკვდილის შემდგომ ეს სახელმწიფო დაიშალა.

კასტები*. უთანასწორობამ ინდოელებს შორის ჰპოვა გამოსახულება მათ რელიგიაში. ინდოელებს ეჯერათ რომ ხალხის შემქმნელმა ღმერთმა ბრაჰმამ დაჰყო ისინი თავის ქმედებების მიხედვით

4. კასტები ინდოეთში

* ***კასტები*** *– ხალხის ჯგუფები მკაცრად დაწესებული უფლებებით და მოვალეობებით*

5. ბუდას ძველი ტაძარი და ქვის კარიბჭე
(სანჩის დასახლება ძვ.წ I საუკუნე)

6. ინდოელი რაჯა შახმატის თამაშის დროს *(თანამედროვე ნახატი)*

კასტებად, რითიც დაუწესა მათ უფლებები და მოვალეობები.

ბრახმას ტუჩებიდან მან შექმნა ბრაჰმანების კასტა. ამიტომაც მათ ჰქონდათ უფლება ელაპარაკათ ღმერთის სახელით. მეომრები შედიოდნენ მეორე კასტაში, ვაჭრები, ხელოსნები და მიწათმოქმედები შედიოდნენ მესამე კასტაში, ხოლო მომსახურე პერსონალი შუდრები – მეოთხე კასტაში. ასევე არსებობდა „ხელშეუხებელთა“ კასტა, რომლებიც არცერთ კასტას არ მიეკუთვნებოდნენ. ისინი ასრულებდნენ ყველაზე შავ სამუშაოს. ამათუიმ კასტის მიკუთვნება გადაეცემოდა მემკვიდრეობით. ბრაჰმანის შვილი იბადებოდა ბრაჰმანათ, შუდრას შვილი-შუდრათ.

კულტურა. ინდოელებს ჰქონდათ თავისი ანბანი და დამწერლობა. ისინი ასევე იცნობდნენ ფინიკიურ ანბანს .

7. ოთხი ლომის სკულპტურული კომპოზიცია
(ძვ.წ. III საუკუნე)

მსოფლმხედველობამ და სარწმუნოებამ თავისი გამოსახულება ჰპოვა ძველი ინდოელების მიერ შექმნილ ეპოსში „ მაჰაბჰარატა“ და „რამაიანაში“.

ინდოელებმა შეიტანეს დიდი წვრილი მსოფლიო მეცნიერების განვითარებაში, ყველაზე მთავარი სიახლე იყო ინდოელების მიერ უბრალო და ადვილი სათვლელი სისტემის გამოგონება. მათ დაიწყეს ციფრა ნულის გამოყენება. ნულის მეშვეობით გახდა შესაძლებელი ათეულების, ასეულების და

8. ბუდდა

ათასეულების ასახვა. არაბებმა გადმოიღეს ინდური ციფრები, ხოლო არაბებისგან -ევროპელებმა.

ძველ ინდოეთში მაღალ დონეზე იყო განვითარებული არქიტექტურა. მეფე აშოკას მმართველობის დროს აღიმართა უამრავი კოლონებიანი სასახლეები და ტაძრები. ერთ-ერთ კოლონაზე აღმართული იქნა სკულპტურული კომპოზიცია, რომელიც შედგებოდა ოთხი ქვის ლომის გამოსახულებისგან. ეს ლომები ოთხივე მხარე იყურებოდნენ თითქოს იყვნენ სახელმწიფო საზღვრის დარაჯები.

ინდოელი ხელოსნების მიერ დამზადებული კარიბჭე არის ძვ.წ I საუკუნის კულტურის ბრწყინვალე მაგალითი. ძველმა სკულპტორებმა გაალამაზეს ეს კარიბჭე მდიდარი ორნამენტებით. აქ იყო გამოსახული ინდოეთის მდიდარი ფლორა და ფაუნა, ინდოელი ლეგენდარული გმირების გმირობები.

ძველი ინდოელები კვეთავდნენ მთებში აკლდამებს და ულამაზეს ტაძრებს. კედლებში იქნა გამოსახული ხალხი და წმინდა ცხოველები.

აზერბაიჯანის ბრინჯაოსა და ადრინდელი რკინის ეპოქის ისტორიულ ძეგლებში ნაპოვნია მოსართავი საგნები, რომლებიც დამახასიათებელია ინდოეთისათვის. ეს მოწმობს ინდოეთსა და აზერბაიჯანს შორის კულტურულ – ეკონომიკურ ურთიერთობებზე.

ინდოეთი – შახმატის სამშობლოა. ინდოეთში შახმატის თამაშს უწოდებდნენ „ოთხის სახის ჯარს“.

რელიგია. ძველი ინდოელების რელიგიური შეხედულებები და კანონები ასახულია „ვედებში“. კანონის დამრღვევებს მკაცრად სჯიდნენ.

ინდოეთში იყო ხალხი, რომელიც გამოდიოდა ხალხის კასტებად დაყოფის წინააღმდეგ. ერთ-ერთი მათგანი იყო გაუტამა. თქმულების მიხედვით ამ ადამიანს, რომელიც იყო ბელადის შვილი, მას არ აინტერესებდა არანაირი გართობა. იგი უთანაგრძნობდა ღარიბებს. გაუტამა ბევრს ფიქრობდა ცხოვრების აზრზე. სიჭაბუკეში იგი წავიდა სახლიდან და ექვსი წლის განმავლობაში

9. ფრაგმენტი „ვედებიდან“

იყო განდეგილი. მარხულობდა და ატარებდა უძილო ღამეებს ფიქრში, საბოლოოდ მან მიაღწია ცხოვრებისეულ ჭეშმარიტებას. მისი სწავლებით ადამიანის მდგომარეობა განისაზღვრება მისი ქმედებებით და არა წარმომავლობით. იმისათვის რომ ადამიანმა აიცილოს ტანჯვა, მან უნდა აკეთოს კეთილი საქმეები, ჩაახშოს თავის მოთხოვნები და იყოს სამართლიანი, ამის გამო მას უძახდნენ **ბუდდას***, ხოლო მის მიმდევრობას- ბუდდიზმს.

ქრონოლოგია

* ძვ.წ. III ათასწლეული	ინდოეთში არსებობდნენ ძველი ქალაქები
* ძვ.წ. II ათასწლეული	არიული ტომები დასახლდენ ინდოეთში
* ძვ.წ. III საუკუნის მე – 2 ნახევარი	ინდოეთში ჩამოყალიბდა ერთიანი სახელმწიფო
* ძვ.წ. I საუკუნე	ინდოეთის ხელოსნებმა შექმნეს ქვის კარიბჭე

კითხვები და დავალებები

1. გვაჩვენეთ რუქაზე ინდოეთი.
2. როდის ჩამოსახლდნენ არიული ტომები ინდოეთში?
3. როდის შეიქმნა ინდოეთის სახელმწიფო?
4. ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობა ინდოეთში დარჩა დაუმთავრებელი.
5. თქმულებების მიხედვით როგორ იქმნა შექმნილი კასტები ბრაჰმას მიერ.
6. ძველი ინდოელების მიერ რომელი ეპოსები იქნა შექმნილი?
7. რომელი ფაქტი მოწმობს აზერბაიჯანსა და ინდოეთს შორის კულტურულ-ეკონომიკურ ურთიერთობებზე?
8. რას აღწერენ ‘ვედები“?
9. რომელი ქვეყანა არის „შახმატის“ სამშობლო?

დაწერეთ ესსე თემაზე „ინდოეთის წვლილი მსოფლიო მეცნიერებაში “

აშოკა, კასტები, შახმატი, ბუდდა, „მაჰაბჰარატა“, „რამაიანა“, ვედები, ქვის კარიბჭე

* ***ბუდდა*** *– ჭეშმარიტებით განათებული ბრძენი.*

§ 17. ძველი საბერზნეთი. ბერძნული ქალაქ-პოლისები

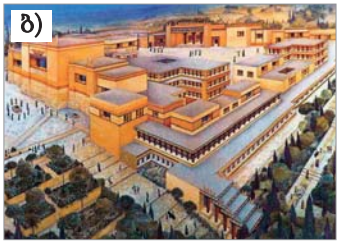

1. მეფის სასახლე კრეტაზე
ა) ნარჩენები ბ) აღდგენილი გამოსახულება

ბუნება და მოსახლეობა. საბერძნეთი გარშემორტყმულია სამი ზღვით. სამხრეთიდან – ხმელთაშუათი, დასავლეთით – იონიის და ეგეოსის ზღვებით – აღმოსავლეთიდან.

საბერძნეთი სამ ნაწილადაა დაყოფილი: ჩრდილო, შუა და სამხრეთ საბერძნეთად. საბერძნეთს ასევე პელოპონესს უძახიან.

ჩრდილო და შუა საბერძნეთს ერთმანეთთან აკავშირებს თერმოპილეს გასასვლელი, ხოლო შუა საბერძნეთი გამოყოფილია კორინთოს სრუტეთი. საბერძნეთის სამხრეთს განლაგებულია მისი ყველაზე დიდი კუნძული კრეტა.

ყველაზე ძველი სახელმწიფო ევროპაში. ყველაზე ძველი სახელმწიფო ევროპაში შეიქმნა ძვ.წ. III–II ათასწლეულებში კრეტას კუნძულზე.

კრეტელები იყენენ ბრწყინვალე ხომალდების მშენებლები. ასევე ისინი აშენებდნენ ბრწყინვალე სასახლეებს, რომლის კედლებსაც ალამაზებდნენ **ფრესკებით***. კრეტაზე შექმნილი იყო გემსადგომები, რომელზეც ჩერდებოდნენ როგორც სავაჭრო ასევე სამხედრო გემებიც. კრეტელები ვაჭრობდნენ ფინიკეთთანაც და ეგვიფთესთან. ფინიკიის დახმარებით ასევე ვაჭრობდნენ ბაბილონთან. კრეტელებს თავიანთი დამწერლობა გააჩნდათ.

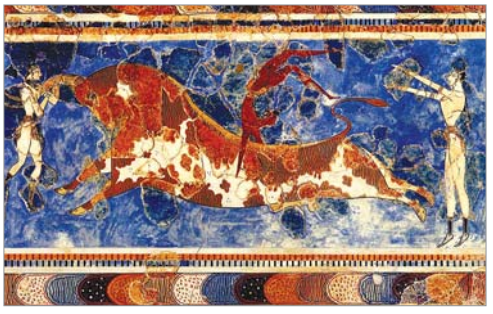

2. თამაში ხართან
(კრეტა, ძველი ფრესკა)

3. კრეტა. სასახლის შიდა კედლები
(რესტავრაციის შემდგომ)

* ***ფრესკა*** *– მხატვრობა, რომელიც შესრულებულია აკვარელით და დატანილია ნედლ გათქაშზე.*

ძველი საბერძნეთი

- მდელოები
- დედაქალაქები
- ქალაქები
- სავაჭრო გზები

4. ოქროს ნიღაბი

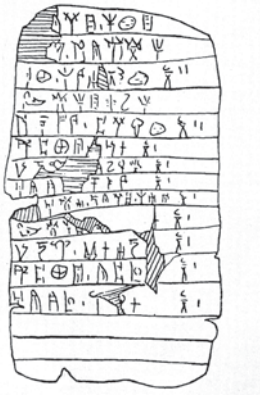

5. მიკენური დამწერლობა

6. მევალეთა ქვა

კრეტას კულტურაზე დიდი გავლენა მოახდინა აღმოსავლეთმა.

ძვ.წ. II ათასწლეულის ნახევარსი უახლოეს კუნძულზე ვულკანის ამოფეთვის შედეგად კრეტას კულტურა განადგურდა.

სამხრეთ საბერძნეთისი, ქალაქ მიკენში, ცხოვრობდნენ აქეელების ტომები. მათ ბევრი რამ გადაიღეს კრეტას კულტურიდან.

აქეელებმა მიკენში ამაღლებულ ადგილას აღმართეს **აკროპოლი***. აქ განლაგებულნი იყვნენ მეფის სასახლე, დიდგვაროვანთა სახლები. სასახლესთან სიახლოვეში კლდეებში გამოჭრილი იყო აკლდამები. გარდაცვლილების სახეებზე ოქროს ნიღბები ჰქონდათ ჩამოცმული. მიცვალებულებს ასევე გვერდზე უდებდნენ ოქროს ნაკეთობებსა და იარაღებს. აკროპოლის გარშემო ცხოვრობდნენ ხელოსნები, ვაჭრები და მიწადმოქმედნი.

ძვ.წ. II ათასწლეულის ბოლოს ჩრდილოეტ საბერძნეთიდან მოსულმა დორიულმა ტომებმა გაანადგურეს მიკენის ცივილიზაცია.

ბერძნული ქალაქ-სახელმწიფოების შექმნა. საბერძნეთისი სეიქმნა ისეთი ქალაქ-სახელმწიფოები როგორიცაა: ათენი შუა საბერძნეთისი, კორინთო, სპართა – სამხრეთ საბერძნეთში, მილეთი, ეფესი, როდოსი – ეგეოსის სანაპიროზე და კუნძულებზე. ათენის მდიდარმა ფენამ დაიმორჩილა მთელი მოსახლეობა. ისინი თავიანთ თავს „არისტოკრატებს“ უწოდებდნენ, ანუ, დიდგვაროვან ხალხს, ხოლო თავის მმართველობას – „არისტოკრატიულს“ ანუ „უკეთესთა ხელისუფლება“. ამ გამოთქმიდან წამოვიდა სიტყვა “არისტოკრატი“, ანუ „დიდგვაროვანი ადამიანი“. ყველა სხვა თავისუფალ მოსახლეობას (ხელოსნები, მეზღვაურები, **დღიური მუშები***) ეწოდებოდა დემოსი.

* ***აკროპოლი*** *– ზედა ქალაქი.*

* ***დღიური მუშები*** *– ხალხი, რომელსაც არ გააჩნდათ თავიანთი მიწის ნაკვეთი და მუდმივი სამსახური და რომელიც იღებდა გასამსჯელოს დღიურად.*

მოსახლეობა მიწათმოქმედებას და მესაქონლეობას ეწეოდა. ხელოსნები ამზადებდნენ სხვადასხვა სახის თიხის ჭურჭელს რომელსაც იყენებდნენ ყოფაში, **ამფორებს***. ამ ჭურჭელში ინახავდნენ ღვინოს, ზეითუნის ზეთს.

აკროპოლის გვერდზე იყო **აგორა***.

ძვ.წ. VII საუკუნეში ათენში დაიწყეს ვერცხლის მონეტის დაბეჭდვა.

7. ა) შავფიგურული ამფორა *(ძვ.წ. VIს.)*; ბ) წითერლფიგურიანი ამფორა *(ძვ.წ. Vს.)*

8. ათენში დაბეჭდილი ვერცხლის მონეტა

მევალეთა ქვები. მონობა. არამოსავლიან წლებში და გვალვის დროს გლეხები იღებდნენ ვალად ხორბალსთავიანთ უფროსებისგან. მიწადმფლობელები დგამდნენ გლეხის მიწაზე მევალეთა ქვას. ამ ქვაზე იწერებოდა თუ რამდენი აქვს ვალი გლეხს და როდის უნდა დააბრუნოს. თუ გლეხი ვერ აბრუნებდა ვალს მაშინ გლეხიც და მისი ოჯახის წევრები მონები ხდებოდნენ.

ათენში სავაჭრო გემებით შემოჰქონდათ ხორბალი, სამსენებლო ტყე და მონები.

ბრძოლა დემოსსა და არისტოკრატებს შორის. ძვ.წ. VII საუკუნეში ათენში ყველა საკითხს წყვეტდა უხუცესთა საბჭო, რომელიც არისტოკრატებისგან შესდგებოდა. ეს საბჭო იღებდა კანონებს. სასამართლოც ამ კანონებით იმართებოდა. კანონები ძირითადად იცავდნენ არისტოკრატების ქონებას და სიცოცხლეს. პატარა გადაცდომებისათვის მკაცრად სჯიდნენ, დამნაშავეებს კი სიკვდილით სჯიდნენ. ამიტომაც ამბობდნენ „კანონები დაწერილია სისხლით და არა მელნით“. ეს კანონები შექმნილი იყო არისტოკრატის მიერ, რომელსაც დრაკონი ერქვა და ისტორიაში სესულია როგორც „დრაკონის კანონები“.

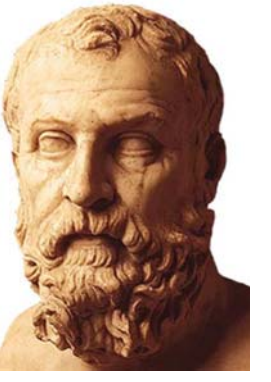

9. სოლონი

ძვ.წ. VII საუკუნეში ბრძოლა დემოსსა და არისტოკრატიას შორის უფრო გაღვივდა. არისტოკრატები, სახალხო აჯანყების შიშით, იძულებულნი გახდნენ დათმობებზე წასულიყვნენ.

***ამფორა** – *ორსახელურიანი ვიწრო ყელიანი დიდი თიხის ჭურჭელი.*
*** აგორა** – *სავაჭრო მოედანი.*

10. სპარტანელი ჯარისკაცი

ძვ.წ. 594წ. არისტოკრატ – პოლიტიკოსმა სოლონმა ჩაატარა რეფორმები. ამ რეფორმების შედეგად გლეხებს ჩამოეწერათ ვალები. ათენელები, რომლებიც იქცნენ მონებად ვალის გამო, ხდებოდნენ თავისუფალნი. ამიერიდან იკრძალებოდა ვალის გამო მონობა. ამ რეფორმებმა მოსპეს დაძაბულობა არისტოკრატებსა და დემოსს სორის. ატიკის ყველა კაცს შეეძლო მიეღო ათენის **მოქალაქეობა***. ყველა მოქალაქეს შეეძლო მონაწილეობა მიეღო საერთო კრებაში.

ძვ.წ. VI ს ბოლოდან ათენის სახალხო კრება ირჩევდა სტრატეგ – მხედართმთავარს, რომელიც ხელმძღვანელობდა ჯარსაც და ფლოტსაც.

სპარტის სახელმწიფო. ძვ.წ. II ათასწლეულის ბოლოს დორიული ტომები შემოიჭრნენ სამხრეთ საბერძნეთში. მათ დაიფყრეს სამხრეთ საბერზნეთის ოლქი – ლაკონიკე, სადაც დაარსეს ქალაქი სპარტა, ხოლო თავის თავს უწოდებდნენ სპარტანელებს.

ძვ.წ. VII საუკუნის ნახევარში დორიელებმა დაიპყრეს სამხრეთ საბერძნეთის კიდევ ერთი ოლქიმესემია.

მოსახლეობის ნახევარი მათ მონებად აქციეს. მონებს უძახდნენ ილოტებს. ლაკონიკეში და მესენიაში მონებთან ერთად ასევე თავისუფალი ხალხიც იყო, ისინი უხდიდნენ ხალხს სპარტანელებს.

11. მხედრები და ფალანგა, შემდგარი ფეხოსნებისგან

მოქალაქე *– ადამიანი, რომელსაც აქვს კანონით მინიჭებული ყველა სახის უფლებები და მოვალეობები.*

ყველა სპარტანელი იყო მეომარი. მათ ძილის დროსაც კი იარაღი ედოთ გვერდით. საბრძოლო წესის დამრღვევებს და მშიშრებს ელოდათ მკაცრი სასღაური. სპარტანულ ჯარს ერქვა ფალანგა.

ქრონოლოგია

* ძვ.წ. III –II ათასწლეულებში	ევროპაში შეიქმნა პირველი უძველესი სახელმწიფო
* ძვ.წ. –II ათასწლეულში	კრეტას კულტურა განადგურდა
* ძვ.წ. –II ათასწლეულის ბოლოს	დორიულმა ტომებმა გაანადგურეს მიკენის კულტურა. დორიელები შემოიჭრნენ სამხრეთ საბერძნეთში და დაიბყრეს ლაკონიკე
* ძვ.წ. VIII –VI საუკუნეებში	წარმოიშვა ბერძნული ქალაქ-სახელმწიფოები
* ძვ.წ. VII - საუკუნე	ათენში დაიწყეს მონეტების მოჭრა. ყველა საკითხს ათენში წყვეტდა უხუცესთა საბჭო, რომელიც შედგებოდა არისტოკრატებისგან. არისტოკრატებსა და დემოსს შორის ბრძოლის გამძაფრება. დორიელებმა დაიბყრეს მესენია.
* ძვ.წ. 594 წ	სოლონის რეფორმები
* ძვ.წ. მე-VI საუკუნის ბოლო	ათენში დაიწყეს სტრატეგების არჩევა

კითხვები და დავალებები

1. ვის უძახდნენ არისტოკრატებს და დემოს?
2. რატომ უძახდნენ „დრაკონის კანონებს“ და როდიდან ამოქმედდნენ?
3. რის გამო მოუწიათ არისტოკრატებს დათმობებზე წასვლა?
4. ვინ მიიღო უფლება გამხდარიყო ათენის მოქალაქე?
5. რას უძახდნენ სპარტაში მონებს?
6. გვაჩვენეთ რუქაზე ბერძნული ქალაქ-სახელმწიფოები.

დაწერეთ სოლონის რეფორმების მნიშვნელობაზე. რა რეფორმებს ჩაატარებდით თქვენ?

კრიტის კულტურა , მიკენის კულტურა, აკროპოლი, აგორა, დორიელები, ათენი, სპარტა, არისტოკრატია, დემოსი, ილოტი, ფალანგა.

§ 18. ბერძნულ-სპარსული ომები

1. ბერძენი ჯარისკაცი

ხმელთაშუა და შავი ზღვისპირეთში ბერძნული ქალაქ-სახელმწიფოების წარმოშობა. ბერძნები თავის სამშობლოს უძახდნენ ელადას, ხოლო თავის თავს ელინებს. მათი გემები დაცურავდნენ იონურ, ეგეოსის და ხმელთაშუა ზღვებში, ასევე აღწევდნენ შავი ზღვის ნაპირებსაც. ძვ.წ. VIII–VI საუკუნეებში კავკასიიდან ესპანეთამდე შეიქმნა ბერძნული კოლონიები. კოლონიებში სახლდებოდნენ გლეხები, რომლებმაც დაკარგეს თავისი მიწის ნაკვეთები, ხელოსნები და ვაჭრები გამდიდრების იმედით. ქალაქ მილეთმა შავი ზღვისპირეთში დაარსა ისეთი კოლონიები როგორიცაა, პანტიკაპია, ოლვია და ხერსონესი.

ყოველი კოლონია იყო ცალკე ქალაქ-სახელმწიფო. ყოველ ქალაქ-სახელმწიფოს ჰყავდა თავის მმართველი, ჯარი, ხაზინა და მონეტები.

ბერძნულ-სპარსული ომები. მარათონის ბრძოლა. ძვ.წ. 500 წელს აქამენიდური მეფე დარიუს I დაამარცხა რა ბერძნები ხმელთაშუა ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე და ეგეოსის ზღვის კუნძულებე შეუტია საბერძნეთს.

2. საზღვაო ბრძოლის სცენა

ძვ.წ. 490 წელსს დარიუს I გადმოსხა თავისი ჯარი მარათონის ველზე, რომელიც განლაგებულია შუა საბერძნეთში.

ბერძნულ ჯარებს ხელმძღვანელობდა მილტიადე. მან ცენტრსი განალაგა უფრო სუსტი, ხოლო ფლანგებზე უფრო ძლიერი ჯარი. როდესაც სპარსელები გადმოვიდნენ სეტევაზე ცენტრის მიმართ-

3. მილტიადე

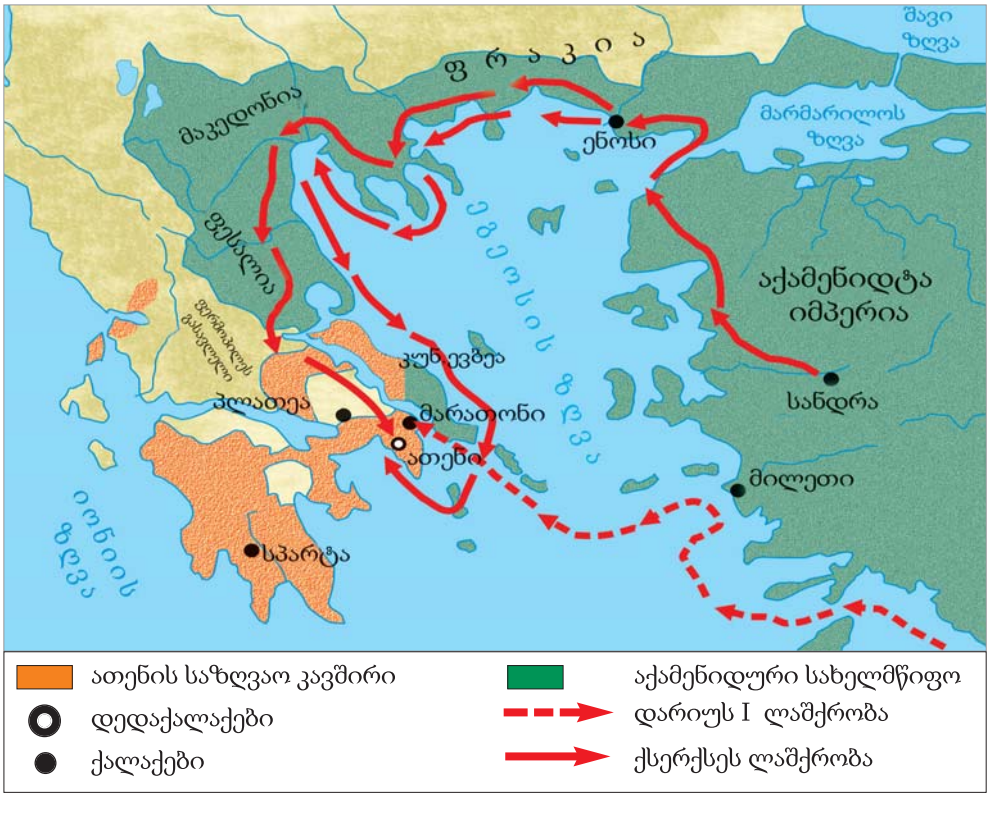

ულებით, ფლანგებიდან მათ დააწვა უფრო ძლიერი ჯარი. აქამენიდებმა განიცადეს მარცხი.

ერთმა ბერძენმა ჯარისკაცმა გაირბინა 42 კილომეტრი მარათონის ველიდან ათენამდე. შეატყობინა გამარჯვების შესახებ და მკვდარი დაეცა. მარათონული გარბენი პირველად მოეწყო საბერძნეთში ამ მეომრის საპატივსაცემოდ, ხოლო შემდგომ გავრცელდა სხვა ქვეყნებშიც.

4. ლეონიდე
(ფერმოპილები)

ძვ.წ. 480 წელს დარიუს I შვილმა ქსერქსემ გადაწყვიტა მამის განძრახვის ასრულება და საბერძნეთის დაბყრობა. ბერძნებმა სპარტელი მეფე ლეონიდეს ხელმძღვანელობით დაიკავეს ფერმოპილეს გასასვლელი – ვიწრო გზა რომლითაც შესაძლებელია შუა საბერზნეთში შეღწევა.

ქსერქსემ გააგზავნა ელჩები ბერძნებთან დანებების მოტხოვნით, მაგრამ ლეონიდემ უარით გაისტუმრა ისინი. სპარსელები ორი დღის განმავლობაში უტევდნენ ბერძნებს. ლეონიდე დაეცა ბრზოლის ველზე. სპარსელებმა შესძლეს შუა საბერზნეთის დაბყრობა.

სალამინის ბრძოლა. ბერძნულ სამხედრო გემებს ერქვა - ტრიერები. ყოველ საბრძოლო გემს ჰყავდა მენიჩბეების სამი რიგი როგორც მარჯვნიდან ასევე მარცხნიდანაც. საჭიროებისამებრ ისინი უცვლიდნენ გემს მიმართულებას.

ძვ.წ. 480 წელს მოხდა სალამინის საზღვაო ბრძოლა. სპარსელები თვითდაჯერებულად შემოვიდნენ წვრილ სრუტეში, მაგრამ იმის გამო, რომ ბერზნების ხომალდები უფრო მჩატეები იყვნენ ისინი უფრო ადვილადაც მანევრირებდნენ სპარსული დიდი და მძიმე გემებისგან განსხვავებით. ბერძნები სწრაფად იცვლიდნენ მოძრაობის მიმართულებას, ადვილად აკეთებდნენ ტარანს და ადვილად უმსხვრევდნენ ნიჩბებს მოწინააღმდეგე მხარეს. იმის გამო რომ სპარსელების მწკრივი დაირღვა მათი გემები ერთმანეთს ეჯახებოდნენ ან ეჯახებოდნენ კლდეებს. სპარსელებმა მარცხი განიცადეს.

5. სალამიის ბრძოლა

პლატეას ბრძოლა. ძვ.წ. 479 წელს ბერძნულ ქალაქ პლატესტან სიახლოვეს მოხდა ახალი ბერძნულ-სპარსული ბრძოლა. ბერძნებმა კვლავ გაიმარჯვეს. საზღვაო ბრძოლები კვლავ 30 წლის განმავლობაში მიმდინარეობდნენ. ამასთან დაკავშირებით ბერძნებმა შექმნეს თავისი კავშირი. ამ კავშირს სათავეში ქალაქი ათენი ჩაუდგა. ათენის სამხედრო კავშირმა სპარსული ფლოტი დაამარცხა. ბერძნულ-სპარსული ომები ბერძნების გამარჯვებით დამთავრდა.

6. პერიკლე

სპარსეთი იძულებული გახდა ეცნო ბერძნული ქალაქების დამოუკიდებლობა ეცნო. სპარსეთის ფლოტს აეკრძალა ეგეოსის ზღვაზე ცურვა. საბერძნეთი ხდებოდა ხმელთაშუა ზღვის მბრძანებელი. ამის სემდგომ ათენს „ზღვის მეპატრონეს“ ეძახოდნენ. ათენიდან 6 კილომეტრში აშენდა პორტი პირეოსი.

ათენის მონათმფლობელური დემოკრატია. საბერძნეთში ზედა კლასები თვლიდნენ რომ ხელისუფლება მათ უნდა ეკუთვნოდეს. ხალხი კი სთვლიდა, რომ ხელისუფლება მათ უნდა ეკუთვნოდეს და სახალხო კრება უნდა ყოფილიყო მთავარი.

სახალხო კრება იყო სახელმწიფოს უმაღლესი ორგანო. სახალხო კრებებში მონაწილეობის უფლება ჰქონდა ნებისმიერ 20 წელს მიღწეულ თავისუფალ მოქალაქეს. ძვ.წ. 443 წლიდან 15 წლის განმავლობასი ირჩევდა პირველ სტრატეგად პერიკლეს. პერიკლეს მმართველობის დროს ღარიბ მოსახლეს შეეძლო დაეკავებინა ნებისმიერი თანამდებობა.

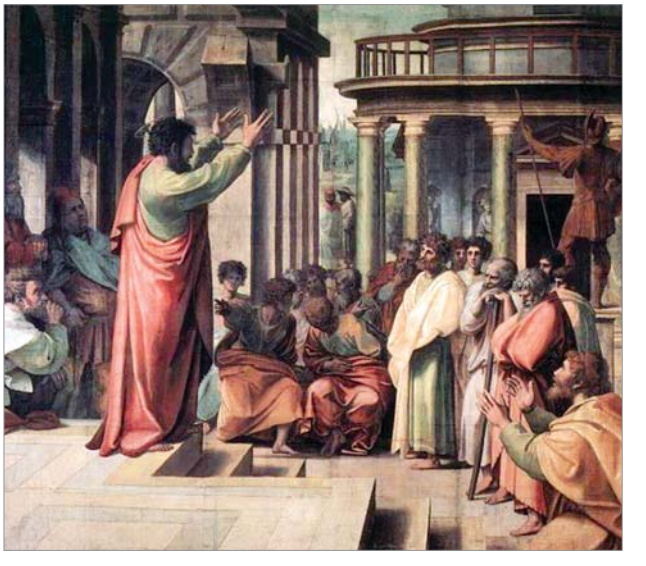

7. სახალხო კრება ათენში

ქრონოლოგია

* ძვ.წ. VIII-VI საუკუნეებში	კავკასიიდან ესპანეთამდე შეიქმნა ბერძნული კოლონიები
* ძვ.წ. 500 წელს	აქამენიდური მეფე დარიუს I დაამარცხა რა ბერძნები ხმელთაშუა ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე და ეგეოსის ზღვის კუნძულებე შეუტია საბერძნეთს
* ძვ.წ. 490 წელს	მარათონის ბრზოლა
* ძვ.წ. 480 წელს	ფერმოპილების ბრზოლა.
	სალამინის ბრძოლა
* ძვ.წ. 479 წელს	პლატეას ბრძოლა
* ძვ.წ. 443 წელს	პერიკლე არჩეულ იქნა სტრატეგად

კითხვები და დავალებები

1. რომელს ტერიტორიებზე აშენებდნენ ბერძნები თავის ოლონიებს? გვაჩვენეთ რუქაზე.
2. რომელ ადგილებში ხდებოდა ბერძნულ – სპარსულ ბრძოლები?
3. რა უპირატესობით სარგებლობდა ბერძნული ფლოტი სპარსულისგან?
4. რომელი ბრძოლები გაიმართა ბერძნებსა და სპარსელებს შორის? რა შედეგები გამოიღეს ამ ბრძოლებმა?
5. რა გახდა ბერძნების გამარჯვების საწინდარი სალამეის და პლატეს ბრძოლებში?
6. რა გახდა ბერძნების ბატონობის მიზეზი ხმელთაშუა ზღვაში?
7. რატომ უწოდებდნენ ათენელებს „ზღვის მეპატრონე-ებად“?

შეადგინეთ მოთხრობა ბერძნების გმირობაზე სამშობლოს დაცვისას.

ბერძნულ-სპარსული ბრძოლები, ზღვის მეპატრონეები, მონათმფლობელური დემოკრატია, პერიკლე

§ 19. ძველი საბერძნეთის კულტურა

ლიტერატურა. ძვ.წ. VIII-საუკუნეში ბრმა ბერძენი მწერლის ჰომეროსის შექმნილი იქნა ეპიკური პოემები „ილიადა“ და „ოდისეა“.ძვ.წ. VI-საუკუნეში ეს ნაწარმოებები, რომელიც ორი საუკუნის განმავლობაში ზეპირად გადმოეცემოდა, ჩაიწერა.

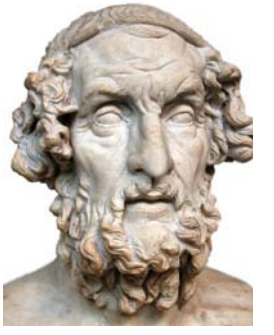

1. ჰომეროსი

რელიგია ძველ საბერძნეთში. როგორც ყველა სხვა ძველი ხალხი ასევე ბერძნებს ეჯერათ, რომ ბუნებას მართავდნენ ღმერთები. მათი წარმოდგენებით, ღმერთები ცხოვრობდნენ დიდებულ სასახლეებში ოლიმპოს მთის წვერზე. სამი ძმა-ზევსი, პოსეიდონი და აიდს შორის იქნა გაყოფილი სამყარო. ზევსი იყო ცის მბრძანებელი, პოსეიდონი – ზღვის, აიდი კი ქვესკნეთის, მკვდრების სამეფოს.

ბერძნების რწმენით, ჰელიოსი იყო მზის ღმერთი, აპოლონი-შუქისა და ხელოვნების ღმერთი. დემეტრა ითვლებოდა მიწათმოქმედების და უხვმოსავლიანობის ქალღმერთად. დიონისე-ღვინის ღმერთი. გეფესტოსი იყო მჭედლობის მფარველი ღმერთი, ჰერმესი-ვაჭრობის.

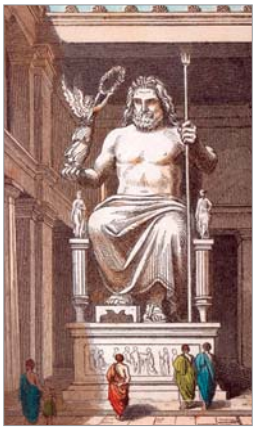

2. ზევსი

სკოლები. ათენში იყო ყველაზე საუკეთესეო სკოლები. თავისუფალი ბერძნების შვილები სკოლაში დადიოდნენ შვიდი წლიდან, წვრილბოლოიანი მეტალის ჯოხით მეშვეობით-სტილა ისინი წერდნენ სანთლის ზედაპირიან დაფებზე. სტილას მეორე მხარე იყო ბლაგვი. ბლაგვი მხრიდან შლიდნენ დაწერილს.

თეატრი. საბერძნეთში ღვინის ღმერთის დიონისეს სადიდებლად ტარდებოდა დღესასწაულები. ამ დღესასწაულებზე ითხრობოდა დიონისესთან დაკავშირებული ლეგენდები, თამაშდებოდა სცენები ამ ლეგენდების მიხედვით. დასაწყისში ასეთი წარმოდგენები ტარდებოდა გაშლილ ადგილას მთის ქვეშ, მაყურებლები განლაგებუნი იყვნენ მთის ქანებზე. იდგმებოდა **სკენა***. კარავში მსახიობები იცვლიდნენ ტანისამოსს. შემდგომ კარვების მაგივრად

* ***სკენა*** *– ბერძნულიდან თარგმანში ნიშნავს „კარავს“*

3. თეატრი საბერძნეთში
(თანამედროვე ფოტოსურათი)

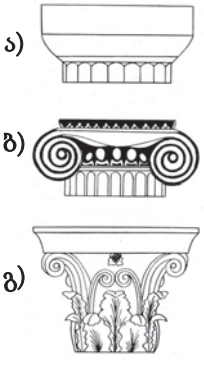

4. ა) დორიული;
ბ) იონური;
გ) კორინთული
სვეტები

5. ათენის აკროპოლი
(თანამედროვე ნახატი)

დაიწყეს პატარა ზომის ნაგებობების მშენებლობა. წარმოდგენის დროს შენობაზე იკიდებოდა **დეკორაციები***. მსახიობების და გუნდის გამოსვლისათვის იქმნებოდა პატარა მოედანი-ორქესტრუ. ძვ.წ. V-საუკუნეში წარმოდგენების გასამართად აშენდა თეატრები.

ძველ-ბერძნული მითების და ლეგენდების მიხედვით იქმნებოდა პიესები, რომელთაც ერქვათ **ტრაგედიები***. ტრაგედიის პირველი გამორჩეული ავტორები იყვნენ ესქილი და სოფოკლე. ათენის **თეატრში*** ესქილს და სოფოკლეს აღუმართეს ძეგლები.

სასაცილო გასართობი სცენებიდან შეიქმნა იუმორისტული პიესები-კომედიები, სიტყვა „კომედია“ ნიშნავს „მხიარული მაცხოვრებლების სიმღერას“.

არქიტექტურა და სკულპტურა. საბერძნეთის ყველა ქალაქში შენდებოდა საზოგადოებრივი შენობები, სკოლები, თეატრები, ტაძრები და იდგმებოდა ძეგლები. ათენის მთავარი მოედანი იყო აგორა.

აგორის ერთ ნაწილში იდგა სავაჭრო დახლები, ხოლო მეორე მხარეს სამთავრობო შენობები, ტაძრები. ატენის ამ ნაწილში რომელსაც ერქვა აკროპოლი იდგა შენობები, რომლებიც ითვლებიან ბერძნული არქიტექტურის საოცრებად. მათ შორის ყველაზე დიდებული იყო პარტენონის ტაძარი, რომელიც იქნა აღმართული ქალღმერთ-ათენის პატივსაცემად.

ბერძნულ არქიტექტურაში გავრცელებული იყო დორიული სვეტები

* ***დეკორაცია*** *– სცენის მორთულობა*
* ***ტრაგედია*** *– დრამატული ნაწარმოები რომელიც ძირითადად მთავრდება მთავარი გმირის დაღუპვით*
* ***თეატრი*** *– ბერძნულიდან თარგმანში ნიშნავს „სანახაობების ადგილი“*

6. ძველბერძნული ტაძარი *(თანამედროვე ფოტოსურათი)*

(სვეტები, რომელიც, ამოდის ქვის იატაკიდან და ბოლოში მთავრდება უბრალო პლიტით), იონური სვეტები (რომელთაც ბოლოში ქონდათ ორნამენტი) და პორტიკი (სვეტებით დამაგრებული მზისგან დასაცავები).საბერძნეთში იყო ასევე განვითარებული მოქანდაკეობა.

მოქანდაკე ფიდიოსის მიერ აღმართული იქნა ათენას 12 მეტრიანი ქანდაკება ოქროთი და სპილოს ძვლის ინკრუსტირებით.

მეცნიერება. მილეთი, ასევე სხვა იონიის ოლქის ქალაქები, რომლებიც განლაგებულები არიან ეგეოსის ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე, და ათენი გადაიქცნენ საბერძნეთის მეცნიერულ ცენტრებად.

ათენელი დემოკრიტე ამტკიცებდა, რომ მთელი სამყარო შესდგება წვრილმანი ნაწილაკებისგანატომებისგან. ექიმ ჰიპოკრატეს და მისი მოწაფეების ტრაქტატმა სწორ კვებაზე,

7. დემოკრიტე

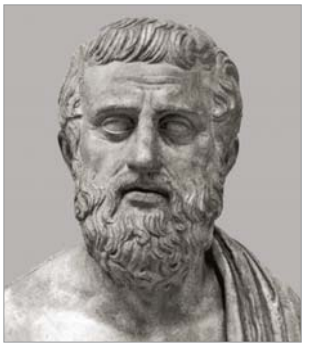

8. ჰიპოკრატე

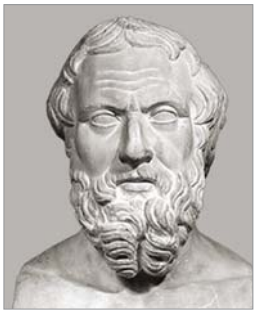

9. ჰეროდოტე

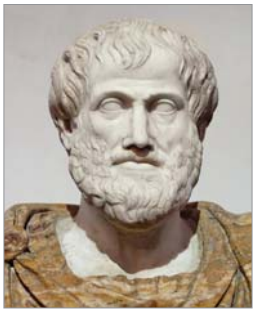

10. არისტოტელე

წამლებზე და ქირურგიულ ოპერაციებზე დიდი ღვაწლი შეიტანა მედიცინის განვითარებაში. ძვ.წ. V-საუკუნეში წარმოიშვა მეცნიერების ისეთი დარგი როგორიცაა – ისტორია. ჰეროდოტემ დაწერა ბერძნულ-სპარსული ომების ისტორია. ჰეროdოტეს „ისტორია“ არის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი წყაროა ძველი საბერძნეთის, წინა აზიისა და ეგვიფტეს, ასევე აზებაიჯანის. ჰეროდოტეს დღესაც უზახიან „ისტორიის მამას“ .

არისტოტელემ დაჰყო მეცნიერება დარგებად, ანუ დამოუკიდებელ მეცნიერებებად.

მან მიანიჭა თითოეულ დარგს სახელწოდებები: ბოტანიკა (ბერძნულად „მცენარე“), ფიზიკა („ბუნება“), პოლიტიკა და ა.შ.

ოლიმპიური თამაშები. ძველ საბერძნეთში სპორტულ შეჯიბრებეს, რომელიც ტარდებოდა ოთხ წელიწადში ერთხელ, ეწოდებოდა ოლიმპიური თამაშები. შეჯიბრებებში მონაწილეობას ძირითადად მდიდარი ხალხი იღებდა. ქალებს ეკრძალებოდათ ოლიმპირ თამაშებზე დასწრება. ქალს, რომელიც დაარღვევდა ამ წესებს, ელოდა სიკვდილი.

ოლიმპიური თამაშბის დროს ჩერდებოდა ყველანაირი ომები.

გამარჯვებულს აჯილდოვებდნენ გვირგვინით ,რომელიც იკვრებოდა ზეითუნის ტოტებისგან. გამარჯვებულებს უდგავდნენ ძეგლებს.

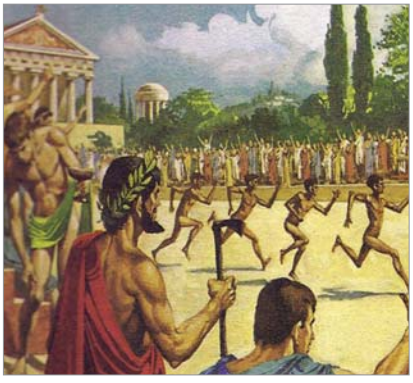

11. ოლიმპიური თამაშები

ბერძნები თავის წელთაღრიცხვას ითვლიდნენ პირველი ოლიმპიური თამაშებიდან. თქმულების მიხედვით პირველი ოლიმიური თამაშები ჩატარდა ძვ.წ. 776 წელს . ისევე, როგორც ძველ საბერძნეთში, ეხლაც ოლიმპიური თამაშები ტარდება 4 წელიწდში ერთხელ.

ბერძნული დამწერლობა გახდა საფუძველი რამოდენიმე ანბანის შესაქმნელად. მათ რიცხვს მიეკუთვნება კირილიცა და ლატინიცა. ბევრი ბერძნული სიტყვა იქნა გადმოტანილი თანამედროვე ენებში, მათ შორის აზერბაიჯანულშიც. მაგალითად: გიმნაზია, ტრაღედია, კომედია, ორკესტრი, ქრონოლოგია და ა.შ.

ქრონოლოგია

* ძვ.წ. VIII-საუკუნეში	ბრმა ბერძენი მწერლის ჰომეროსის შექმნილი იქნა ეპიკური პოემები „ილიადა“ და „ოდისეა“
* ძვ.წ. 776 წელს	პირველი ოლიმიური თამაშები ჩატარდა
* ძვ.წ. V-საუკუნის ბოლოს	თეატრების შექმნა საბერძნეთში
* ძვ.წ. V-საუკუნეში	წარმოიშვა მეცნიერების ისეთი დარგი როგორიცაა -ისტორია.

კითხვები და დავალებები

1. ვის მიერ იქნა შექმნილი პოემები „ილიადა“ და „ოდესეა“?
2. როგორ შეიქმნა პირველი თეატრალური წარმოდგენები საბერძნეთში?
3. აღწერეთ ათენის აკროპოლი.
4. როგორ წარმატებებს მიაღწია საბერძნეთის არქიტექტურამ?
5. ვის სახელებთან არის დაკავშირებული ბერძნული მეცნიერების განვითარება?
6. მოყევით ოლიმპიურ თამაშებზე?

მოამზადეთ პრეზენტაცია თემაზე „ძველი საბერძნეთის წვლილი მსოფლიო კულტურაში“

ჰომეროსი, აკროპოლი, სტილი, თეატრი, ტრაღედია, კომედია,აგორა,ოლიმპიური თამაშები

20. ბერძნული ქალაქ-პოლისების დაცემა .ალექსანდრე მაკედონელი

ქალაქ-სახელმწიფოების დაცემა საბერძნეთში. ბერძნულ ქალაქ-სახელმწიფოებს შორის მიმდინარეობდა მწვავე კონკურენცია დიდი ნადავლის მითვისებისთვის, საზღვაო ვაჭრობაში უპირატესობისთვის. ეს კონკურენცია გახდა სპარტასა და ათენს შორის გრძელვადიანი ომების მიზეზი. ძვ.წ. 431 წელს დაწყებული ომი გაგრძელდა ძვ.წ. 404 წლამდე მცირე შესვენებებით, სპარტის გამარჯვებით. გრძელვადიანი ომების შედეგად ქალაქ-სახელმწიფოები მნიშვნელოვნად დასუსტდნენ და შემდგომში დაემორჩილენ მეზობელ მაკედონიას.

მაკედონიის სახელმწიფო. ფილიპე II. მაკედონია განლაგებული იყო ბალკანეთის ნახევარკუნძულის ჩრდილოეთით. ძვ.წ. IV-საუკუნის ნახევარში ფილიპე II მმართველობის დროს მაკედონია ჩამოყალიბდა როგორც ძლიერი სახელმწიფო. ფილიპე II შექმნა ძლიერი რეგულარული ჯარი.

1. ფილიპე II

ფილიპე II დაიპყრო რამოდენიმე ბერძნული ქალაქ-სახელმწიფო. ხშირ შემთხვევაში იგი უცდიდა ფულს ქალაის მოსახლეობას და ისინი უღებდნენ კარებს.

ძვ.წ. 338 წელს ქალაქ-ჰერონთან ფილიპე II და ბერძნულ ჯარებს შორის მოხდა გარდამტეხი ბრძოლა. ჰერონიის ბრძოლამ მოიტანა ქალაქ-სახელმწიფოების დამოუკიდებლობის დაკარგვა.

18 წლის ფილიპე II შვილმა ალექსანდრემ პირველად გამოავლინა მხედრული ნიჭი.

ალექსანდრე მაკედონელი და მისი ლაშქრობები აღმოსავლეთში. ფილიპე II ცდილობდა გაეფართოვებინა თავისი სახელმწიფოს საზღვრები. მაგრამ, შეთქმულების შედეგად , ფილიპე II მოკლულ იქნა ლაშქრობის დაწყების წინ. 20 წლის ალექსანდრე მაკედონელი მამის სიკვდილის შემდეგ გამოცხადდა მეფედ (ძვ.წ. 336-323 წწ.)

ალექსანდრე მაკედონელის ხელმძღვანელობით მაკედონური არმია გაემართა აღმოავლეთისკენ. ძვ.წ 334 წელს გრანიკთან ბრძოლაში ალექსანდრე მაკედონელმა დაამარცხა აქამენიდთა ჯარი. ძვ.წ. 333 წელს ისსესთან ბრძოლაში ალექსანდრემ დაამარცხა დარიუს III მიერ დაქირავებული ჯარი და ხმელთაშუა ზღვის სანაპიროთი გაემართა ეგვიფტისკენ. ფინიკიურ ქალაქმა ტიროსმა დიდი წინააღმდეგობა გაუწია ალექსანდრეს. ალექსანდრემ დაიბყრო და გაანადგურა იგი. ამის შემდეგ სხვა ფინიკიური ქალაქები და ეგვიფტე ალექსანდრეს ბრძოლის გარეშე დანებდნენ. ეგვიფტელმა ქურუმებმა ალექსანდრე აღიარეს ფარაონად და ღმერთად.

შემდეგ ალექსანდრე გაემართა მესოპოტამიისაკენ. აქამენიდთა მეფემ დარიუს III შეკრიბა უზარმაზარი ჯარი ალექსანდრეს წინააღმდეგ. ძვ.წ. 336 წელს გავგამელებთან მოხდა გადამწყვეტი ბრძოლა. ამ ბრძოლაში ალექსანდრემ კვლავ გაიმარჯვა. დარიუს III კი გაიქცა ქვეყნის აღმოსავლეთისაკენ.

2. ალექსანდრე მაკედონელი

ძვ.წ. 330 წელს დარიუს III მოკლულ იქნა თავისი ბაქტრიის სატრაპის ბესის მიერ. ამის შედეგად აქამენიტთა სახელმწიფო დაეცა. ძვ.წ. 328 წელს ალექსანდრე მაკედონელი აგრძელებს ლაშქრობას ინდოეთისაკენ.

3. დარიუს III ბრძოლის სცენა

ალექსანდრე მაკედონელის იმპერია და მისი დაშლა. ალექსანდრე მაკედონელმა შექმნა უდიდესი იმპერია. ეს იმპერია მოიცავდა უდიდეს ტერიტორიას ბალკანეთის ნახევარკუნძულიდან

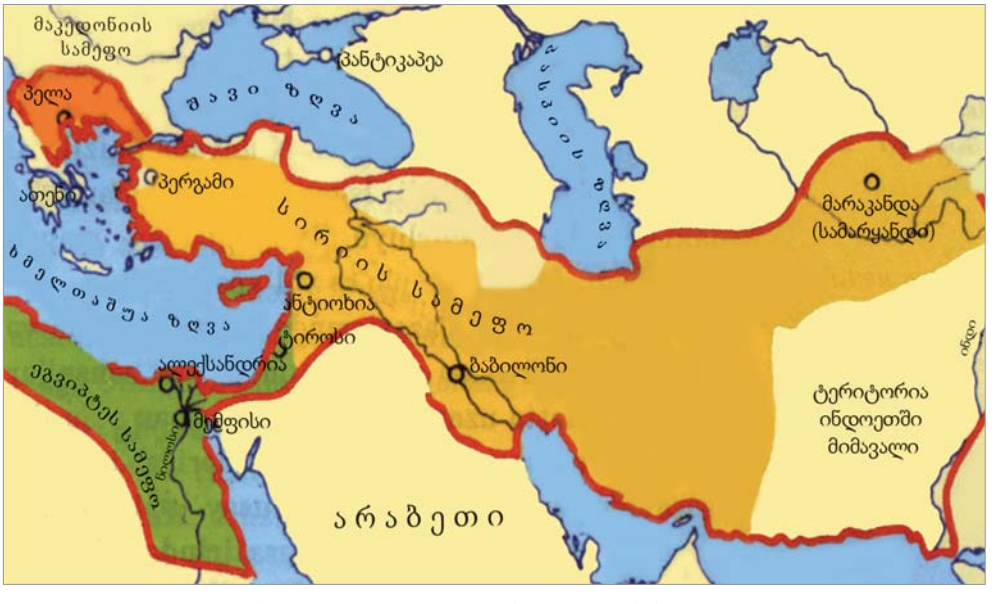

ალექსანდრე მაკედონელის იმპერიის საზღვრები

4. ფაროსის შუქურა

ეგვიპტემდე და ინდოეთამდე. ძვ.წ 323 წელს ალექსანდრე მაკედონელი 33 წლის ასაკში გარდაიცვალა. მისი სიკვდილის შემდეგ იმპერია რამოდენიმე სამეფოდ დაიშალა. ალექსანდრეს ჯარის მიერ დაბყრობილ აღმოსავლურ ქვეყნებში იქნა შექმნილი ბევრი ქალაქი რომელთაც მისი სახელი ეწოდა. ამ ტერიტორიებზე ფართოდ იყო გავრცელებული ბერძნული ენა და ბერძნული კულტურა.

5. ევკლიდე

ალექსანდრე მაკედონელის პატივსაცემად ნილოსის დელტაში იქნა აშენებული ქალაქი ალექსანდრია. კუნძულ ფაროსზე, რომელიც მდებარეობს ალექსანდრიის მოპირდაპირე მხარეს აღმართული იქნა 140 მეტრიანი შუქურა. იგი უჩვენებდა მიმართულებას გემებს.

ალექსანდრია ასევე იყო ცნობილი თავისი ბაზრებით: აქ იყიდებოდა სხვადასხვა საქონელი, რომელიც შემოდიოდა ევროპიდან, აზიიდან და აფრიკიდან. ალექსანდრიაში იყო მშვენიერი სასახლეები და ცნობილი **მუსეი***. ალექსანდრიის მუსეიში ინახებოდა 700 ათასი ხელნაწერი,

6. არქიმედე

7. ძველ-ეგვიპტური ქალაქი ალექსანდრია
(რეკონსტრუქცია)

* ***მუსეი*** *– ნიშნავს „მუზების ტაძარს“; ბერძნულ მითოლოგიაში ქალღმერთები, რომლებიც მფარველობდნენ მეცნიერებას და ხელოვნებას ეძახდნენ მუზებს.*

რომელიც შესრულებული იყო პაპირუსზე და **პერგამენტზე***.

ალექსანდრიის მუსეიში მოღვაწეობდნენ ისეთი დიდი მეცნიერები როგორებიც არიან ევკლიდე და არქიმედე.

ქრონოლოგია

* ძვ.წ. 431-404 წწ.	ათენა-სპარტის ომები
* ძვ.წ. 338 წ.	ხერონიის ბრძოლა
* ძვ.წ. 336-323 წწ.	ალექსანდრე მაკედონელის მმართველობის წლები
* ძვ.წ. 334 წ.	ბრძოლა გრანიკთან
* ძვ.წ. 333 წ.	ბრძოლა ისესთან
* ძვ.წ. 331 წ.	ბრძოლა გავგამელებთან

კითხვები და დავალებები

1. რა არის ძველ ბერძნული ქალაქ-სახელმწიფოებს შორის დაწყებული ომების მიზეზი?
2. როგორ დამთავრდა ათენისა და სპარტის ომი?
3. რომელ ბრძოლასი გამოავლინა პირველად თავისი მხედრული ნიჭი ალექსანდრე მაკედონელმა?
4. რით დამთავრდა ხერონეის ბრძოლა?
5. დაასახელედ ქრონოლოგიურად ის ბრძოლები რომელშიც ალექსანდრე მაკედონელმა ჰპოვა გამარჯვებები, აღნიშნეთ რუქაზე ეს ბრძოლები
6. რის გამო დაეცა აქამენიდთა იმპერია?
7. რა ტერიტორიებს მოიცავდა ალექსანდრე მაკედონელის იმპერია? გვაჩვენეთ რუქაზე.
8. აღწერეთ ქალაქი ალექსანდრია.

მოამზადეთ პრეზენტაცია თემაზე „ალექსანდრე მაკედონელი გამორჩეული ისტორიული პიროვნება“

ალექსანდრე მაკედონელი, ბრძოლა გრანიკტან, ისე, გავგამელი, ფაროსის შუქურა.

* ***პერგამენტი*** *– საწერად დამუშავებული ციკნის ან ხბოს ტყავი.*

§ 21. ძველი რომის სახელმწიფო

რომის სახელმწიფო წარმოიშვა აპენინის ნახევარკუნძულზე. აპენინის ნახევარკუნძულის სამხრეთ ნაწილში ხმელთაშუა ზღვაში ცურვის დროს ბერძნები ხედავდნენ მდიდარ საბალახოებს და დაარქვეს ამ მიწებს იტალია ანუ „ხბოების ქვეყანა“.

1. ძუ მგელი, რომელმაც გამოკვება რომულუსი და რემი

ძვ.წ. I ათასწლეულში აპენინებზე სახლობდნენ სხვადასხვა ტომები.მათ შორის ყველაზე განვითარებულები იყვნენ ეტრუსკები.

რომის სახელმწიფოს შექმნა. გადმოცემის მიხედვით, ქალაქ რომის საფუძველი ჩაეყარა ძვ.წ. 753 წ. ორი ძმის – რომულუსის და რემის მიერ. ქალაქს დაერქვა რომულუსის სახელი.

რომის ისტორია იყოფა სამეფო, **რესპუბლიკურ*** და იმპერიულ პერიოდებად.

სამეფო პერიოდი. რომის სამეფო პერიოდი იწყება რომის დაარსებიდან და გრძელდება ძვ.წ. 509წ.

2. ეტრუსკული ხელოვნების ნიმუში.ხარის თავის გამოსახულებიანი რიტონი *(ძვ.წ. IVსაუკუნე)*

შთამომავლები, რომლებიც წარმოიშვნენ პირველ დამსახლებლებისგან თავის თავს უწოდებდნენ

პატრიციებს (ლათინურიდან სიტყვა „pater“ ნისნავს „მამას“).

პატრიციებს ჰქონდათ უხუცესთა საბჭო. ეს საბჭო ლათინურად სენატს ნიშნავს, ხოლო მისი წევრები სენატორებად იწოდებოდნენ. სენატორებიდან ერთს სამუდამოდ ირჩევდნენ თავიანთ მეფედ.

იმათ ვინც გადმოსახლდა რომში მოგვიანებით – უწოდებდნენ პლებეებს.პლებეებს მიწის ნაკვეთებს არ აზლევდნენ ისინი მსახურობდნენ ჯარში.

* ***რესპუბლიკა*** – *ლათინურად ნიშნავს „საერთო საქმეს, სახალხო ხელისუფლებას“*

რომის რესპუბლიკის ტერიტორია:

- ძვ.წ.VI საუკუნე;
- ძვ.წ. III საუკუნე პუნიკურ ომებამდე;
- მნიშვნელოვანი გზები
- მნიშვნელოვანი ბერძნული ქალაქები;
- ტერიტორია რომელზეც რომაელები სახლობდნენ;
- კართაგენის მიწები პუნიკურ ომებამდე

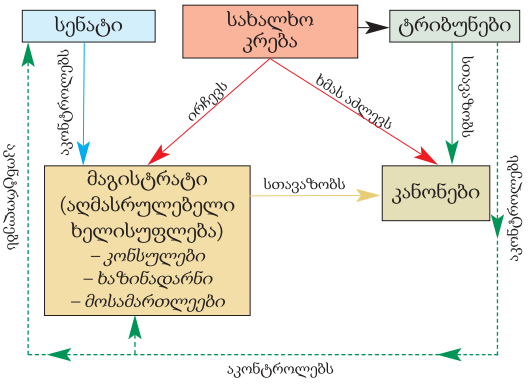

3. რომის იმპერიის მმართვა

ძვ.წ. 509 წ. რომში დამყარდა რესპუბლიკური წესწყობილება.

რესპუბლიკურ მმართველობის დროს სენატის გავლენა უფრო გაიზარდა.სენატი მართავდა ფინანსურ საქმეებს, წყვეტდა ომისა და მშვიდობის საკითხებს.

რესპუბლიკის დროს ყოველწლიურად პატრიციებისგან ირჩევდნენ 2 კონსულს, რომლებიც ერთი წლის განმავლობაში მმართავდნენ რომს. ომიანობის დროს ისინი ხელმძღვანელობდნენ ჯარს. პლებეები რესპუბლიკაშიც უფლებების გარეშე რჩებოდნენ და უარი თქვეს ჯარში მსახურობაზე.იმის სისით,რომ ჯარი დასუსტდებოდა და იძულებულნი გახდნენ დათმობებზე წასულიყვნენ.

ძვ.წ.Vსაუკუნის დასაწყისში პლებეებმა მიიღეს უფლება თავიანთი დამცველების არჩევაზე, რომელთაც ეძახდნენ – სახალხო ტრიბუნებს. ტრიბუნებს ჰქონდათ უფლება გაეუქმებინად სენატის გადაწყვეტილებები, მათთვის საკმარისი იყო წარმოეთქვათ სიტყვა **„ვეტო“***. ტრიბუნის მკვლელობა ყველაზე მძიმე დანაშაულად ითვლებოდა.

4. რომის სენატის სხდომა

* ***ვეტო*** *– ლათინურად ნიშნავს „ვკრძალავ“*

200 წელზე მეტი ბრძოლის შემდგომ (ძვ.წ. 509–265 წწ.) პლებეებმა მიიღეს ყველა უფლება რაც მოქალაქეს გააჩნდა. რომის ყოველ მოქალაქეს უფლება ჰქონდა დაეკავებინა ნებისმიერი თანამდებობა იმის გამო რომ თანამდებობრივი მოვალეობის შესრულებისთვის არაფერს არ უხდიდნენ, ღარიბი მოსახლეობა არ იყო დაინტერესებული ტანამდებობის დაკავებით. ამ დროს რომსი შეიქმნა ჯარი, რომელიც შესდგებოდა **ლეგიონებისაგან***. ლეგიონის მთავარ ძალას წარმოადგენდა მძიმედშეიარაღებული ფეხოსნისგან. ისინი იყვნენ შეიარაღებულნი შუბით და ხმლით, ასევე მათ ეცვათ აბჯარი. ცხენოსნები იცავდნენ ფეხოსნებს ფლანგებიდან და მისდევდნენ გაცეულ მტრებს.

5. რომაელი ჯარისკაცი

გაძლიერებულმა რომაელებმა დაიბყრეს ბერძნული ქალაქები სამხრეთ იტალიაში და გახდნენ მთლიანი ნახევარკუნძულის მეპატრონეები. დაბყრობილ ხალხს ისინი მართავდნენ ესეთი პრინციპით „გათიშე და იბატონე“, იტალიის დაბყრობის შემდგომ რომი ცდილობდა სიცილიის შემოერთებასაც, ამ კუნძულის მითვისება ასევე უნდოდა კართაგენს, რომელიც მდებარეობდა ჩრდილო აფრიკაში. რომის

6. ქალაქი კართაგენი *(თანამედროვე ნახატი)*

* ***ლეგიონი*** *– სამხედრო დანაყოფი*

ბრიტანეთი
ლონდონი
ელბა
გერმანული ტოტები
ლუტეცია (პარიზი)
REYN
Q A L I A
ალეზია
ალპები
ატლანტიკური ოკეანე
ესპანეთი
ტოლეტი (ტოლედო)
კორდუბა (კორდოვა)
*საგუნტი
ახალი კართაგენი
ხმელთაშუა
რომი
კანა
კართაგენი
ზამა
სირაკუზები
ზღვაში
რომის რესპუბლიკის ტერიტორიები პუნიკური ომების დროს (ძვ.წ. 264 წ.)
რომის რესპუბლიკის დაბყრობები ძვ.წ. III საუკუნიდან - 74 წ.
რომის რესპუბლიკის დაბყრობები ძვ.წ. 74 -30 წწ.
რომის რესპუბლიკის დაბყრობები

რომის იმპერიის ტერიტორია (ძვ.წ. III – II საუკუნეებში)

7. ტრიუმფი

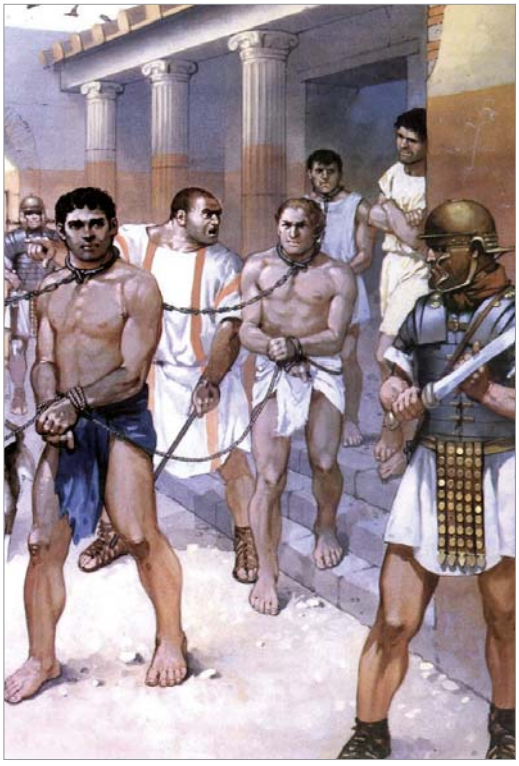

8. მონათმფლობელური ბაზარი რომში

მიერ სიცილიის დაბყრობის მცდელობამ გამოიწვიაა მათი ომი. ეს ომი გრძელდებოდა ძვ.წ. 264 დან 146 წ-მდე. ვინაიდან რომაელები კართაგენელებს უწოდებდნენ პუნებს ამ ომებმა მიიღო პუნიკური ომების სახელი.

პუნიკური ომების პერიოდში რომმა შემოიერთა ისეთი კუნძულები როგორიცაა სარდინია და კორსიკა. ქალაქი კართაგენი მთლიანად იყო დანგრეული და დამწვარი, რომის სენატის გადაწყვეტილებით კართაგენი გამოცხადებული იქნა რომის პროვინციად.

ძვ.წ 146 წელს საბერძნეთიც დაემორჩილა რომს.

მხედართმთავარი დაბყრობილ ქალაქს აძლევდა თავის მეომრებს გასაძარცვად. სამხედრო ნადავლის ნაწილი რომის ხაზინაში შედიოდა. გამარჯვებული მხედართმთავარი **ტრიუმფით*** შედიოდა რომში. იგი ამხედრებული იყო ოთხი თეთრი ცხენით შებმულ ეტლზე. დაბყრობილ ტერიტორიებს მართავდნენ რომის მამასახლისები.

მონათა მდგომარეობა რომში. დაპყრობილი ტერიტორიის ხალხი ხდებოდნენ მონები და იყიდებოდნენ. რომაელები მონებს უძახდნენ „მოლაპარაკე შრომის იარაღებს“.

* ***ტრიუმფი*** – *გამარჯვებული მხედართმთავარი, თავისი ჯარით, ნადავლით და ტყვეებით ოთხ თეთრ ცხენიან ეტლზე ამხედრებული შემოდიოდა ტრიუმფალური არკის გავლით.*

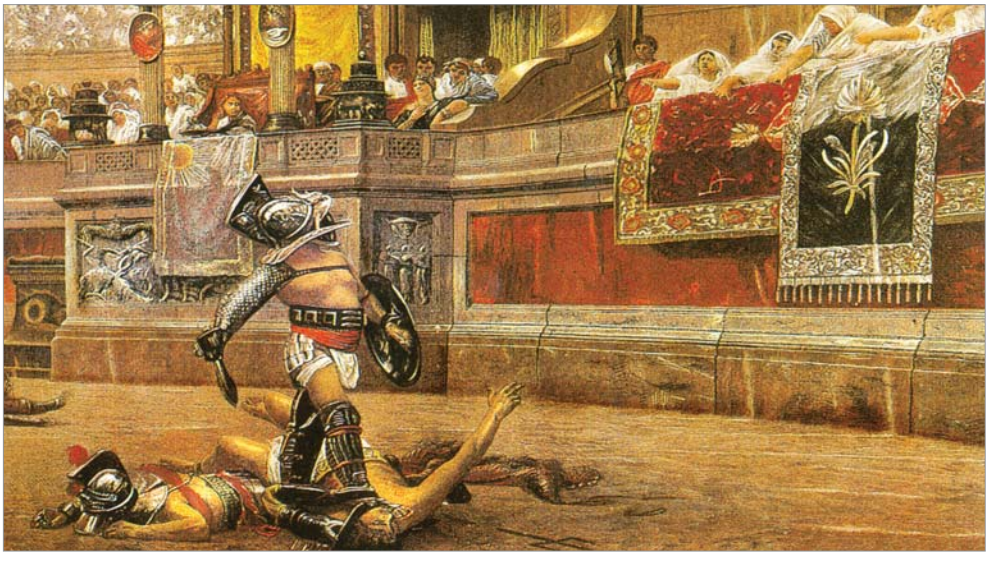

9. გლადიატორთა ბრძოლა

ყველაზე დიდი მონათა ბაზარი ეგეოსიის ზღვის კუნძულ დელოსზე იმყოფებოდა.

ძვ.წ. III საუკუნიდან რომში ტარდებოდა **გლადიატორების*** ბრძოლები.

ძლიერ და მოქნილ მონებს სპეციალ სკოლებში ასწავლიდნენ სამხედრო ხელოვნებას და აბრძოლებდნენ ერთმანეთს. ესეთ მონებს უძახდნენ გლადიატორებს.

სადღესასწაულო დღეებში **არენაზე*** ტარდებოდა გლადიატორების ბრძოლები. წაგებულის ბედი წყდებოდა ხალხისგან. თუ ისინი წევდნენ ცერა თითს ზემოთ, გლადიოატორს ტოვებდნენ ცოცხალს, ხოლო თუ ცერა თითს უჩვენებდნენ ქვევით წაგებულ გლადიატორს კლავდნენ.

10. ძმები ტიბერიუსი და გაი გრაკხი

სახალხო ტრიბუნები. ძვ.წ. 133 წელს სახალხო კრებამ აირჩია ტიბერიუსი სახალხო ტრიბუნად. მანშესთავაზა ახალი მიწის კანონი, იმიტომ რომ რომში ბევრ გლეხს არ გააჩნდა მიწის ნაკვეთი. სენატმა უარით უპასუხა ამ წინადადებას. მაგრამ, ტიბერიუსმა შეკრიბა სახალხო კრება რომელმაც

* ***გლადიატორი*** *– ლათინურიდან „gladius“ ნიშნავს „ხმალს“.*
* ***არენა*** *– ქვიშით მოყრილი მოედანი ამფითეატრის ცენტრში*

11. ტიბერიუსის გამოსვლა სახალხო კრებაზე

დაამტკიცა ეს კანონი. მისი ხელმძღვანელობით ზედმეტის მიწების ჩამორთმევა ხდებოდა და ნაწილდებოდა ღარიბებზე.

ტიბერიუსის მტრებმა ცილი დასწამეს მას, რომ, ტიბერიუს სურდა მეფე გამხდარიყო. ამ სიცრუის გამოყენებით სენატორებმა მოკლეს ტიბერიუსი და მისი მომხრეები, ხოლო მათი გვამები მდინარე ტიგროსში ჩაყარეს. ძვ.წ. 123 წელს ტიბერიუსის ძმა გაი გრაკხი არჩეული იქნა სახალხო ტრიბუნად. მან გააგრძელა მიწების ღარიბებისათვის დარიგება. ეგეც როგორც მისი ძმა მოკლული იქნა.

სპარტაკის აჯანყება. ძვ.წ. 74 წელს კაპუის მონებმა აჯანყება მოაწყეს. 78 მონა გამოიქცა და დაბანაკდნენ ვეზუვის მთის ძირში.

აჯანყებას ხელმძღვანელობდა სპარტაკი. მონები გარეშე მიდამოებიდან შემოუერთდნენ აჯანყებულებს. მათ დაამარცხეს კაპუიდან გამოგზავნილი ჯარი, რის შედეგადაც ხელთ იგდეს უამრავი იარაღი. სენატის ჯარმა ალყა დაარტყა ვეზუვს. მაგრამ მონებმა ღამით დაწნეს კიბეები ყურძნის ლერწმიდან, კლდიდან ჩამოვიდნენ და დაამარცხეს ისინი.

12. აჯანყებულბის ჩამოსვლა ვეზუვიდან

სენატმა კვლავ გამოაგზავნა უფრო დიდი ჯარი. ჯარს ხელმძღვანელობდა კრაასი. მან გადაუკეტა აჯანყებულებს გზა და მოაქცია ხაფანგში. სპარტაკმა მიმართა აჯანყებულებს სიტყვით „სჯობს მოვკვდეთ ხმლისგან, ვიდრე შიმშილით“ და აჯანყებულებმა შეუტიეს კრაას.

ძვ.წ. 71 წელს სპარტაკი დაეცა რომაელებთან ბოლო ბრძოლაში. კრაასის და პომპეუსის ჯარებმა ერთობლივი ზალებით გაანადგურეს აჯანყებულები. გზის პირას რომელიც კაპუიდან რომამდე მიდის რომაელებმა ჯვარს აცვეს 6000 მონა.

13. სპარტაკის ბოლო ბრძოლა

ქრონოლოგია

* ძვ.წ. 753 წ.	რომის დაარსება
* ძვ.წ. 753-509 წწ	სამეფო პერიოდი რომში
* ძვ.წ. 509 წ	რესპუბლიკური წყობილება რომში
* ძვ.წ. V საუკუნის დასაწყისი	პლებეებმა მიიღეს უფლება აერჩიათ სახალხო ტრიბუნი
* ძვ.წ. 264-146 წწ	პუნიკური ომები
* ძვ.წ. 146 წ	საბერძნეთი დაემორჩილა რომს
* ძვ.წ. 133 წ	ტიბერიუსი არჩეულ იქნა ტრიბუნად
* ძვ.წ. 123 წ	გაი გრაკხი გახდა ტრიბუნი
* ძვ.წ. 74-71 წწ	სპარტაკის აჯანყება

კითხვები და დავალებები

1. ვინ იყვნენ პატრიციები და პლებეები?
2. ძველ რომში ყოველ მოქალაქეს ჰქონდა უფლება დაეკავებინა ნებისმიერი თანამდებობა. რატომ არ უნდოდათ ღარიბ მოსახლეობას თანამდებობაზე დანიშვნა?
3. როგორ იმარტებოდა რომი რესპუბლიკის დროს?
4. რა უფლებები ჰქონდათ სახალხო ტრიბუნებს?
5. რატომ მოხდა პუნიკური ომები და რა შედეგით დამთავრდა?
6. რომელი მიწები მიითვისა რომმა?
7. რა გააკეთეს ძმებმა ტიბერიუსმა და გაი გრაკხმა უმიწო გლეხებისათვის?
8. როგორ მოხდა სპარტაკის აჯანყება და რითი დამთავრდა?

მოამზადეთ პრეზენტაცია თემაზე „რომის რესპუბლიკის მმართველობა“

პატრიციები, პლებეები, სენატი, კონსული, ტრიბუნი, გლადიატორი, რესპუბლიკა, ძმები გრაკხები, სპარტაკი.

§ 22. რომის იმპერიის შექმნა და დაცემა

1. იულიუს კეისარი

2. ბრუთუსი

იულიუს კეისარი და მის მიერ ხელისუფლების ჩაგდება რომში. სპარტაკის აჯანყების ჩახშობის შემდგომ რომში გაძლიერდა ბრძოლა ხელისუფლებისთვის. ბრძოლა ძირითადათ მიმდინარეობდა ისეთ მხედართმთავრებს შორის როგორებიც არიან კრაასი, პომპეუსი და იულიუს კეისარი. იულიუს კეისარი არჩეულ იქნა კოსულად. კონსულის ვადის გასვლის შემდგომ იგი დანიშნული იყო მეფის ნაცვლად რომის პროვინცია-გალიაში. გალები დიდი ხნის განმავლობაში წინააღმდეგობას უწევდნენ რომს. იულიუს კეისარმა დაამარცხა გალები და დაიმორჩილა. ამის შემდგომ მან გადაწყვიტა ხელისუფლების ჩაგდება რომში.

ძვ.წ. 49 წელს კეისარის ჯარი დაიძრა რომისკენ. კეისარს ელოდებოდა ან ხელისუფლება ან სამარცხვინო დასჯა. მან წარმოთქვა „კამათელი გაგორებულია“ და ამ სიტყვებით წავიდა წინ. სენატის ჯარს ხელმძღვანელობდა პომპეუსი. კეისარი მოქმედებდა ისე სწრაფად რომ პომპეუსმა ვერ მოასწრო დაცვის მომზადება. კეისარის ჯარს არ სეხვედრია არანაირი დაბრკოლება, გადალახა იტალია და შევიდა რომში. კეისარმა გაანადგურა პომპეუსის ჯარი. ბრძოლამ კეისრისა და პომპეუსის მომხრეებს შორის მიიღო სახელწოდება სამოქალაქო **ომისა***.

სენატი იძულებული გახდა გამოეცხადებინა კეისარი მუდმივ **დიქტატორად***. მას გამოსახავდნენ მეტალის მონეტებზე, მის ქანდაკებებს დგავდნენ ღმერთის ქანდაკებების გვერძე. მაგრამ კეისრის ერთპიროვნული მმართველობა დიდხანს არ გაგრძელებულა. ძვ.წ. 44 წელს სენატის სხდომის დროს რესპუბლიკის მომხრეებმა მოახდინეს თავდასხმა კეისარზე, მას მიაყენეს 23 ჭრილობა დარტყმა ხანჯლით, რისგანაც კეისარი დაიღუპა. შეთქმულებას ხელმძღვანელობდა ბრუთუსი.

---

* ***სამოქალაქო ომი*** *– ბრძოლა ერთი ქვეყნის მოქალაქეებს შორის*

* ***დიქტატორი*** *– პირი რომელიც სარგებლობს შეუსღუდავი ძალაუფლებით სახელმწიფოს მმართველობაში*

კეისრის თანაშემწე ანტონიუსი და მისი მემკვიდრე ოქტავიანე გამოვიდნენ რესპუბლიკელების წინააღმდეგ. 18 წლის ოქტავიანე იყო კეისრის ნათესავი. კეისარმა იშვილა იგი და გამოაცხადა თავის მემკვიდრეთ.

ძალების გაერთიანებით მათ დაამარცხეს რეპუბლიკელები. გამარჯვებულებმა გაინაწილეს სახელმწიფოს მართვის ფუნქციები. ანტონიუსი მართავდა აღმოსავლეთს, ოქტავიანე-დასავლეთ რომს. მათ შორის არსებობდა განხეთქილება, რომლებმაც მიიყვანა ისინი ომამდე.

ძვ.წ. 31.წ. ოქტავიანესა და ანტონიუს შორის მოხდა შეჯახება. ამ შეჯახებაში ანტონიუსი დამარცხდა. ის დაბრუნდა ალექსანდრიაში სადაც ცხოვრობდა. ძვ.წ. 30 წელს ოქტავიანეს ჯარმა დაიფყრო ალექსანდრია. ალექსანდრია გადაიქცა რომის პროვინციად.

ოქტავიანე გახდა ერთპიროვნულ მმართველად აღმოსავლეთსა და დასავლეთ პროვინციების მმართველი. სენატმა მიანიჭა ოქტავიანეს ღირსეული სახელი ავგუსტოსის სახელი(წმინდანი).

ოქტავიანეს მმართველობიდან რომი გახდა იმპერია. რომის იმპერია აფართოვებდა თავის საზღვრებს მეზობელი სახელმწიფოების ხარჯზე.ძვ.წ. I საუკუნეში რომაელებმა მიაღწიეს სამხრეთ კავკასიას, მათ შორის ძველი ალბანეთის ტერიტორიამდეც.

მონათმფლობელური ეკონომიკის დაცემა II–III საუკუნეებში. რომში ვითარდებოდა ეკონომიკა. შეიქმნა წყლის წისქვილები, გამოგონილ იქნა ახალი ტიპის გუთანი და მოსამკავი საშუალებები.

მაგრამ მონათმფლობელო ბა ანელებდა ტექნიკის განვითარებას, რაც იწვევდა სასოფლო მეურნეობის ჩამორჩენამდე. მონები ნაკლებად იყვნენ დაინტერესებულნი თავისი შრომით. მათი ინტერესების გასაძლიერებლად ზოგი მონათმფლობელი ჰყოფდა თავის მიწებს მცირე ზომის ნაკვეთებად, რომელსაც გადასცემდა იჯარით მონებს და თავისუფალ გლეხებს.

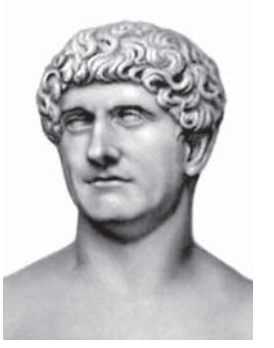

3. ანტონიუსი

4. ოქტავიანე ავგუსტოსი

კოლონა *– წარმოიშვება ლათინურიდან „kolonus“ ანუ „მიწადმოქმედი“*

ხეობები

დედაქალაქები

ქალაქები

რომის გზები

რომის იმპერია

5. კონსტანტინე

ესეთ მოიჯარეებს ეძახდნენ „ქოხებიან მონებს“ და **კოლონებს***. ისინი უხდიდნენ მესაკუთრეებს მიწის საფასურს და მოსავლის დარცენილ ნაწილს იტოვებდნენ თვითონ. კოლონებისგან განსხვავებით „ქოხებიანი მონები“ არ იყვნენ თავისუფლებნი. მე-II საუკუნეში რომის იმპერატორმა აკრძალა მონების მოკვლა.

რომის იმპერიის დაშლა. 330წ. იმპერატორ კონსტანტინეს ინიციატივით დედაქალაქი იქნა გადატანილი ძველბერძნულ ქალაქ ბიზანტიაში. ახალ დედაქალაქს ეწოდა კონსტანტინოპოლი.

395 წელს რომის იმპერატორმა იმპერია გაჰყო ორ შვილს შორის.ჩამოყალიბდა ორი იმპერია: აღმოსავლეთ რომის იმპერია (ბიზანტია) დედაქალაქით კონსტანტინოპოლში, და დასავლეთ რომის იმპერიად დეადაქალაქით – რომში. მთლიანი იტალიის და დასავლეთ ევროპა და აფრიკა მიეკუთვნა დასავლეთ რომის იმპერიას. აღმოსავლეთ იმპერიის შემადგენლობაში შევიდა ბალკანეთის ნახევარკუნძული, ეგვიფტე, რომის მიწები და აზია.

მე- V–საუკუნის დასაწყისში გერმანიის ტომებმა – გოთებმა და ვანდალებმა ისარგებლეს დასავლეთ რომის იმპერიის დასუსტებით და დაიწყეს რომზე თავდასხმები. მე- V– საუკუნის შუაში ჰუნებმა ილაშქრეს რომზე. რომის პაპმა სთხოვა ჰუნების ბელადს ატილას აეღო რომი თავის დაცვის ქვეშ. ატილამ მიიღო ეს წინადადება და დაიხია უკან თავის ჯარით.

6. რომის დაცემა

დასავლური რომის იმპერიის დაცემა. ვანდალებმა ევროპის რამდენიმე ქვეყნის დაპყრობის სემდეგ გადაინაცვლეს აფრიკაში და სექმნეს ვანდალების სამეფო. 455 -წელს ვანდალების ტომები გადმოსხდნენ აფრიკიდან იტალიაში და ადვილად დაეუფლნენ რომს. ატასობით რომაელი იქნა მოკლული და მონათქცეული. ვანდალები ამსხვრევდნენ ქან-

დაკებებს, წვავდნენ წიგნებს და სახლებს. ნგრევები ისეთი საშინელი იყო რომ, მაგ მოვლენების შემდეგ სიტყვა „ვანდალი“ გახდა დაუნდობელის სინონიმი. ბოლოს 476 წელს გერმანულმა ტომებმა ჩამოაგდეს ტახტიდან დასავლეთ რომის იმპერატორი. დასავლეთ რომის იმპერიამ შეწყვიტა არსებობა. დასავლეთ რომის იმპერიის დაცემის წელი ითვლება ასევე ძველი ისტორიის ბოლოთ.

ქრონოლოგია

* ძვ. წ. 49 წ.	კეისარის ჯარი დაესხა რომს
* ძვ. წ. 30 წ.	ოქტავიანეს ჯარმა დაიბყრო ალექსანდრია. ეგვიფტე გახდა რომის პროვინცია
* 330 წ	კონსტანტინეს მიერ დედაქალაქი გადატანილ იქნა ბიზანტიაში
* 395 წ	დასავლეთ და აღმოსავლეთ რომის იმპერიის შექმნა
* 476 წ	დასავლეთ რომის იმპერიის დაცემა

კითხვები და დავალებები

1. როგორ დაიწყო სამოქალაქო ომი რომში?
2. რომი არ იყო იმპერია. როგორ მოახერხა კეისარმა იმპერატორის წოდების მიღება?
3. როგორ გადაიქცა ეგვიფტე რომის პროვინციად?
4. რა დროიდან გახდა რომი იმპერია?
5. თქვენი აზრით რატომ დაეცა მონათმფლობელობის ეკონომიკური მაჩვენებლები?
6. ვის უზახდნენ „ქოხიან მონებს“ და „კოლონებს“?
7. რა ტარიღი ითვლება ძველი მსოფლიოს ისტორიის დასასრულად?

შეაგროვეთ მასალები სხვადასხვა წყაროებიდან თემაზე „როგორ დაიშალა უძლეველი რომის იმპერია?“

იულიუს კეისარი, დიქტატორი, ანტონიუსი, ოქტავიანე ავგუსტუსი, კოლონი, კონსტანტინოპოლი, ვანდალები, გერმანული ტომები.

23. რომის კულტურა

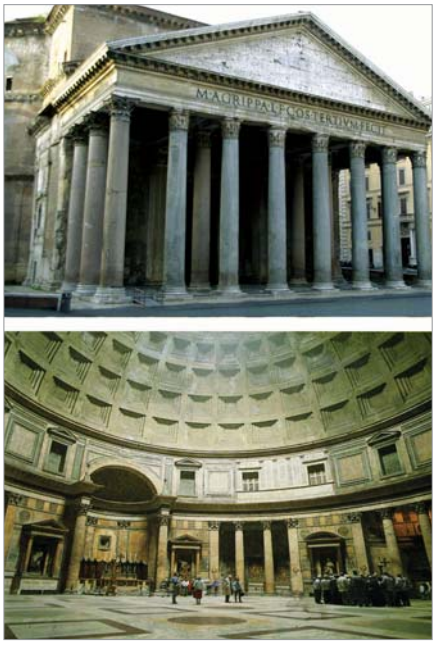

1. პანთეონის გარე და შიგნითა ხედი

ქალაქი რომი ჩვენი წელთაღრიცხვის პირველ საუკუნეებში. რომის უძლეველ სახელმწიფოდ გადაქცევის შემდგომ, მისი დედაქალაქი რომი გადაიქცა ყველაზე დიდ ქალაქად ხმელთაშუა ზღვის სანაპიროზე.

ქალაქის ცენტრალურ მოედანზე, რომელსაც ერქვა **ფორუმი***, და მის ირგვლივ იმპერატორები აშენებდნენ დიდებულ ტაძრებს, საზოგადოებრივ შენობებს და აღმართავდნენ ძეგლებს. ერთ-ერთი ყველაზე გრანდიოზული შენობა რომში იყო ამფითეატრი **კოლიზეუმი***. კოლიზეუმში ტარდებოდა გლადიატორთა ბრძოლები და თეატრალური წარმოდგენები.

ქალაქის ერთ-ერთი ყველაზე მშვენიერი არქიტექტურული ძეგლი იყო **პანთეონი***. იმპერატორ ტრაიანის

2. ამფითეატრი კოლიზეუმი

* ***ფორუმი*** *– ცენტრალური მოედანი*

* ***ამფითეატრი კოლიზეუმი*** *– ამფითეატრი-სანახაობათა დგილი; კოლიზეუმი- ლათინური სიტყვა „kolosseus“ ანუ „დიდი“, „უზარმაზარი“*

* ***პანთეონი*** *– ყველა ღმერთის ტაძარი*

საპატივცემულოდ აღმართულ იქნა სვეტი რომლის სიმაღლეც 40 მეტრია. მარმარილოს **რელიეფზე*** რომელიც გარს ერტყმის სვეტს როგორც ლენტა, გამოსახულია იმპერატორის ლაშქრობის სცენები. სვეტის თავზე იდგა თვით ტრაიანის ქანდაკება.

ყველაზე ფართოდ გავრცელებული არქიტექტურული ძეგლები ძველ რომში იყო, ტრიუმფალური თაღები. საზეიმო დღეებში იმპერატორები გადიოდნენ ამ თაღებს შუა.

რომს ეწოდებოდა „მუდმივი ოქროს ქალაქი“ ან უბრალოდ „ქალაქი“.

რომში ასევე შენდებოდა **თერმები*** – აბანოები ცხელი და ცივი წყლის ბასეინებით. თერმებში ასევე იყო ბიბლიოთეკები და დასასვენებელი დარბაზები.

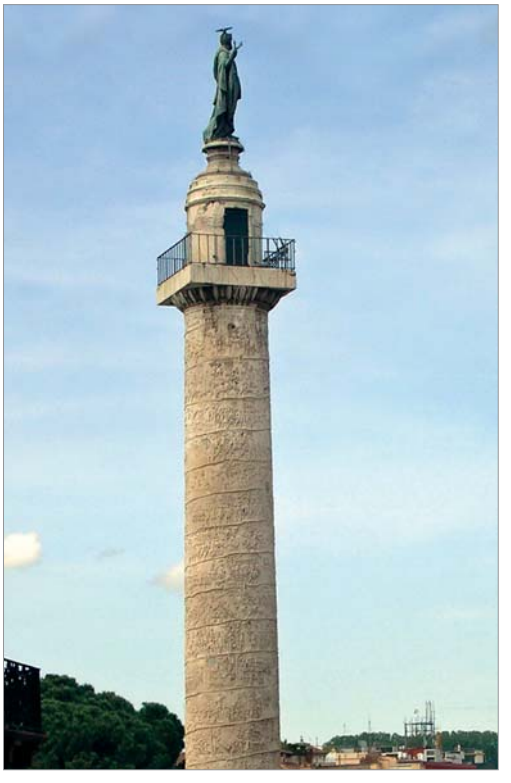

3. სვეტი აღმართული რომში
იმპერატორ ტრაიანის საპატივსაცემოდ

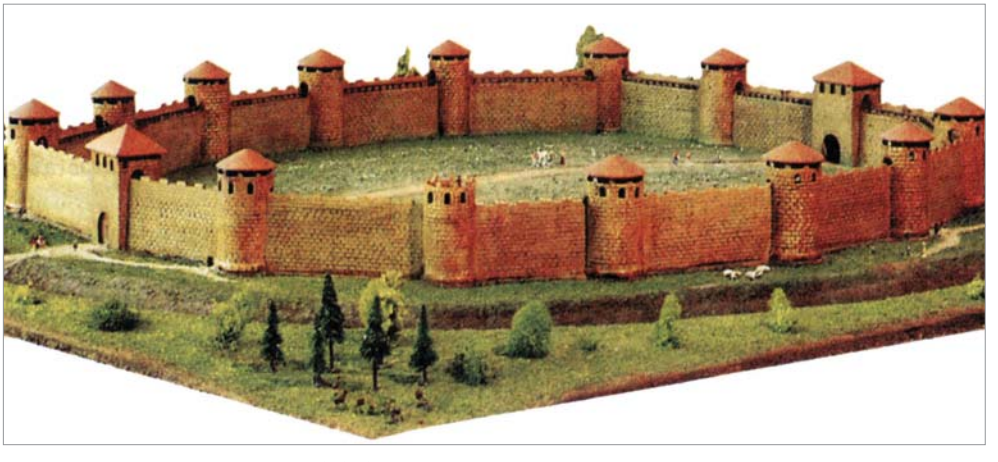

4. რომის სასაზღვრო- დაცვითი ნაგებობები

* ***რელიეფი*** *– ამობურცული გამოსახულება*
* ***თერმები*** *– ბერძნული სიტყვა „termos“ რაც ნიშნავს „ცხელი“*

5. ტრიუმფალური თაღი აშენებული კონსტანტინეს მმართველობის პერიოდში

იმპერატორ ავგუსტუსის ბრძანებით რომის მახლობლად ამოთხრილი იყო ტბა. აქ ეწყობოდა ზღვის ბრძოლების სანახაობები. აშენებული იქნა ცირკიც და იპოდრომიც. იპოდრომზე ტარდებოდა დოღი.

რომის ავტორები სდგავდნენ სცენებზე ტრაღედიებს და კომედიებს. მაგრამ გლადიატორული ბრძოლები უფრო იზიდავდნენ რომაელ მაყურებლებს.

ძველი რომის ხელოვნება. ძველ რომში განვითარებული იყო სახვითი ხელოვნება, ქანდაკებები და სამხატვრო ხელობა. რომაელები ხშირად იყენებდნენ ბერძნილ და აღმოსავლურ არქიტექტურულ ილეთებს. რომაელმა არქიტექტორებმა გამოიგონეს ბეტონი. მათ შეეძლოთ რკალისებური ფორმის (თაღი) გადახურვის აშენება.

რომაელმა სკულპტორებმა ბევრი რამ ისწავლეს ბერძნებისგან. მათ მიერ შექმნილი ქანდაკებები ზუსტად ასახავდნენ ადამიანის გამომეტყველებას და ხასიათს.

რომის პოეზია და მეცნიერება. ძვ.წ I საუკუნიდან ჩვ.წ. I საუკუნემდე უძახიან რომის პოეზიის „ოქროს საუკუნე“ს. ამ პერიოდში ცხოვრობდნენ ყველაზე გამორჩეული რომის მოღვაწეები. პოეტმა ვერგილიუსმა დაწერა პოემა „ენეიდა“, მეცნიერმა და პოეტმა ლუკრეციუსმა – „საგანთა ბუნება“.

6. რომაული სკოლა

რომში განვითარებული იყო მეცნიერების სხვადასხვა დარგები. დაწერილი იქნა წიგნები „სოფლის მეურნეობაზე“, „ლათინურ ენაზე“, „ისტორიაზე“, სახელმძღვანელო“ არქიტექტურაზე“.

რომაელების მიერ შექმნილი ანბანით ახლაც ბევრი სახე-

ლმწიფოები სარგებლობენ მათ შორის აზერბაიჯანიც.

ეხლაც მეცნიერებაში გამოიყენება ბალახებისა და ცხოველების ლათინური სახელწოდებები. ავადმყოფობებიც და წამლების სახელწოდებებიც ლათინურ ენაზეა.

7. რომის ქირურგიული ინსტრუმენტები

კალენდარი რომელიც მიღებულ იქნა კეისარის მმართველობის დროს, მცირეოდენ ცვლილებებით გამოიყენება დღესაც. დღემდე შემონახულია თვეების ლათინური დასახელებები: სექტემბერი – „მეშვიდე“ დეკემბერი „მეათე“ (რომში ახალი წელი იწყებოდა მარტიდან). ივლისი დაერქვა იულიუს კეისრის საპატივსაცემად, ხოლო შემდგომი თვე ავგუსტუსის საპატივსაცემოდ. **ანტიკური*** კულტურა გახდა საფუძველი ევროპული ქვეყნების კულტურის განვითარებისთვის.

ქრისტიანობის ჩასახვა. I-საუკუნეში პალესტინაში აღმოცენდა ერთ-ერთი მსოფლიო რელიგია- ქრისტიანობა. რომაელები თვლიდნენ რომ იესოს – ქრისტიანობის ფუძემდებლის, ქადაგებები მიმართული იყო პალესტინაში რომის იმპერიის ძალაუფლების შესუსტებისთვის. ამიტომაც მათ შეიპყრეს იესო და ჯვარს აცვეს. თქმულების მიხედვით სამი დღის მერე იესო აღსდგა და ცაში ამაღლდა. რამდენიმე დღის შემდეგ ის გამოეცხადა თავის მოწაფეებს შეპირდა დედამიწაზე დაბრუნებას რათა განესაჯა ცოცხლებიც და მკვდრებიც.

8. პირველი ქრისტიანების საიდუმლო შეკრება

ქრისტიანებს შორის იყო ბევრი ებრაელი, ბერძენი, რომაელი, ეგვიპტელი, გალი და სხვა.

ქრისტიანები ერთიანებოდნენ თემებში, ერთობლივად ახდენდნენ ღვთის მსახურებას და აღნიშნავდნენ თავიანთ

* ***ანტიკური*** *– სიტყვა „antikvus“ ნიშნავს „ძველს“*

დრესასწ-აულებს. იმის გამო რომ ისინი ეთაყვანებოდნენ მხოლოდ ერთ ღმერთს და არ აღიარაბდნენ რომის იმპერატორს ღმერთად, რომის მმართველი წრეები უკრძალავდნენ მათ შეკრებას. შექმნილი იქნა ორგანიზაციები რომლებშიც ერთიანდებოდნენ ქრისტიანული თემები. მათ მმართავდნენ **ეპისკოპოსები*** ამ ორგანიზაციებს ეწოდათ ეკლესია.

313 წელს იმპერატორ კონსტანტინეს მიერ ქრისტიანობა ნებადართულ რელიგიად გამოცხადდა და ნებართვა მიეცა ღიად ჩაეტარებინათ ღვთის მსახურება და აეშენებინათ ტაძრები.

სიკვდილის წინ კონსტანტინემ თვითონ მიიღო ქრისტანობა. იგი მიაკუთვნეს წმინდანთა რიცხვს.

ქრონოლოგია

* ძვ.წ I საუკუნიდან ჩვ.წ. I საუკუნემდე	უძახიან რომის პოეზიის „ოქროს საუკუნეს“
* I-საუკუნე	პალესტინაში აღმოცენდა ერთ-ერთი მსოფლიო რელიგია- ქრისტიანობა

კითხვები და დავალებები

1. რა ძეგლები იყო აღმარტული რომში?
2. რისთვის აშენებდნენ რომში ტრიუმფალურ თაღებს?
3. რა გამოიგონეს რომაელებმა?
4. რა მიღწევები ჰქონდათ რომაელებს პოეზიაში და მეცნიერებაში?
5. რომელი ხალხი სარგებლობდა რომაული ანბანიტ?
6. როდიდან დაიწყო რომაული კალენდარის გამოყენება?
7. როგორ შეიქმნა ქრისტიანობა?

დაწერეთ ესსე თემაზე „რა მისცა რომმა მსოფლიო კულტურას?“

ამფითეატრი კოლიზეუმი, ტრიუმფი, ხელოვნება, არქიტექტურა, ქრისტიანული რელიგია, კონსტანტინე

* ***ეპისკოპოსი*** *– ბერძნულიდან ნიშნავს „მეთვალყურე“*

ეს საინტერესოა

ისტორიული თქმულებები

საბერნეთის დაცემა. პლუტარქე. ალექსანდრე მაკედონელი (ნაწყვეტები).

... ერთხელ ალექსანდრე მაკედონელს, რომელიც გამოირცეოდა თავისი სწრაფი სირბილით, დაახლოვებულმა პირებმა ჰკითხეს ხომ არ მიიღებდა მონაწილეობას ოლიმპიურ თამაშებსი სირბილში? ალექსანდრემ უპასუხა: „მივიღებდი თუ ჩემი მოწინააღმდეგეები იქნებოდნენ მეფეები“.

არისტოტელე იყო ალექსანდრეს მასწავლებელი.

...მედიცინისადმი ინტერესს ალექსანდრეს არისტოტელე უნერგავდა. მეფე ხშირად ეხმარებოდა ტავის დაავადებულ მეგობრებს, უნიშნავდა მკურნალობის მეთოდებს და რეჟიმს.

... ალექსანდრე დიდი პატივისცემით ექცეოდა არისტოტელეს. მისი სიტყვებით მამასავით უყვარდა არისტოტელე და ამბობდა, რომ მამისგან დავალებულია სიცოცხლით, ხოლო ღირსეული ცხოვრებით არისტოტელესგან.

... დარიუსისგან დარჩენილ ნადავლს შორის იყო ერთი ფასიანი ზარდაღშა, ეს ზარდაღშა მოუტანეს ალექსანდრეს. მან ჰკითხა თავის მეგობრებს თუ რა უნდა შეენახა შიგნით. სხვადასხვა წინადადებეი იყო, მაგრამ მეფემ გადაწყვიტა მასში „ილიადას“ შენახვა.

... ეგვიპტეს დაბყრობის შემდეგ ალექსანდრეს უნდოდა დაეარსებინა ქალაქი რომელსაც დაარქმევდა თავის სახელს. არქიტექტორტა რჩევით მან აარჩია ადგილი თავისი მომავალი ქალაქისთვის და შემოღობა იგი. მაგრამ მას დაესიზმრა უცნაური სიზმარი, მან ნახა ჭაღარა თმიანი მოხუცი რომელიც იდგა გვერძე და კითხულობდა ლექსს:

ღია ზღვაში არის კუნძული
ფაროსს უძახის მას ხალხი

ალექსანდრემ გაღვიძების შემდეგ გაემართა ფაროსისკენ. ფაროსი იყო კუნძული, რომელიც მოგვიანებით მიწის ყრილით იყო მიერტებული მატერიქთან. ალექსანდრემ დაინახა რომ ეს ადგილი მართლა ლამაზი იყო. მან დაავალა თავის არქიტექტორებს შეექმნათ ქალაქის გეგმა . ცარცის უქონლობის გამო არქიტექტორებმა დახატეს ქალაქის გემა ფქვილით შავ მიწაზე. ალექსანდრეს გეგმა მოეწონა , მაგრამ უეცრად ჩიტების გუნდმა დაფარა ცა, ჩიტები დაჯდნენ იმ ადგილას და წაშალეს გეგმა. მეფე შეწუხდა მომხდარით. მკითხავებმა

აუხსნეს მას რომ ეს ქალაქი აყვავდება უცხო კოლონისტების მიერ. მეფე დაწყნარდა. მან დაავალა ტავის ხალხს სერიოზულად მიეხედატ ქალქის მშენებლობისთვის, თვითონ კი გაეშურა ღმერთი ამონის ტაძრისკენ. გზა იყო გრძელი და დამქანცველი. მოგზაურები ძირითადათ იტანჯებოდნენ ქვიშის ქარიშხლებისგან და უწყლობისგან. თქმულების მიხედვით ერთ-ერთმა ასეთმა ქვიშის ქარიშხალმა სპარსეთის მეფის კამბიზას 50 ათას კაციანი ჯარი დაფარა. ეს იყო ყველასთვის ცნობილი. მაგრამ მიუხედავად ამისა ალექსანდრემ უარი ვერ თქვა დასახულ მიზანზე. იმიტომ, რომ ბედმა ჯიუტი გაზარდა. ის არასოდეს არ ყოფილა დამარცხებული მტრისგან. ის არასოდეს არ კმაყოფილდებოდა დროით და ადგილით, მას ყოველთვის იტაცებდა მიუღწეველი. იმისთვის რომ ხელახლა შებრძოლებოდა დარიუსს ალექსანდრემ დაიწყო მისი დევნა, მაგრამ დევნა გრძელდებოდა დიდხანს და მძიმედ. 11 დღის განმავლობაში მათ გაიარეს 3 ათასი სტადია . ბევრი მეომარი უწყლობის გამო დასუსტდა. ერთ-ერთ ასეთ დღეს ალექსანდრე შეხვდა მაკედონელებს რომლებსაც მოქონდათ წყალი ტიკებით ვირებზე. იყო შუა დღე, მეფეს სწყუროდა, სწრაფად აუვსეს შლემი წყლით და მიაწოდეს ალექსანდრეს. მან ჰკითხა თუ ვისთვის მიქონდათ ეს წყალი , მაკედონელებმა უპასუხეს: „ჩვენი ბავშვებისათვის, მაგრამ სულ რომ ყველა ამოწყდეს, არაუშავს მთავარია შენ გადარჩე, იმიტომ რომ ჩვენ კიდევ გვეყოლება სხვა შვილები“ ამ სიტყვების გაგონების შემდეგ აიღო შლემი მიიხედ – მოიხედა და დაინახა რომ ყველა ცხენოსანი უყურებდა წყალს, არცერთი წვეთი არ დაულევია და შლემი უკან დაუბრუნა, მადლობა გადაუხადა წყლის მომწოდებლებს და უთხრა: „ეს წყალი რომ მე დავლიო, სხვები სულიერად დაეცემიანო“.

ცხენოსნებმა რომ დაინახეს მეფის სიკეთე, გააჭენეს ცხენები და გადაწყვიტეს რომ ალექსანდრეს უნდა გაეგრძელებინა მათი მეთაურობა. სანამ არსებობს ასეთი მეფე მათ არ ააქვთ უფლება შეიგრძნონ დაღლილობა და უწყლობა.

... მართალია ყველამ შემართებით დაიწყო შეტევა, მხოლოდ 60 -მა მხედარმა შესძლო ალექსანდრესთან ერთად შესულიყო მოწინააღმდეგის ბანაკში. ისინი არ აქცევნენ ყურადღებას არც ოქრო ვერცხლს,არც ქალებს და ბავშვებს ისინი მისდევდნენ გაქცეულ დარიუსს III. როდესაც ისინი მიუახლოვდნენ დარიუსს III მისი მკვდარი სხეული შუბებით იყო განგმირული.

მეფემ ითხოვა წყალი, პოლისტრატემ მოუტანა მას ცივი წყალი. დარიუსს III დალია წყალი და უთხრა მას: “ჩემთვის დიდი უბედურებაა, რომ არა მაქვს საშუალება დაგიფასო ეს, მაგრამ ალექსანდრე დაგაჯილდოვეფსო.ხოლო ალექსანდრეს ღმერთები გადაუხდიან იმის

გამო, რომ მან პატივი სცა ჩემს დედას, ცოლს და სვილებს. გადაეცით მას ჩემი მადლიერება. “ამ სიტყვების შემდეგ მან ჩაჰკიდა ხელი პოლის-ტრატეს და უმალვ გარდაიცვალა.

ალექსანდრე მიუახლოვდა გარდაცვლილს, შეიცოდა ის, და თავისი მოსასხამი გადაფინა. მოგვიანებით მან სეიბყრო დარიუსს III მკვლელი და მკაცრად დასაჯა იგი.

რომის დაარსების ლეგენდა. თქმულების მიხედვით ლათინელების ერთ-ერთმა მეფემ ბრძანა თავისი დისშვილების ტყუპების – რომულუსის და რემის მდინარე ტიბროსში ჩაგდება.მას ეშინოდა, რომ როცა ბავშვები გაიზრდებოდნენ ისინი წაართმევდნენ ტახტს. მაშინ ტიბროსი ადიდებული იყო და გოდორი, რომელშიც იწვნენ ბავსვები ხის ტოტს გამოედო. ბავშვები გადარჩნენ.ძუ მგელმა დაალევინა მათ რძე, ხოლო შემდგომ მწყემსმა იპოვნა ისინი და გაზარდა.ძმები გაიზარდნენ ძლიერი მეომრები. მათ მოაწყეს შეთქმულება მეფის წინააღმდეგ და მოკლეს იგი.ამის შემდეგ ძმებმა იჩხუბეს იმის გამო თუ სად უნდა აეშენებინათ ქალაქი და ვის უნდა ემართა იგი. ჩხუბში რომულმა მოკლა რემი. იმ ადგილას სადაც მწყემსმა იპოვნა ისინი მან ააშენა ქალაქი და გახდა მეფე. ქალაქს დაერქვა რომი – რომულუსის საპატივსაცემოდ.

რომაელები თვლიდენ რომის დაარსების წლად ძვ.წ. 753 წ. რომში კაპიტოლიის გორაკზე აღმართულია ძუ მგელის ქანდაკება.

გალები რომში. (რომაელი მწერლების მოთხრობებიდან). ტომები, რომელსაც ბერძნები უწოდებდნენ კელტებს, რომაელები ეძახოდნენ გალებს. ლათინურად „გალუსი“ მამალს ნიშნავს.რომაელები უზახოდენ მათ ესე იმიტომ, რომ ისინი თავიანთ ქუდებში მამლის ბუმბულს არჭობდნენ.

390 წელს. გალების მეომარი ტომები დასახლდნენ ჩრდილო იტალიაში და დესხნენ რომს.მაღალი გალები თავიანთი შეხედულებით შემზარავები იყვნენ.მათ, სწრაფად დაიკავეს რომის დიდი ნაწილი. კაპიტოლიური ციხის გარდა. მოსახლეობა იქ შეიხიზნა. ღამიტ, როდესაც ყველას ეძინა, გალები ჩუმად მიეპარენ კედლებს, მაგრამ ბატებმა გაიგეს ფაჩუნი და დაიწყეს ყივილი. რომაელებს გაეღვიძათ და მოიგერიეს მტერი. აქედან წამოვიდა გამოთქმა – “ ბატებმა რომი გადაარჩინეს“-ო.

გალებმა მოითხოვეს 300 კილო ოქრო რომის დასატოვებლად, რაზედაც რომაელები დასთანხმდნენ. გამოსასყიდის გადახდის დროს გალების ბელადმა გირებს თავისი ხმალი დაადო. რომაელებმა პროტესტი გამოთქვეს, რაზედაც მიიღეს პასუხად: “ვაი დამარცხე-ბულებს“.

„პიროსის გამარჯვება.“ ჩვენს დროს, როდესაც ამბობენ გამარჯვებაზე, რომელის შედეგად უფრო მეტი დაიკარგა ვიდრე მოიგე, გამოიყენება გამოთქმა “პიროსის გამარჯვება“. ძველი მემატიანეს მოთხრობის მიხედვით, ეს მოხდა შემდეგნაირად. რომის ბერძნულ ქალაქებთან ბრზოლის დროს ბერძნების დასახმარებლად ჩამოვიდა მეფე პიროსი. მის ჯარსი იყო 22 000 ფეხოსანი, 3 000 ცხენოსანი და 20 საბრძოლო სპილო. ბრზოლის დროს სპილოები შეიჭრნენ რომაელთა რიგებში. სპილოებზე მჯდომმა მეომრებმა დაუშინეს ისრები და შუბები რომაელებს და მიაყენეს ზიანი, მაგრამ ბრძოლის შემდეგ პიროსის ჯარმა ისეთი დანაკლისი განოიცადა, რომ პიროსის თქმით: „კიდევ ერთი ესეთი გამარჯვება და მე ჯარის გარეშე დავრჩები“ – ო

რომაელებმა შეავსეს ჯარი და ხელახლა შეუტიეს. გადამწყვეტ ბრძოლაში, რომაელებმა სპილოებს ძირს დაუყარეს ლურსმებიანი ფიცრები, დაუწყეს დაშინება ცეცხლით და აიზულეს ისინი უკან გაქცეულიყვნენ. სპილოებმა თავისი ჯარი გადათელა.ზველაფერი ამის შედეგად პიროსმა განიცადა წაგება.

გამოყენებული ლიტერატურის ნუსხა

1. **Алиев В.Г.** Культура эпохи средней бронзы Азербайджана. Баку, 1991.
2. **Чизхолм Д.** Мировая история в датах. Москва, 1999.
3. **Göyüşov R.** Azərbaycan arxeologiyası. Bakı, 1983.
4. **Редер Д.Г., Черкасова Е.А.** История древнего мира. В 2-х томах. Том I. Москва, 1979.
5. **Семенев С.А.** Происхождение земледелия. Ленинград, 1974.
6. **Семенев С.А.** Развитие техники в каменном веке. Ленинград, 1968.
7. Всемирная история. В 24-х томах. Том I. Москва, 1996.
8. **Арриан Ф.** Поход Александра. Москва, 1962.
9. **Алиев И.** История Мидии. Баку, 1960.
10. **Allahverdiyev S., Haqverdiyev Ə.** Türk dünyası xalqlarının tarixi. Bakı, 1996.
11. **Белявский В.А.** Вавилон легендарный и Вавилон исторический. Москва, 1971.
12. **Бонгард – Левин Г., Ильин Г.** Индия в древности. Москва, 1985.
13. **Дьяконов И.** Очерк истории Древнего Ирана. Москва, 1961.
14. История Древнего Востока. Москва, 1979.
15. **Крамер Н.** История начинается в Шумере. Москва, 1965.
16. **Qeybullayev Q.** Qədim türklər və Ermənistan. Bakı, 1992.
17. **Qüdrətov D.** Türk xalqlarının tarixi. Bakı, 2000.
18. **Гумилев Л.Н.** Тысячелетие вокруг Каспия. Баку, 1990.
19. Мифы народов мира. Энциклопедия. В 2-х томах. Москва, 1980; 1982.
20. **Mustafazadə T.** Ümumi tarix. I hissə. Bakı, 1995.
21. **Özdək Rafiq.** Türkün qızıl kitabı. I hissə. Bakı, 1991.
22. **Рубинштейн Р.** Загадки пирамид. Москва, 1966.
23. **Садаев Д.** История Древней Ассирии. Москва, 1979.
24. **Бурасин А.А., Годер Г.И., Свенцицкая И.С.** История древнего мира. Москва, 1999.
25. **Həsənov Y.** Qədim Roma tarixi. Bakı, 1968.
26. **Nehri C.** Ümumdünya tarixinə bir nəzər. Bakı, 1990.
27. **Парандовский Я.** Верования и легенды греков и римлян. Москва, 1958.
28. **Plutarx.** İsgəndər Zülqərneyn. Bakı, 1989.
29. **Сергеенко М.** Ремесленники Древнего Рима. Москва, 1968.
30. **Н.А.Дмитриева, И.А.Виноградова.** Искусство древнего мира. Москва, 1986.
31. **Энн Миллард.** Атлас древнего мира. Лондон, 1974.
32. **Ф.И.Коровкин.** История древнего мира–5. Москва, «Просвещение», 1988.

ÜMUMİ TARİX 6

Ümumtəhsil məktəblərinin 6-cı sinfi üçün
Ümumi tarix fənni üzrə

DƏRSLİK

(Gürcü dilində)

Tərtibçi heyət:

Müəlliflər	**Vəli Hüseyn oğlu Əliyev**
	İlyas Atababa oğlu Babayev
	Aidə Əkbər qızı Məmmədova
Tərcüməçi	**Nəriman Əliyev**
Redaktor	**Gülər Mehdiyeva**
Bədii və texniki redaktor	**Abdulla Ələkbərov**
Dizaynerlər	**Səbinə Məmmədova,**
	Təhmasib Mehdiyev
Korrektor	**Aftandil Kapanadze**

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin
qrif nömrəsi: 2017-029

© Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi – 2017

Müəlliflik hüquqları qorunur. Xüsusi icazə olmadan bu nəşri və yaxud onun hər hansı hissəsini yenidən çap etdirmək, surətini çıxarmaq, elektron informasiya vasitələri ilə yaymaq qanuna ziddir.

Hesab-nəşriyyat həcmi 7,83. Fiziki çap vərəqi 8,0. Formatı 70x100 $^{1}/_{16}$.
Səhifə sayı 128. Ofset kağızı. Ofset çapı.
Tiraj 200. Pulsuz. Bakı–2017.

«Aspoliqraf LTD» MMC
Bakı, AZ 1052, F.Xoyski küç., 149

PULSUZ